

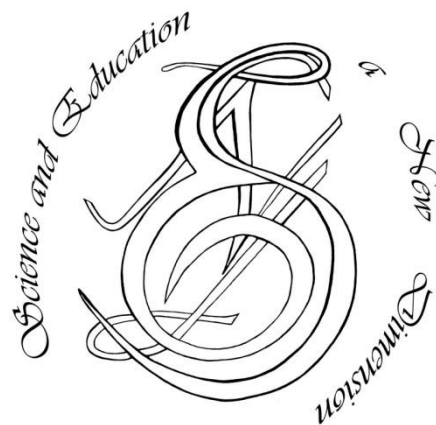

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

ФІЛОЛОГІЯ

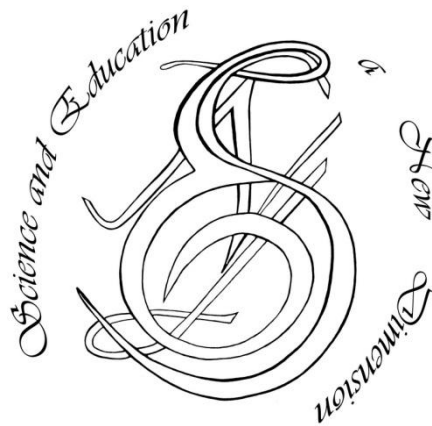
p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

III(19), Issue 84, 2016

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INDEX COPERNICUS:	ICV 2014: 70.95
GLOBAL IMPACT FACTOR	2013: 0.545 ; 2014: 0.676 ; 2015: 0.787
INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR:	2013: 2.642 ; 2014: 4,685
ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR:	2013: 0.465 ; 2014: 1.215
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING	
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY	
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK	
SCRIBD	
ACADEMIA.EDU	
GOOGLE SCHOLAR	

CONTENT

Конструкції з відношенням ідентифікації у лінгвістичній літературі <i>Я. В. Андрейко</i>	7
Лінгвосинергетичний аспект синтаксичної організації роману Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» <i>Н. Г. Філоненко</i>	12
Номінація «Україна» в українській народній пісні <i>Н. В. Іовхімчук, О. К. Данилюк</i>	16
Застосування прийомів створення комічного ефекту в американській комедії ситуацій та особливості їхнього перекладу українською мовою <i>Б. М. Колодій</i>	19
Narrative Strategies in Web Documentaries <i>Yu. V. Lysanets</i>	24
Utterance ambiguity as a speech strategy <i>О. Р. Nahorna</i>	27
Національно-культурна обумовленість стратегій ведення етикетної комунікації в умовах глобалізаційних процесів <i>С. В. Новоселецька, Н. В. Шапран</i>	30
Фреймовий аналіз американських шуточних песен <i>Н. И. Панасенко, Я. Ф. Дмитриев</i>	35
Особливості відтворення національно-культурного компоненту фейлетону в перекладі (на матеріалі перекладу англomовного фейлетону Д. Баррі) <i>Н. В. Пасенчук</i>	41
Засоби синтаксичної компресії у французькій мові: структурно-семантичний аспект <i>Н. М. Підгірна</i>	45
Ретроспективні семантичні моделі германських та слов'янських світлопозначень <i>І. О. Прищепчук</i>	49
Симулякризація можливих миров в нарративном пространстве французского художественного текста XX века (на матеріалі роману А. Роб-Грийе «Dans le labyrinthe») <i>Р. И. Савчук</i>	53
Перцептивний зміст антропостереотипів із густативним компонентом <i>Т. Ф. Семашко</i>	57
Синтетичність танатологічних мотивів в прозі Николая Гоголя <i>И. Ю. Тищенко</i>	61
Образ як засіб самопізнання героїв у прозі Цань Сюе (на прикладі образу дзеркала) <i>М. О. Война</i>	65
Концепт толерантність в дискурсах спецслужб Німеччини та Великобританії <i>Л. В. Юдко</i>	69
Егоцентризм та кооперація у рамках комунікативної ситуації непорозуміння <i>К. А. Юровських</i>	73
Темпові флуктуації як засіб виділення семантично-суттєвих мовленнєвих фрагментів <i>І. Д. Забужанська</i>	77

Конструкції з відношенням ідентифікації у лінгвістичній літературі

Я. В. Андрейко

Харківська медична академія післядипломної освіти, м. Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: yandrejko@mail.ru

Paper received 20.03.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. У статті проаналізовано сучасні наукові джерела щодо визначення суті ідентифікації. З'ясовано, що конструкції з відношенням ідентифікації в різних роботах позначені по-різному: схемою «тотожності», реченнями «умовної тотожності», субстантивними реченнями, біномінативними, іменними реченнями, предметно-ототожнювальними реченнями, моделлю з предикативним номінативом, реченнями «пізнання». У проаналізованих лінгвістичних та філософсько-лінгвістичних дослідженнях увагу зосереджено головним чином на логічному аспекті феномена ідентифікації. Окреслено лінгвістично значущі критерії, за якими автори розмежовують структури, що виражають це відношення.

Ключові слова: відношення ідентифікації, відношення тотожності, вказівні займенники, контекст, адресат, адресант.

Висловлення на зразок: *Журналісти програми «Гроші» виявили вертоліт колишнього президента України Віктора Януковича, що втік з країни, у неприлітному аеропорту російського міста Нижній Новгород. Як йдеться в сюжеті програми, це саме той вертоліт, яким Янукович відлітав з «Межигір'я» разом з награваним. Вартість такого вертольота перевищує 10 мільйонів доларів, передає ДеПо з посиланням на ТСН* (з газети) кваліфікують як конструкції з відношенням ідентифікації. Для позначення цього явища у лінгвістичній науці широко застосовують такі поняття: "денотативна тотожність" (Н. Д. Арутюнова, Н. Г. Горголюк), "одинична (означена) референція" (Дж. Р. Сьорл, К. С. Донелан), "ідентифікуюча (одинична) референція" (П. Ф. Стросон). 10

На відміну від відношення тотожності сутність відношення ідентифікації полягає у тому, що мовець повідомляє слухачу про можливість зміни висловлення X , референт якого є йому ще невідомим (принаймні так вважає мовець) на висловлення $У$, референт якого передбачається відомим; у подальшому ці висловлення можуть бути використані для позначення одного і того ж об'єкта [4].

У 90-х рр. ХХ ст. вивчення проблем ідентифікації у мові та мовленні відбувалося за такими підходами: комунікативний, прагматичний, логіко-референціальний, лінгвокультурологічний, семантико-стилістичний, структурно-семантичний, психолінгвістичний, когнітивний, типологічний, перекладознавчий. Відношення ідентифікації переважно вивчали в аспекті теорії дейксиса (А. В. Алфьоров, Ю. Д. Апресян, Н. Д. Кірвалідзе, А. В. Кравченко, Дж. Лайонз, Т. Мілевський, І. А. Стернин, А. А. Уфимцева, Ч. Філлмор, М. А. Хмелевська та ін.) і ширше – теорії референції (Д. Апотелоз, Л. А. Дьоміна, А. Е. Кибрик, А. Д. Кошелєв, І. Н. Кузьмич, Д. І. Руденко, М. Г. Селезньов та ін.). У плані загальної характеристики проведено роботи на матеріалі англійської, французької, іспанської, італійської, німецької, російської мов (див. Роботи Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнова, С. А. Крилова, К. Bühler, К. Heger, J. Ku-rylowicz, F. Pasierbsky, K. Sennholz, A. von Stechow, U. Weinreich, D. Wunderlich та ін.)

Речення з відношенням ідентифікації вже були предметом багатьох досліджень. У зв'язку з цим необхідно зупинитися на основних роботах, у яких цей тип речень вже досліджено. Метою роботи є визначення

вітчизняними та зарубіжними дослідниками суті ідентифікації (або тотожності) і окреслення лінгвістично значущих критеріїв, за якими автори розмежовують структури, що виражають це відношення. Ці речення представляли інтерес для представників напряму лінгвістичної філософії у зв'язку з «фундаментальністю поняття тотожності для мови та концептуальної схеми» [5, с. 139]. Авторів цікавили умови, за яких дані структури виражають саме відношення тотожності, а також умови істинності такого типу речень (або суджень) [10; 5].

Вивчення відношення ідентифікації почалося ще у давні часи, коли Аристотель, а також Д. Фракійський, А. Діскол та ін. вперше звернули увагу на існування у мові *deicticos*, тобто вказівних слів. Однак, окремі роботи, присвячені цьому відношенню, з'явилися тільки у другій половині ХХ ст.

К. Берка зазначає, що в ідентифікуючих реченнях йдеться про тотожність різних виразів по відношенню одного й того ж предмета об'єктивної дійсності, який лише позначений різним чином [3].

На думку У. Куайна, тотожність виражається в англійській мові такими використаннями слова *to be*, які легко можна розгорнути у фразу «є той же самий об'єкт, що і». Основною умовою вираження реченнями відношення тотожності та його істинності У. Куайн вважає визначення термінів, що утворюють речення, на один і той самий об'єкт [5, с. 139].

Аналізуючи відношення тотожності, У. Куайн наголошує на важливості не змішувати знак з предметом. Так, знак рівності / тотожності « $\equiv$ » ставиться між різними ситуаціями вживання одиничних термінів, однакових або різних, і саме це, а не співвідношення різних предметів, робить тотожність відношенням, а знак тотожності « $\equiv$ » – відносним терміном [5, с. 141].

Інший представник логіко-філософського напряму, Б. Бьом, вважає, що відношення тотожності між предметом a і предметом b стверджується у судженні « $a=b$ ». Судження тотожності містить одиничні терміни « a » і « b », що позначають предмети a і b , та загальний термін « x ist identisch mit y », який виражає відношення тотожності [10].

Відношення тотожності автор характеризує як рефлексивне, симетричне, транзитивне, що допускає в екстенціональних контекстах заміну одиничних термінів *salva veritate*. На думку Б. Бьома, це відношення

виникає, не між знаками або предметами, а між позначеними предметами, якщо воно виражено двомісним предикатом. Як і У. Куайн, Б. Бюм вважає, що за допомогою цього предиката утворюють один з одним зв'язок різні або одні й ті ж терміни на позначення предмета [10].

А. А. Шахматов у роботі «Синтаксис російської мови» [8] відносить речення тотожності до групи двоскладних неузгоджених речень. Речення тотожності, на думку автора, є словесним вираженням особливого різновиду комунікації: комунікації, у якій поєднуються уявлення про дві субстанції або дві ознаки.

На думку Н. Д. Арутюнової, відношення ідентифікації, в силу своєї рефлексивності, не може пов'язувати між собою назву події та назву предмета, позначення класа об'єктів і позначення конкретного об'єкта [2]. Ця властивість відрізняє відношення тотожності від інших типів логіко-синтаксичних відношень, що сполучають семантично гетерогенні одиниці, зокрема від предикації, що зв'язує денотативне та сигніфікативне значення, і номінації, що зв'язує денотат і його мовний індекс.

Відношення ідентичності можна встановити між назвами по їх відношенню до денотату, денотатами назв, назвами по їх відношенню до сигніфікату, сигніфікатами назв [2].

Залежно від природи об'єкта ідентифікації речення тотожності Н. Д. Арутюнова поділяє на чотири групи: речення номінативної, денотативної, сигніфікативної тотожності і речення експлікативного характеру [2, с. 300].

Речення номінативної тотожності встановлюють еквівалентність назв на підставі їх здатності до денотації (семантична тотожність): *Мучниця звичайна – ведмеже вухо*. [2, с. 302]. У класичній формі номінативна тотожність відбувається між власними назвами. Також термами цього типу речень можуть слугувати і загальні назви. Ці речення ґрунтуються на відношеннях іменування. У них повідомляється про те, що дана особа, предмет або клас предметів мають більше ніж одну назву. Зв'язка може об'єднувати назви різних кодів, різних діалектів, різних систем термінології, різних періодів розвитку однієї мови, різних функціональних стилів тощо. Об'єднання термів в один член речення за допомогою використання займенникового звороту (*це те ж саме, що*) є показником того, у цих реченнях йдеться про тотожність саме назв, а не предметів, пор.: *Мучниця звичайна і ведмеже вухо – це те ж саме*.

За Н. Д. Арутюновою, речення сигніфікативної тотожності констатують рівні за обсягом поняття. Оскільки сигніфікати слів не виступають предметною реальністю, то вони не можуть бути ідентифіковані дійсним, тобто прямою вказівкою на об'єкт мови.

Стосовно речень денотативної тотожності, то предмет ідентифікації може бути виражений власною назвою, дійсним або власним займенником, оцінювальною дескрипцією тощо. Сутність денотативної тотожності полягає не у вказівці декількох назв одного предмета, а у констатації того факту, що різні ознаки та якості відносяться до одного носія: *Він і слова не мовив, а Гальперін уже був переконаний, що це саме той пан, про якого писав йому місяць тому*

Ротшильд, якого чекали у Верхівні і яким цікавились у кляшторі Босих кармелітів (Н. Рибак). Якщо речення з відношенням номінації встановлюють еквівалентність назв за тотожністю їх денотата, то речення денотативної тотожності встановлюють ідентичність денотата по відношенню до його назв або дескрипцій.

За Н. Д. Арутюновою структурними ознаками речень денотативної тотожності є такі: 1) вживання детермінантів при обох назвах, 2) особливості прономіналізації, 3) можливість використання обох іменних виразів для ідентифікації об'єкта в подальшому тексті, 4) значення негативних форм, 5) можливість перестановки термів [2, с. 310].

На основі цих критеріїв ідентифікуючі висловлювання виділяє Тань Аошунан. Експліцитно речення ідентифікації (у його термінології – речення ототожнення) виражені формулою «X і є Y» і маркуються в китайській мові спеціальною часткою *jiu*, що цілком допустимо з індоєвропейськими мовами [1]. Так, речення, яким відповідає логічна формула «X є U», не обов'язково виконують функцію ототожнення. Ця функція найбільш властива висловлюванням, що відповідають логічній формулі «X і є U». На думку автора, речення на зразок: *Тулій – це Цицерон* мовець використовує з метою визначення, що обидві власні назви належать до однієї особи. Тому «однореферентність мовних висловлювань мовець не визначає, а є побічним або випадковим результатом здійснення іншого комунікативного завдання. Роль мовця зводиться лише до відтворення акта референції» [1, с. 60]. Автор чітко визначив зазначену особливість вживання висловлювань тотожності у мовленні, однак поза увагою залишив їх залежність від контексту.

На відміну від Н. Д. Арутюнової, Д. Вайс, спираючись на традицію лінгвістичної філософії, вважає, що тотожність завжди є не відношенням між об'єктами, а метамовним відношенням: той, що говорить, констатує взаємозаміну двох виразів на основі їх кореферентності, тобто збіги їх референтів [4]. Цей критерій дозволяє відмежувати речення тотожності від речень, у яких стверджується приналежність деякому класу. Д. Вайс називає останні речення ототожнення [4, 435]. Речення на зразок *Кульбаба – рослина* «є, можливо, реченнями ототожнення, але не реченнями тотожності: ідентифікуючий член осмислюється як елемент певного класу, основа ґрунтується на включенні, у той час як термін «ідентичний» використовується для позначення однаковості» [4, с. 435]. Він виділяє такі групи висловлювань з відношенням тотожності:

- тема і рема виражені займенниками і/або власними назвами, напр.: *Ми – це ви; Я – Распутін; Венера – це те ж саме, що і Ранкова зірка;*

- тема виражена дескрипцією, в рема – займенником або власною назвою, напр.: *Моя сестра – Машиа; Їх начальник – ось цей* [4, с. 455-456].

Важливо відзначити, що потреба у висловлюваннях тотожності виникає тоді, коли «попередній акт референції був невдалим і мовець повинен ще раз відтворити цей акт, спираючись на фактично досягнуту або очікувану реакцію слухача (хто це?, який він?, про кого говориш?), щоб додатковими визначеннями полегшити слухачу шлях до знаходження референта»

[4, с. 457]. З цієї точки зору речення тотожності є лише «останнім етапом поступової ідентифікації». Саме тому «кожний акт референції у той же час є і актом ідентифікації даного об'єкта, і лише від слухача залежить, чи задовольнить його ця ідентифікація» [4, с. 457].

Для розмежування висловлювань з відношенням називання та ідентифікації автор прибігає до прагматичного критерію. Оскільки ототожнення пов'язане з ситуацією пізнавання, а назва – не пов'язана, два прирівнювані вираження в ідентифікуючих висловлюваннях комунікативно нерівноцінні: той, що говорить припускає, що референт першого вираження невідомий, а референт другого відомий [4, с. 437].

Деяко інший підхід до делімітації ідентифікуючих висловлювань пропонує А. Д. Шмельов, який виділяє висловлювання ідентифікації на основі мети їх використання: ці висловлювання використовуються в усіх випадках для того, щоб усунути або попередити нездатність адресата мови встановити референцію [9, с. 40]. Ключовим до відмежування речень ідентифікації є розуміння автором референції. Встановити референцію іменної групи для адресата, за А. Д. Шмельовим, – означає локалізувати об'єкт, що уперше вводиться в його поле зору, у релевантному денотативному просторі або ідентифікувати об'єкт раніше відомим йому об'єктом, відомості про який зберігаються в уявному досьє у відповідній ділянці пам'яті [9, с. 40]. Перший компонент висловлювання ідентифікації – іменна група, референцію якої необхідно встановити, другий компонент – іменна група, референт якої використовується як засіб локалізації в релевантному денотативному просторі референта першого компонента.

Висловлювання ідентифікації А. Д. Шмельов поділяє на два типи: "пояснювальну" і "уточнювальну" ідентифікацію [9, с. 43].

"Пояснювальна" ідентифікація, згідно з автором, наявна тоді, коли перший компонент не інформативний для адресата мови. У результаті "пояснювальної" ідентифікації у адресата мови формується відповідне "уявне досьє", зміст якого є зрозумілим з другого компонента висловлювання.

Перший компонент "уточнювальної" ідентифікації сам по собі несе достатню інформацію, що дозволяє адресатові мови локалізувати його референт у релевантному денотативному просторі, проте без знання деякої тотожності така локалізація виявляється недостатньо точною. Перший компонент висловлювань "уточнювальної" ідентифікації означає актуалізовану іпостась, яка зазвичай дана у безпосередньому спостереженні або знанні, а другому відповідає іпостась, що актуалізується, зазвичай відома адресатові мови з минулого досвіду. Популярність іпостасі не є, на думку цитованого автора, обов'язковою. Відмежування ідентифікуючих висловлювань від висловлювань з предикативною іменною групою А. Д. Шмельов проводить за допомогою спеціальних мовних показників: займенника *це*, референціальних показників *цей, один*. Про те, що висловлювання виражає характеристику, може свідчити особовий займенник (займенники третьої і другої особи), а також спеціальні засоби, що підкреслюють предикативний характер другого компонента. Займенник *я* може бути

використаний як перший компонент висловлювання ідентифікації, однак це можливо за наявності ширшого контексту, що вказує на необхідність ідентифікації [9].

У роботі О. В. Падучевої «Висловлювання і його співвіднесеність з дійсністю» [6] речення ідентифікації відокремлено від суб'єктно-предикатних речень в рамках біномінативних речень.

За визначенням О. В. Падучевої біномінативне речення утворене двома іменними групами у називному відмінку зі зв'язкою або без неї [6, с. 168]. Для виділення речень з відношенням ідентифікації (субстанціальної і таксономічної) істотними для дослідника є поняття референції та денотативного статусу іменної групи [6, с. 84].

Референція, тобто реальна співвіднесеність іменної групи з позамовним об'єктом, як стверджує Е. В. Падучева, виникає тільки у мовленнєвому акті, у висловлюванні. Денотативний статус як приналежність до того чи іншого типу референції характеризує іменну групу в реченні. Поняття денотативного статусу, за словами автора, близьке до того, що в роботах Н. Д. Арутюнова називає типом референції. Денотативний статус виражений у різних за структурою іменних групах з різним ступенем однозначності (дескрипції, власні назви, вказівні слова) [6, с. 86].

Хоча статус характеризує тип референції, тобто співвіднесеність з дійсністю, у природних мовах цей аспект значення іменної групи тісно взаємопов'язаний з низкою прагматичних значень – насамперед з протиставленням «визначеність / невизначеність», тобто «відомість / невідомість для мовців» [6, с. 86]. Залежно від типу презумпції (семантичної та прагматичної), що відповідає іменній групі, референтні статуси іменних груп автор поділяє на визначені, слабо визначені та невизначені для мовця [6, с. 87].

Щодо виділення речень з відношенням ідентифікації (субстанціальної та таксономічної) О. В. Падучева підходить з двох позицій: денотативного статусу другого компонента і характеристик антецедента першого компонента біномінативного речення. Іншими словами, для відмежування речень з відношенням ідентифікації важливими вважає характер презумпції другої іменної групи, а також особливості анафоричного зв'язку речення.

Серед біномінативних речень субстанціальної ідентифікації автор розрізняє речення, що виражають ідентифікацію раніше не ідентифікованої особи або об'єкта, тобто такої, яка індивідуалізується для мовців насамперед своєю роллю у ситуації, що розгортається. У реченнях субстанціальної ідентифікації другого типу виділяється якась нова ознака вже відомої особи [6, с. 169].

Речення ідентифікації з займенником *це* відрізняються особливим характером анафоричного зв'язку, який можна визначити через перший компонент (тему) біномінативного речення. Анафоричний зв'язок – це відношення, що виникає між словами у фразі або у тексті, коли значення одного слова чи висловлювання містить відсилання до іншого, у разі відсутності синтаксичного зв'язку між ними. Перший член анафоричного відношення називається антецедентом, другий – анафорою (або анафоричним висловленням) [6, с. 134].

У ролі першого компонента біномінативного речення субстанціональної ідентифікації (і анафора анафоричного відношення) виступає займенник *це*, а не займенник 3-ї особи. Антецедентом займенника *це* аналізованих висловлювань служить невизначена іменна група, що є ремою речення. При цьому іменна група «антецедент» повинна співвідноситися з об'єктом, який «щойно» введений у загальне поле зору мовців і відомий тільки за однією-двома зовнішніми ознаками. Речення із запереченням зазвичай не вводять об'єкт у розгляд. Не вводять об'єкт іменні групи до нерферентних висловлювань. Речення з відношенням ідентифікації з займенником *це* не може бути прямою відповіддю на питання *Хто?*, оскільки *хто* не вводить до розгляду об'єкта.

Отже, вживання займенника *це* можна пояснити таким чином. Антецедент вводить до розгляду якийсь об'єкт, зіставляючи його з певним концептом (в сенсі Г. Фреге). Призначення біномінативного речення з використанням займенника *це* полягає у тому, щоб приписати цьому об'єкту, замість колишнього, інший концепт, носієм якого є другий компонент біномінативного речення. За словами О. В. Падучевої, саме у цьому полягає сутність відношення ідентифікації. Ця зміна концептів можлива завдяки тому, що займенник *це* допускає референцію до об'єкта у відриві від концепту, пов'язаного з його минулим найменуванням. Звідси виникають відмінності за змістом між *це* і займенниками третьої особи. Займенники третьої особи вживаються у ситуації, коли об'єкт не просто згадується повторно, а згадується в презумпції незмінності пов'язаного із ним концептом. Якщо ж мовець хоче звільнити об'єкт від його колишнього концепту, він може назвати об'єкт за допомогою анафоричного займенника *це*, без будь-якого зіставлення з концептом взагалі [6, с. 187].

Ю. С. Степанов говорить про речення ідентифікації на зразок *Ех-ма, а господар-то я*, виділяючи їх як окремий тип у класі речень тотожності, або «умовної

тотожності». До групи речень умовної тотожності автор об'єднує досить різні у логіко-лінгвістичному відношенні типи структурних схем. Їх спільною рисою, за словами автора, є те, що предикат може бути описаний (замінений) словами зі значенням «те ж саме, що», «дорівнює» [7, с. 150-151]. У цьому класі автор також розрізняє речення-визначення, або речення абсолютної тотожності: *Земля – планета*, речення повної тотожності, які є повними визначеннями і допускають взаємозаміну компонентів: *Земля – це третя від Сонця планета і Третя від Сонця планета – це земля* [7, с. 299].

Таким чином, речення з відношенням ідентифікації в різних роботах позначені по-різному: схемою «тотожності», реченнями «умовної тотожності», субстантивними реченнями, біномінативними, іменними реченнями, предметно-ототожнювальними реченнями, моделлю з предикативним номінативом, реченнями «пізнання».

У проаналізованих лінгвістичних та філософсько-лінгвістичних дослідженнях увагу зосереджено головним чином на логічному аспекті феномена ідентифікації. Таке розуміння ідентифікації спочатку було пов'язано з особливостями референції номінативних груп, що утворюють висловлювання. Отже, у ролі критеріїв відмежування висловлювань, що виражають відношення ідентифікації, вчені називають:

- кореферентність іменних висловлювань для субстанціональної ідентифікації,

- позначення одним із компонентів речення референта, зазвичай відомого адресату мови з минулого досвіду.

В окремих роботах порушується питання про контекст і типи ситуацій, у яких використовуються речення, що виражають відношення ідентифікації. У ролі контексту при цьому розглядають попередню по відношенню до речення тотожності предикативну конструкцію або антецедент займенника *це*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аошуан Тань. Предложения тождества и акт отождествления (на материале китайского языка) / Тань Аошуан // Тождество и подобие. Сравнение и идентификация: Сб. науч. тр. - М., 1990. - С. 59-83.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова. - М.: Наука, 1976.-382 с.
3. Берка К. Функция глагола *быть* с точки зрения современной формальной логики. "Логико-грамматические очерки". - М., 1961.
4. Вайс Д. Высказывание тождества в русском языке: опыт их отграничения от высказываний других типов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.15. - М.: Прогресс, 1985. - С. 434-463.
5. Куайн У. Слово и объект / У. Куайн. - М : Логос, праксис, 2000. - 385 с.
6. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносённость с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) / Е.В. Падучева. - 4-е изд., стереотипное. - М.: Едиториал УРСС, 2004. - 287 с.
7. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) / Ю.С. Степанов - изд. 3-е, стереотипное. - М.: Едиториал УРСС, 2004. - 360 с.
8. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка / А.А. Шахматов. - М.: Эдиториал УРСС, 2001. - 624 с.
9. Шмелёв А.Д. Парадоксы идентификации / А.Д. Шмелёв, Н.Д. Арутюнова // Тождество и подобие. Сравнение и идентификация: Сб. науч. тр. - М., 1990. - С. 33-51.
10. Böhm; B. Identität und, Identifikatipn: Zur Persistenz Physikalischen Gegenstände / B. Böhm."- Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Lang, 1989.- 138 S.

REFERENCES

1. Aoshuan Tan. Predlozheniya tozhdestva i akt otozhdestvleniya (na materiale kitayskogo yazyka) / Tan Aoshuan // Tozhdestvo i podobie. Sravnenie i identifikatsiya: Sb. nauch. tr. - M., 1990. - S. 59-83.
2. Arutyunova N.D. Predlozhenie i ego smysl / N.D. Arutyunova. - M.: Nauka, 1976.-382 s.
3. Berka K. Funktsiya glagola byit s tochki zreniya sovremennoy formalnoy logiki. "Logiko-grammaticheskie ocherki". - M., 1961.
4. Vays D. Vyiskazyivanie tozhdestva v russkom yazyike: opyt ih otgranicheniya ot vyiskazyivaniy drugih tipov // Novoe v zarubezhnoy lingvistike. Vyip.15. - M.: Progress, 1985. - S. 434-463.

5. Kuayn U. Slovo i ob'ekt / U. Kuayn. - M.: Logos, praksis, 2000. - 385 s.
6. Paducheva E.V. Vyiskazyivanie i ego sootnesYonnost s deystvitelnostyu (referentsialnyie aspektyi semantiki mestoimeniy) / E.V. Paducheva. - 4-e izd., stereotipnoe. - M.: Editorial URSS, 2004. - 287 s.
7. Stepanov Yu.S. Imena, predikatyi, predlozheniya (semiologicheskaya grammatika) / Yu.S. Stepanov - izd. 3-e, stereotipnoe. - M.: Editorial URSS, 2004. - 360 s.
8. Shahmatov A.A. Sintaksis russkogo yazyika / A.A. Shahmatov. - M.: Editorial URSS, 2001. - 624 s.
9. ShmelYov A.D. Paradoksyi identifikatsii / A.D. ShmelYov, N.D. Arutyunova // Tozhdestvo i podobie. Sravnenie i identifikatsiya: Sb. nauch. tr. - M., 1990. - S. 33-51.
10. Böhm; B. Identität und, Identifikatipn: Zur Persistenz Physikalischen Gegenstände / B. Böhm."- Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Lang, 1989.- 138 S.

The structures with the relation of identification in the linguistic literature

Ya. Andreiko

Abstract. The article analyzes the modern scientific sources to determine the meaning of identification. It was found that in various papers constructions of the identification are marked in different ways: scheme of "identity", sentences of "conditional identity", substantive sentences, binominative, nominal sentences, subject- identity sentences of predicate, nominative model, sentences of "knowledge". In the analyzed linguistic and philosophical and linguistic studies attention is mainly concentrated on the logical aspect of the phenomenon of identification. linguistically meaningful criteria are outlined by which authors differentiate the structure expressing this relation.

Keywords: *relation of identification, relation of identity, demonstrative pronouns, context, addressee, addresser.*

Конструкции с отношением идентификации в лингвистической литературе

Я. В. Андрейко

Аннотация. В статье проанализированы современные научные источники, определяющие суть идентификации. Выяснено, что конструкции с отношением идентификации в разных работах обозначены по-разному: схемой «тождества», предложениями «условного тождества», субстантивными предложениями, биноминативными, именными предложениями, предметно-отождествительными предложениями, моделью с предикативным номинативом, предложениями «узнавания». В проанализированных лингвистических и философско-лингвистических исследованиях внимание сосредоточено главным образом на логическом аспекте феномена идентификации. Определены лингвистически значимые критерии, по которым авторы разграничивают структуры, выражающие это отношение.

Ключевые слова: *отношение идентификации, отношение тождества, указательные местоимения, контекст, адресат, адресант.*

Лінгвосинергетичний аспект синтаксичної організації роману Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome»

Н. Г. Філоненко

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: fng@ukr.net

Paper received 21.03.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. У статті описано методику дослідження сучасного французького художнього прозового тексту у лінгвосинергетичному аспекті, виокремлено основні типи синтаксичних предикативних конструкцій та досліджено стани синтаксичної системи тексту роману Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» з урахуванням кількісних показників дванадцятьох найуживаніших типів конструкцій.

Ключові слова: системно-структурна парадигма, лінгвосинергетика, синтаксична конструкція, аттрактор, присудок.

Визнання мови та тексту системами у руслі системно-структурної парадигми розвідок організації мови створює передумови розвитку лінгвосинергетичного напрямку і застосування методологічного апарату синергетики у лінгвістичних розвідках при дослідженнях організації та еволюції системи тексту. Вивчення складної динамічної системи організації тексту із використанням методів синергетики потребує їхньої адаптації до лінгвістичної методології, однак безпосереднє запозичення апарату синергетичних досліджень, які традиційно ним послуговуються, таких як математика, теоретична фізика, хімія, біологія, може привести до втрати наукової адекватності отриманих результатів.

Системно-структурний підхід з опорою на комунікативні характеристики художнього прозового тексту у поєднанні з функціональним планом відкриває нову перспективу для синтаксичних досліджень у лінгвосинергетичному аспекті та для пошуку універсальних комплексних методик лінгвістичних розвідок.

Аналіз сучасного стану синтаксичних розвідок французького художнього тексту свідчить про те, що дослідження поетичних творів, у лінгвосинергетичному аспекті проводилося І. Ю. Моїсеєвою [1], та прозових творів В. Г. Борботько [2]. Спроби порівнянь кількісних показників структурних характеристик текстів гонкурівських романів та творів, не відзначених цією премією, і загальні висновки щодо результатів були зроблені Т. Крузе, який констатує збіг кількісних характеристик довжин речень у романах М. Уельбека «La Carte et le Territoire», Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» із відповідними кількісними характеристиками творів М. Пруста [3]. Отже, нині лінгвосинергетичні синтаксичні дослідження сучасних французьких художніх прозових творів набувають розвитку.

Метою представленого дослідження є висвітлення методики вивчення сучасного французького художнього прозового тексту та окреслення специфіки синтаксичної організації тексту роману Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» у лінгво-синергетичному аспекті.

Матеріалом розвідки є текст роману сучасного французького письменника Жерома Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome», що нагороджений у 2012 році найпрестижнішою щорічною французькою літературною премією Goncourt за кращий роман французькою мовою.

Методи дослідження. Системно-структурна парадигма лінгвістичного дослідження вимагає широкого використання одного із найочевидніших методів синтаксичного вивчення тексту, а саме дескриптивно-аналітичного з елементами кількісного аналізу, що означає безпосереднє виявлення основних синтаксичних структур та закономірностей їхнього функціонування. Лінійна текстова розгортка, структура речення у тексті та різноманітні її порушення, зокрема такі як порядок слів та недотримання правил будови його синтаксичних одиниць, спонукає також до залучення методу позиційного аналізу при дослідженні просторово-часової організації художнього тексту.

Для визначення видів конструкцій, формалізації і узагальнення висновків про синтаксичні елементи речення ми використовували синтагматичний аналіз та традиційний метод безпосередніх складників [4] в основі якого міститься принцип синтаксичних відносин підрядності та ієрархічності між складниками у реченні або у словосполученні.

Базис наукового пізнання у системно-структурній парадигмі узагальнено представлено структурним методом, який є сукупністю аналізів, таких як: дистрибутивний, компонентний, трансформаційний, за безпосередніми складниками. Використання елементів цих видів аналізу уможливило опрацювання присудкових конструкцій у тексті та укладання особливої процедури їхнього дослідження. Перебуваючи на позиціях визнання легітимності лінгво-синергетичного підходу ми пропонуємо власну методику аналізу синтаксичної організації французького художнього прозового тексту, першим етапом якої є визначення одиниць дослідження.

Згідно з таксономічним методом, нами було обрано такі конститутивні одиниці тексту: цілий текст та речення, у рамках якого виокремлювались конкретні типи синтаксичних присудкових конструкцій. Одиниця тексту, його цілісність та матеріальні межі є цілком конкретними та не викликають сумнівів. У кожному конкретному тексті нами враховувались його структурні підрозділи для виявлення динаміки змін у системі. Речення як складник цілого тексту є найбільш очевидною та зручною одиницею дослідження із визначенням основних критеріїв меж речення – великої літери на початку та унілатеральних розділових пунктуаційних знаків (крапка, знак оклику, знак питання, три крапки) наприкінці.

Розвиток лінгвістики тексту пов'язаний з дослід-

женням системи взаємодії лінійного та нелінійного планів організації тексту, що віддзеркалюється у правилах поєднання речень (висловлювань) у надфразній єдності, складні синтаксичні цілі, лінійно-синтаксичні ланцюги, абзаци [5, с. 15]. Отже, у лінгвістиці тексту закріпилася теза про те, що текст, а не речення, є вищою і основною синтаксичною одиницею не тільки мовлення, а й мови [6, с. 9, 11]. Тим не менше, яким би не був ієрархічно вищим статус тексту у системі синтаксичних одиниць тексту, просте речення залишається у фокусі уваги дослідників синтаксису тексту як найзручніша й емпірично найзрозуміліша синтаксична одиниця аналізу. Крім того, відзначимо, що такі синтаксичні одиниці, як член речення, словосполучення співвідносяться із реченням.

Нині постає необхідність встановлювати певну диференціацію між синтаксисом речення і синтаксисом більших одиниць (таких як синтаксис і композиція тексту, включаючи аргументативні, нарративні і дескриптивні структури) з певною автономністю категорій цих двох галузей [7, р. 89] [1, с. 23]. Проте, і синтаксис речення, і синтаксис тексту мають спільну опорну одиницю – речення. Отже, неможливо заперечити той факт, що речення залишається самоочевидною одиницею дослідження синтаксису тексту тому, синтаксична конструкція підмет + присудок + [...] приймається нами як основа і складник речення. При визначенні типу конструкції ми використовували елементи дистрибутивного аналізу за формальним критерієм.

Нами враховувалась як текстова так і мовна дистрибуція досліджуваних одиниць, при складанні символічних схем конструкцій та визначенні приналежності конструкцій до того чи іншого синтаксичного типу ми послуговувались процедурою аналізу за безпосередніми складниками, яка передбачає у французькій мові певні узагальнення, зокрема щодо встановлення груп певних частин мови, наприклад, дієслівних, іменникових, займенникових.

Завдяки суцільній вибірці конструкцій у досліджуваному тексті стала можливою квантитативна обробка визначених одиниць цілого тексту, а саме: речення та синтаксичних конструкцій. Зокрема простий підрахунок застосовувався нами при віднаходженні загальної кількості речень у цілому тексті, а також кількостей речень у структурних підрозділах для визначення динаміки, рівноважних та критичних станів синтаксичної системи тексту, зон атракторів. Зростання кількості повторів синтаксичних конструкцій одного конкретного типу у певних областях тексту приводить до відповідного збільшення щільності цих одиниць, що формує у тексті зони циклічних атракторів. Оскільки “атрактори різного виду – це окремі області впорядкованості відкритої та сильно нерівноважної системи” [8, с. 41.], то ми вважаємо атракторами зони із максимальною концентрацією синтаксичних конструкцій певного типу у структурних розділах досліджуваних творів, також ми приймаємо області у тексті із середнім показником щільності за рівноважний стан системи.

Квантитативна обробка проводилась нами також для віднаходження загальних кількостей елементарних предикативних пар підмет + присудок шляхом суцільної вибірки як у цілому тексті, так і у кожному

структурному підрозділі. Загальна кількість пар підмет + присудок у цілому тексті приймається за 100% по відношенню до загальної кількості пар підмет + присудок для кожного окремого типу синтаксичної конструкції підмет + присудок + [...]. Кількість пар підмет + присудок у кожному підрозділі тексту також приймається за 100% для вираховування частки окремих типів синтаксичних конструкцій + присудок + [...] у цьому ж підрозділі.

Результати дослідження. Нами було встановлено, що найуживанішими узагальненими конструкціями підмет + присудок + [...] у романі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» є такі: конструкція підмет + присудок з нульовим зв'язком; конструкція підмет + присудок + дієслово в інфінітиві; конструкція підмет + присудок + прямий додаток; конструкція підмет + присудок + непрямий додаток; конструкція підмет + присудок + обставина; підмет + присудок + прислівник; конструкція підмет + присудок + атрибут; конструкція підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція, фактитивна, або каузативна конструкції; конструкція підмет + присудок + кодієслівна безособова форма, а саме герундій, або *participe présent*; компаративна конструкція. Крім зазначених десяти основних типів конструкцій ми брали до уваги окремо таких три: презентативні та буттєві конструкції; безособові конструкції; еліптичні конструкції.

У романі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» загальна кількість конструкцій підмет + присудок + [...], відібраних суцільною вибіркою, становить 7770 одиниць, а сумарна кількість одиниць ланцюгів підмет + присудок з нульовим зв'язком, віднайдених також завдяки суцільній вибірці, у сімох розділах цього твору разом із епіграфом як окремим структурним підрозділом – 395 конструкцій. Отже, приймаючи цю загальну кількість 7770 за 100%, отримуємо дані про те, що частка всіх конструкцій підмет + присудок з нульовим зв'язком у романі становить ~ 5,1%. Сумарна кількість конструкцій підмет + присудок + [...] роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» у першому розділі складає 357 одиниць. Ця кількість, у свою чергу, приймається нами за 100% для цього структурного розділу, то кількість 29 одиниць конструкцій підмет + присудок з нульовим зв'язком представляється часткою у ~ 8,1%. Узагальнюючи, підкреслимо загальний принцип обчислення: частка конкретного типу конструкцій у певному структурному розділі віднаходиться згідно із сумарною кількістю всіх типів конструкцій у цьому самому розділі. Отримані кількісні дані уможливили проведення аналізу статичних та динамічних аспектів розвитку синтаксичної системи роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» згідно із його структурою.

1. Конструкції підмет + присудок з нульовим зв'язком. Загальна кількість одиниць ланцюгів підмет + присудок з нульовим зв'язком у сімох розділах роману Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» – 395 конструкцій, що складає ~ 5,1% від загальної кількості конструкцій підмет + присудок + [...], а саме 7770 одиниць, включаючи безособові, презентативно-буттєві та еліптичні реченнєві конструкції у цю сукупність. За розділами ці показники варіюються у

таких межах від першого до сьомого розділів відповідно: 8,1%; 6%; 3,8%; 4,9%; 3,4%; 4,9%; 5%.

У наведеному ряді даних, коливання у кількості вживань цієї конструкції у різних розділах не є критичними. Пікова концентрація відзначається у першому розділі із певним зниженням щільності у другому розділі, тобто на початку твору. У третьому та п'ятому розділах спостерігаються точки біфуркації та стрибками падіння концентрації, після яких система стабілізується у четвертому, шостому та сьомому розділах. Різниця між максимальною та мінімальною концентраціями становить 4,7%. Отже, зони атракторів знаходяться у першому та п'ятому розділах, які до того ж відзначаються найменшими кількостями речень у порівнянні з іншими розділами.

2. Конструкції підмет + присудок + дієслово в інфінітиві. Загальна кількість конструкцій цього типу у творі Ж. Феррарі – 977 одиниць, що становить ~ 12,6% від загальної кількості ланцюгів підмет + присудок + [...]. Процентні співвідношення вживання цих конструкцій за розділами розподіляються таким чином: 14,3%; 14,5%; 12,3%; 12,2%; 11,4%; 9%; 10,2%.

Так само як і для попереднього типу конструкцій, найвища щільність використання конструкцій підмет + присудок + дієслово в інфінітиві відзначається у першому та другому розділах. Найменша концентрація випадає на передостанній, тобто шостий розділ, у якому спостерігається й зона золотого перетину цілого твору відносно кількості речень. Зниження щільності від першого та другого розділів до шостого відбувається повільно із вираженою різницею у 5,5%. Таким чином, критичний стан синтаксичної системи твору для цього типу конструкцій відзначається у шостому розділі.

3. Конструкції конструкція підмет + присудок + прямий додаток; конструкція підмет + присудок + непрямий додаток, або підмет + присудок + агентивний додаток. Загальна кількість конструкцій цього типу у романі Ж. Феррарі «*Le Sermon sur la chute de Rome*» становить 2836 одиниць, тобто 36,5%, інакше кажучи більш, ніж третину – це наймасивніша група з усіх досліджуваних типів. У сімох розділах показники цих одиниць такі: 27,5%; 32,3%; 41%; 38,2%; 39%; 37,4%; 38,3%. Різниця між мінімальною у першому розділі і максимальною, яка випадає на третій розділ, концентраціями із стрибкоподібним зростанням вживання, достатньо відчутна і складає 12,5%. Падіння щільності вживання від четвертого до останнього розділів не є значним.

4. Конструкція підмет + присудок + обставина. Середній загальний показник вживання цих конструкцій 15,5%. За розділами кількісні показники використання конструкцій підмет + присудок + обставина вкладаються у такий ряд: 16%; 15,2%; 14,4%; 12,7%; 18,5%; 16,8%; 18,5%. Кульмінація високої щільності цих одиниць випадає на п'ятий та на сьомий розділи, а мінімум – на четвертий, різниця між цими екстремумами складає 5,5%. Повільне зниження концентрації цих конструкцій від першого розділу до четвертого змінюється стрибкоподібним збільшенням до максимуму на відносно короткому відрізку тексту у п'ятому розділі і залишається високим до кінця твору із невеликим зниженням у шостому розділі. Така

поведінка системи свідчить про близьке розташування зон атракторів, що викликає її нестабільність. Відзначимо, що саме у четвертому розділі міститься найбільша кількість наддовгих поліпропозиційних речень, а також найдовше поліп-ропозиційне речення усього роману, у якому нарахо-вується 64 пропозиційні пари підмет+присудок.

5. Конструкції підмет + присудок + прислівник. Середній загальний показник вживання цього типу конструкцій у романі «*Le Sermon sur la chute de Rome*» становить 10%. Відсоткові показники використання автором цих ланцюгів у розділах укладаються у таку послідовність: 11,2%; 11,6%; 10,6%; 10,3%; 10,1%; 8,2%; 9,7%. Найменша щільність уживання конструкцій виявляється у шостому, тобто передостанньому розділі, проте найбільша – у другому із поступовим зниженням кількості вживань у третьому, четвертому та п'ятому розділах. Коливання між максимумом та найменшим показником становить 3,4%. Отже, виявляється, що для конструкцій підмет + присудок + прислівник працює принцип дзеркально протилежної врівноваженої симетрії із віссю у середньому четвертому розділі.

6. Конструкції підмет + присудок + атрибут. Загальна кількість конструкцій цього типу у творі Ж. Феррарі складає 734 одиниці, тобто 9,5%. За сімома розділами розподіл використання цих конструкцій відбувається таким чином: 9%; 10,4%; 8,9%; 9,6%; 7,5%; 8,7%; 12,6%. Для конструкцій підмет + присудок + атрибутивний додаток працює принцип дзеркально протилежної симетрії відносно процентних показників конструкцій підмет + присудок + прямий (непрямий, агентивний) додаток, а саме: найбільша кількість конструкцій вживається в останньому розділі, а найменша – у третьому з кінця, а саме п'ятому розділі. Розрив між піком вживання і найменшою кількістю становить 5,1%. Таким чином, у синтаксичній системі твору Ж. Феррарі «*Le Sermon sur la chute de Rome*» ці два типи конструкцій є взаєморівноважними, тобто критичні стани у конструкції підмет + присудок + прямий (непрямий, агентивний) додаток компенсуються рівноважними станами конструкцій підмет + присудок + атрибутивний додаток і навпаки.

Наступні три типи конструкцій проявляють низьку частоту вживання.

7. Конструкції підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція. У процентному відношенні середня загальна кількість конструкцій цього типу у романі «*Le Sermon sur la chute de Rome*» становить 0,9% із таким розподілом даних за розділами: 1,1%; 0,4%; 1,1%; 1,2%; 1,6%; 0,9%; 0,5%. Зони атракторів знаходяться у другому та у п'ятому розділах, що позначається стрибкоподібним зменшенням і таким само збільшенням вживання цієї конструкції.

8. Конструкції підмет + присудок + кодеслівна безособова форма (*gérondif, participe présent*). Узагальнений показник цих конструкцій у романі дорівнює 1,3%. У сімох розділах показники цих одиниць такі: 6,7%; 4,1%; 2,5%; 2,7%; 2,9%; 3,2%; 1%. Отже, найвища щільність спостерігається у першому, а найменша – в останньому та хвилеподібним коливанням у сере-

динних розділах. Різниця між піком та мінімальним уживанням є достатньо помітним і становить 5,7%.

9. Конструкції підмет + присудок + компаративна конструкція. Кількісний аналіз вживання цієї конструкції у романі показав такі результати: 0,9% – середній загальний показник, динамічні показники у сімох розділах формують такий ряд: 0,8%; 1,1%; 1%; 0,7%; 1,3%; 0,8%; 0,5%. Мінімум – в останньому розділі, максимум – у п'ятому із стрибкоподібним збільшенням концентрації. Різниця становить 0,8%. Отже, для цієї конструкції характерний асиметричний порядок її організації у тексті.

10. Безособові, неповні та презентативні конструкції. Кількісні дані цих трьох типів розподіляються таким чином:

Безособові конструкції: середній показник ~ 1,9% із таким розподілом за розділами: 3,3%; 2,4%; 1,9%; 2,6%; 1,3%; 1,1%; 0,7%. Так само як і конструкції підмет + присудок + кодєсловна безособова форма, безособові конструкції у цьому творі демонструють таку тенденцію: найбільша щільність цих конструкцій віднайдена у першому розділі, а найменша – в останньому. В серединних розділах стан системи за-

нає хвилеподібних коливань. Неповні конструкції: середній показник ~ 1,1%, розподіл за розділами: 0%; 0,2%; 0,6%; 0,9%; 0%; 2,9%; 1%. Найменша кількість спостерігається у першому, четвертому та п'ятому розділах, після стрибкоподібного зростання найбільша кількість віднайдена у шостому розділі. В цілому, такий результат свідчить про те, що ці конструкції не є характерними для стилю Ж. Феррарі у романі «Le Sermon sur la chute de Rome». Презентативні конструкції: середній показник ~ 2,8%, розподіл за розділами: 2%; 1,8%; 1,9%; 4%; 1,3%; 3,7%; 1,9%. Подібно до конструкцій попереднього типу, найвища щільність цих конструкцій віднайдена у четвертому розділі, із стрибкоподібним зменшенням і мінімальною концентрацією у п'ятому розділі.

Проведене дослідження продемонструвало, що критичні стани синтаксичної системи присудкових конструкцій у творі Ж. Феррарі «Le Sermon sur la chute de Rome» і зони атракторів знаходяться у п'ятому та сьомому (останньому) розділах, а зони рівноважних станів у третьому та четвертому (серединному) розділах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования: дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 – теория языка / И.Ю. Моисеева. — Оренбург, 2007 – 407 с.
2. Борботко В.Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике / В.Г. Борботко. — М.: Книжный дом «Либроком», 2011. — 288 с.
3. Crouzet T. Comment obtenir un prix Goncourt [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://blog.tcrouzet.com/2012/12/07/comment-obtenir-un-prix-goncourt>.
4. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики (краткий очерк) / Ю.Д. Апресян. — М.: Просвещение, 1966. — 305 с.
5. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. / В.Е. Чернявская. — М.: Книжный дом «Либроком», 2009. — 248 с.
6. Москальская, О.И. Грамматика текста / О.И. Москальская. — М.: Высшая школа, 1981. — 183 с.
7. Fokkema D. The semantic and syntactic organisation of postmodernism texts // Approaching postmodernism // D. Fokkema, H. Bertens. — Amsterdam; Philadelphia, 1986. — P. 81–98.
8. Герман И.А. Лингвосинергетика / И.А. Герман. — Барнаул: Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. — 168 с.

REFERENCES

1. Moiseyeva I.Y. Synergetic model of the formation of the text: Thesis for a Doctor Degree in Philology, Specialty 10.02.19 – theory of language / I.Y. Moiseyeva. — Orenburg, 2007 – 407 p.
2. Borbotko V.G. Principles of formation of discourse: from psycholinguistics to linguosynergetics / V.G. Borbotko. — M.: Librokom, 2011. — 288 p.
3. Crouzet T. How to get The Prix Goncourt. URL: <http://blog.tcrouzet.com/2012/12/07/comment-obtenir-un-prix-goncourt>.
4. Apresyan Y.D. Ideas and methods of modern structural linguistics (bief essay) / Y.D. Apresyan. — M.: Prosveschenie, 1966. — 305 p.
5. Chernjavskaja V.E. Text linguistics: polycoding, intertextuality, interdiscourse / V.E. Chernjavskaja. — M.: Librokom, 2009. — 248 p.
6. Moskalskaya O.I. The text grammar / O.I. Moskalskaya. — M.: Vysshaya shkola, 1981. — 183 p.
7. Fokkema D. The semantic and syntactic organisation of postmodernism texts // Approaching postmodernism // D. Fokkema, H. Bertens. — Amsterdam; Philadelphia, 1986. — P. 81–98.
8. German I.A. Linguosynergetics / I.A. German. — Barnaul: Publishing House of the Altai Academy of Economics and Law, 2000. — 168 p.

Linguosynergetic aspect of the syntactic organization of the novel "Le Sermon sur la chute de Rome" by Jerome Ferrari

N. Filonenko

Abstract. The article describes a special procedure of study of the syntactic system of the literary prose text in linguosynergetic aspect, in accordance with which it is studied the syntactic system of the constructions “predicate +” in the novel «Le Sermon sur la chute de Rome» by Jerome Ferrari, it is examined the twelve main types of these syntactic structures and dynamics of syntactic changes in this novel on the basis of quantitative indicators.

Keywords: system-structural paradigm, linguosynergetics, syntax, attractor, the predicate.

Лингвосинергетический аспект синтаксической организации романа Жерома Феррари «Le Sermon sur la chute de Rome»

Н. Г. Филоненко

Аннотация. В статье описана методика исследования синтаксических конструкций художественного прозаического текста в лингвосинергетическом аспекте, в соответствии с которой изучена система синтаксических конструкций сказуемое+ в романе Жерома Феррари «Le Sermon sur la chute de Rome», выделены двенадцать основных типов этих конструкций, показана динамика изменений синтаксической системы исследуемого произведения на основе количественных показателей.

Ключевые слова: системно-структурная парадигма, лингвосинергетика, синтаксическая конструкция, аттрактор, сказуемое.

Номінація «Україна» в українській народній пісні

Н. В. Іовхімчук,* О. К. Данилюк

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

*Corresponding author. E-mail: iovhimna@mail.ru

Paper received 24.02.16; Accepted for publication 15.03.16.

Анотація. У роботі розглянуто семантику слова-поняття *Україна* в українських народних піснях. Для мови пісенного фольклору характерне вживання назви *Україна* у прямому значенні як номена українського простору, а також – це символ рідної країни, батьківщини, місця народження людини, волі тощо.

Ключові слова: слово-поняття, край, країна, чужа країна, чужа Україна, рідна Україна.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Лінгвостилістичні засоби вираження слова-поняття *Україна* в українській народнопісенній творчості вивчені ще недостатньо. Вони почасти розглядалися у працях І. Огієнка, Н. Данилюк, С. Єрмоленко, В. Кононенка, В. Жайворонка та інших учених. Однак в українському мовознавстві немає комплексних досліджень щодо важливого для мовної картини світу концепту *Україна*.

Ми виходимо із розуміння слова-поняття яке несе у собі допоміжне семантичне й аксіологічне навантаження, або культурні смисли і знаходить вираження в мові.

Мета і завдання статті. Метою нашої статті передбачено проаналізувати символічні значення номінації *Україна* в українських народних піснях.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Географічні назви в українській народній пісні – це не тільки знаки просторової орієнтації, фіксації місця, річки, поля, міста, а й позначення історичної доби, історичних подій та явищ. Це глибинні закодовані мовні знаки, які поєднують національну історію та географію. Географічні назви пов'язані з повсякденною орієнтацією людей у просторі, внаслідок чого зберігають історичну інформацію, передають ментальну протяжність простору за допомогою національних назв.

Термін „Україна” дуже давній. У „Словнику української мови” Б. Д. Грінченка назву витлумачено так: „1. Країна 2. Україна, Малоросія – країна, заселена українським народом” [8, с. 330]. Наприклад: *Ой Морозе, Морозенку, да ти, славний козаче, За тобою, Морозенку, вся Україна плаче. Не так тая Україна, а як гордеє військо, Заплакала Морозиха ідуци на місто* [Бодяньський, с. 208].

Назва *Україна* позначає складне багатогранне поняття. О. С. Федик звернула увагу на те, що „найважливіша національна назва держави, землі (для українців – Україна) є не тільки „звичайною” лексемою, що виконує номінативну функцію, а психологічним національним образом, котрий формує основний національний „знак”, що за своїм духовним значенням та семантичним обсягом є макрознаком, глибина і код якого виходять за межі дефінітивно-понятійної функції слова й ідентифікаційної функції власних назв. Назва держави, землі тощо в кожній національній мові – це своєрідне „узагальнення”, яке охоплює абсолютно увесь комплекс національного буття” [9, с. 99]. Номінація *Україна* – узагальнене джерело національної культури й історії в

українських народних піснях.

Однозначної думки щодо походження назви *Україна* немає досі. Одні вчені пов'язували її зі словом *край*, тобто пограничною територією, інші вважають, що назва походить від слів *край*, *країна*. За іншим тлумаченням, назва *Україна* походить від дієслова *украяти* (відрізати). Усі ці версії проаналізував український етимолог та історик мови В. Г. Скляренко. Учений дійшов висновку, що „найвірогіднішою і найпереконливішою слід вважати версію, яка пов'язує назву *Україна* зі словами *край*, *країна*” [...]. У період феодальної роздробленості Київської Русі (з XII ст.), коли від неї почали одне за одним відділятися незалежні князівства, слово *Україна* набуло значення „князівство” [7, с. 100]. Про неоднаковий зміст номену *Україна* в різні історичні періоди писали А. Ю. Кримський, І. І. Огієнко, Г. Півторак та ін. дослідники. А. Ю. Кримський дотримувався думки, що слово „Україна” в старовину визначало попросту „пограниччя”. За часів великого князівства київського XII віку ми знаходимо, наприклад, згадку про „україну” галицьку, точніше – галицьковолинську, на пограниччі області смоленської (див. Іпатський літопис, рік 1189), й водночас натрапляємо на звістку, яка стосується 1187 року, про „україну” наддніпрянську, лівобічну, теперішню Полтавщину. Після татарської руйни XIII віку під „україною” малоруси розуміли переважно самісінькі землі дніпрового степового пограниччя (Україна Лівобічна й Україна Правобічна)” [3, с. 17–18]. Тобто словом *Україна* називали Переяславську, Галицьку, Волинську, Київську й інші землі. За пізніших часів, на думку І. І. Огієнка, „вживання слова *Україна* в розумінні всієї української землі стає все частішим, цебто назва малої місцевості перенеслася на всю країну, що в історії явище звичайне. З Богдана Хмельницького ця назва часта вже й по офіційних актах. Починаючи з XVII-го ст. чужинці дуже часто звать нашу землю Україною. Так, наприклад, французький інженер Боплан, що 17 літ прожив на нашій землі, зве її завжди Україна, а народ українським. Так само звать нас в віках XVII– XVIII і різні інші чужинці: посли, подорожні, купці й т. ін. Цікаво, що в Галичині та в Закарпатті часто звали Наддніпрянщину також Україна, українці, а себе звали русинами; видно, нова назва не швидко ширилася по окраїнах нашої соборної землі. На старих мапах XVII ст. все маємо Україна” [6, с. 72–73].

У козацькі часи назва *Україна* переходить на позначення козацьких земель. І. І. Огієнко писав: „У

наших народних піснях, особливо дуже давніх, а надто з віку XVI–XVII, часто вживається слово *Україна*, але звичайно як назва Землі Київської чи Землі Козацької” [6, с. 67]: *Ой по горах, по долинах, По козацьких українях (2) Сиз голубонько літає...* [Кохання, с. 54].

У піснених текстах знаходимо такі вирази, як *Вкраїна далека, та Україна*, що асоціюється з „далеким простором, чужими людьми”, як-от: *Козак одіжджає Дівчинонька плаче: „Куди їдеш, козаче? Козаче-соколе, Візьми мене із собою На Вкраїну далеку”* [Народні пісні, с. 84]; *„Випроводжаєш мене, моя родинонько, Да чи не жаль тобі буде, Як я поїду на ту Україну та поміж чужіє люди?”* [Народні пісні, с. 43].

Н. О. Данилюк зауважує, що й „номінації з такою семантикою мали б писатися з малої літери. Однак у багатьох збірках пісень цього не дотримуються і за традицією використовують велику букву” [1, с. 294]. Наприклад: *Гей, горе, горе, Що чужа Україна. Ге-ей, а ще гірше, Що невірна дружина* [Яворницький, с. 73]. У цьому народнопісненному тексті лексема *Україна* позначає чужий край чоловіка. Наведені приклади засвідчують, що Україна є чужа і своя – край, область, земля в певних межах, територія. У зв’язку з цим В. В. Жайворонок указує, що назва *україна* споріднена зі словом *край* і похідним від нього *країна* [2, с. 230]: *Не шукай нас, ньєчко, ні в горах, ні в долинах. Шукай нас, ньєчко, по чужих українях. Одно піде в ліс, а друге у пролісся, Ти, стара ньєчко, ти на нас не надійся* [Пісні родин. життя, с. 266]; *Дівчинонько мила, Що ж будеш ти їсти На вкраїні далекій? Сухарі з водою, Аби, серце, із тобою На вкраїні далекій!* [Перлини, с. 141].

Протиставлення *своя Україна – чужа Україна* інколи виявляємо в тому ж самому тексті: *Поглядає Морозенко та на свою Україну: Ой що своя Україна як мак процвітає, А чужая Україна як лист опадає* [Марко Вовчок, с. 365]. Учені пояснюють це явище тим, що слово *Україна* подекуди виявляє загальне значення „край”, „країна”, або позначає лише окремі частини сучасної території: *Як ти будеш мене, мати, бити, То я піду на Вкраїну жити з України на Подолля* [Кохання, С. 119].

Слово *Україна* може позначати вітчизну, країну, у якій людина народилася. Створюючи образ українського простору, це слово вживається у значенні „територія”, „місце розташування країни з такою назвою”: *Як поїхав в Московіцину, Та й там і загинув: Свою рідну Україну Навіки покинув...* [Яворницький, с. 205].

Номінація *Україна*, що має значення країни, зумовило велику частотність уживання як символу вітчизни. В українських народних піснях за рідною батьківщиною сумує родина, дівчина, козак на чужині. Наприклад: *Віє вітер на долину, Колише билину, Рід до роду листи пише Та на Україну* [Пісні родин. життя, с. 28]; *Покидай сей край, де роду не маєш, Та іди на Україну, там знайдеш родину, Знайдеш родину, любую дівчину* [Пісні родин. життя, с. 268]. Н. О. Данилюк звернула увагу на те, що в текстах про розлуку зі своєю землею, яку переживає козак, що їде на війну, чумак у далекій дорозі, бурлак, наймит, молода жінка, яка вийшла заміж у чужу родину, з’являються лексеми на позначення членів родини, а засобами зв’язку з

рідною стороною виступають слова-поняття *вітер, листи, квітка, пташка* [1, с. 293]. Наприклад: *Віє вітер на долину, Колише билину, Рід до роду листи пише Та на Україну* [Пісні родин. життя, с. 28]; *Дивись тепер, Морозеньку, На свою Вкраїну Та пригадай свою ньєчку, матір сиротину* [Яворницький, с. 188]; *– Будуть пташки прилітати, Калиноньку їсти, Будуть мені приносити з України вісті* [Укр. нар. пісні, с. 53].

При створенні художнього образу України важливу роль відіграє символізація. В українській народній творчості назву *Україна* часто вжито як символ місця народження людини, отже, розширено уявлення про просторове безмежжя рідної землі: *Ой є в мене на Вкраїні ріднесенька мати, Вона ж мене пожалує, як свого дитяти* [Пісні родин. життя, с. 51].

Варіанти назви *Україна – Вкраїна, Украина*: *“Не кпися, козаче, Не кпися, не кпися, Ой їдь на Вкраїну Да й там оженися”* [Калиновий квіт, с. 83].

У народнопіснених текстах зі словом *Україна* вжито епітет *широкий*, що має значення „який займає великий простір” [5, с. 807] і символізує просторове безмежжя країни: *Ой на горі, на могилі, На широкій Україні. На широкій Україні* [Яворницький, с. 98].

В історичних піснях виступає постійне означення *рідний*, яке виявляє зміст „в якому народився, виріс хто-небудь або який пов’язаний з чимсь місцем народження” [5, с. 131–132]. Цей атрибут нерідко пов’язаний з вічною боротьбою українського народу за визволення та незалежність: *Піот козаки, піот, Червону річку лють? Лють в шляхетську руйну Та за рідну Вкраїну* [Яворницький, с. 199]; *Як поїхав в Московіцину, Та й там загинув: Свою рідну Україну Навіки покинув* [Яворницький, с. 205].

Експресивним змістом наповнений також епітет *милий* зі значенням „близький і рідний серцю; дорогий” [4, с. 182], наприклад: *Вся та мила Україна Славою покрита, Лютим горем та слізьми Та кров’ю полита* [Яворницький, с. 190].

Оскільки Україна сприймається як рідна істота, то лексемі в багатьох випадках уведено до метафор-персоніфікацій: *Ой Морозе, Морозеньку, Ти славний козаче, За тобою, Морозеньку, Вся Вкраїна плаче* [Яворницький, с. 187]; *Гей, у лузі червона калина, Гей, гей, гей! Похилилася, Чогось наша славна Україна, Гей, гей, гей! Засмутилася* [Народні пісні, с. 31]. У зв’язку з цим нагадаємо думку С. П. Шелухіна про те, що назва *Україна* – персоніфікована земля полита й наповнена кров’ю предків, яка промовляє до душі нащадків і навчає їх досвіду минулого та кличе до боротьби за волю Батьківщини, за рідну землю. Тому творчий дух нації, що жив із найдавніших часів, органічно пов’язаний з назвою *Україна*, яке носить і територія, і культура, і нація [10, с. 93].

В українській народній поезії номінація *Україна* символізує національну боротьбу, непокору, незламність і незнищенність народу: *Задзвонили в усі дзвони По всій Україні; Закричали гайдамаки: „Гине шляхта, гине!”* [Плавай, лебедонько, с. 60].

Висновки. Для мови пісенного фольклору характерне вживання власних географічних назв, інколи з нечітким, розмитим змістом. Скажімо, номен *Україна* у піснених текстах різних часових зрізів вжито на

позначення далекого краю (*чужа Україна, козацька Україна*), певних регіонів або ж цілої країни. Разом з тим, це символ рідної землі, батьківщини, місця

народження людини волі, звитяги, слави попередніх поколінь тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк Н. О. Концепт „Україна” в мові української народної пісні / Н. О. Данилюк // Науковий вісник. Філологія. – 2006. – №7. – С. 292–297.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Історія української мови: хрестоматія / [упор. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко]. – К. : Либідь, 1996. – 288 с.
4. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущко] – К. : Аконтіт. – Т. 2. – 2007. – 926 с.
5. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущко] – К. : Аконтіт. – Т. 3. – 2007. – 862 с.
6. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / І. І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.
7. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова / Г. Півторак – К. : Наукова думка, 1993. – 200 с.
8. Словарь української мови: у 4 т. / [упоряд. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко]. – К. : Наукова думка. – Т. 4. – 1997. – 616 с.
9. Федик О. С. Мова як духовний адекват світу (дійсності) / О. С. Федик. – Л. : Місіонер, 2000. – 300 с.
10. Шелухін С. П. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів / С. П. Шелухін. – Дрогобич : Бескид, 1992. – 248 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

1. Бодяньський – Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодяньських. – К. : Наук. думка, 1978. – 326 с.
2. Калиновий квіт – Калиновий квіт Полісся : Народні пісні, що побутують у Камінь-Каширському районі на Волині / [збір. і впоряд. О. П. Кондратович]. – Луцьк : Надтир'я, 1994. – 236 с.
3. Кохання – Українські народні пісні про кохання / [упоряд. В. М. Пономаренко]. – К. : Муз. Україна, 1992. – 158 с.
4. Марко Вовчок – Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / [упоряд., авт. передм. і приміт. О. І. Дей]. – К. : Наукова думка, 1983. – 528 с.
5. Народні пісні – Українські народні пісні. – К. : Держ. видавн. образотв. мистец. і музичн. літератури, 1960. – 376 с.
6. Перлини – Перлини української народної пісні / [упоряд. М. М. Гордійчук]. – К. : Муз. Україна, 1989. – 390 с.
7. Пісні родин. життя – Пісні родинного життя / [упоряд., автор вст. ст. та прим. Г. В. Довженок]. – К. : Дніпро, 1988. – 359 с.
8. Плавай, лебедонько – Шевченко Т. Плавай, плавай, лебедонько / Т. Шевченко. – К. : Муз. Україна. – 1993. – 160 с.
9. Укр. нар. пісні – Українські народні пісні. – К. : Муз. Україна. – 1993. – 80 с.
10. Яворницький – Українські народні пісні, наспівані Д. Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого / [упоряд., вст. ст., прим. та коментарі М. М. Олійник-Шубравської]. – К. : Муз. Україна, 1990. – 453 с.

REFERENCES

1. Danyluk N.A Concept "Ukraine" in the language of ukrainian folk song / N.A. Danyluk // Scientific bulletin. philology. - 2006. - №7. - s. 292-297.
2. Lark V.V. Signs ukrainian ethnic culture: dictionary directory / V.V. Lark - K: Trust, 2006. - 703 p.
3. History of ukrainian language: reader / [emphasis. sy ermolenko, ak moysiyenko]. - Kyiv: Lybid, 1996. - 288 p.
4. New dictionary of the ukrainian language: in 3 vol. / [way. V. Yaremenko, A. Slipushko] - K: Aconite. - T. 2. - 2007. - 926 p.
5. New dictionary of the ukrainian language: in 3 vol. / [way. V. Yaremenko, A. Slipushko] - K: Aconit. - t. 3. - 2007. - 862 p.
6. King James i. history of ukrainian literary language / King James ii. - Kyiv: Lybid, 1995. - 296 p.
7. Pivtorak G. Ukrainian gm: where we and our language / G. Pivtorak - K: Scientific thought, 1993. - 200 p.
8. Dictionary ukrainian: in 4 vol. / [Compilation. supplement own material B. Grinchenko]. - K: Scientific opinion. - t. 4. - 1997. - 616 p.
9. Fedyk O.S. Language as adekvat spiritual world (reality) / O.S. Fedyk. - L., Missionary, 2000. - 300 p.
10. Shelukhin S.P. Ukraine - the name of our land since ancient times / S.P. Shelukhin. - Drohobych: beskid, 1992. - 248 p.

Nomination "Ukraine" in ukrainian folk song Iovkhimchuk N., Daniljuk O.

Abstract. The paper discusses the semantics of word-concepts in Ukraine Ukrainian folk songs. For language folk songs typical of the use of the name of Ukraine in the truest sense as the nomen Ukrainian space, as well as a symbol of the country, the homeland, the place of birth of man, freedom, and the like.

Keywords: word-concept, region, country, foreign country, a stranger Ukraine, native Ukraine.

Номинация «Украина» в украинской народной песне Н. Иовхимчук, О. Данилюк

Аннотация. В работе рассмотрено семантику слова-понятия «Украина» в украинских народных песнях. Для языка песенного фольклора характерно употребление названия Украина в прямом смысле как номена украинского пространства, а также это символ родной страны, родины, места рождения человека, свободы и тому подобное.

Ключевые слова: слово-понятие, край, страна, чужая страна, чужая Украина, родная Украина.

Застосування прийомів створення комічного ефекту в американській комедії ситуацій та особливості їхнього перекладу українською мовою

Б. М. Колодій

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: danah13ua@yahoo.com

Paper received 21.02.16; Accepted for publication 10.03.16.

Анотація. У статті проводиться аналіз застосування деяких прийомів створення комічного на матеріалі американського ситкому (комедії ситуацій) “Як я познайомився з вашою мамою”. Досліджуються особливості відтворення цих прийомів у перекладі українською мовою.

Ключові слова: комічне, аудіовізуальний переклад (АВП), ситком.

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження кіноперекладу (а саме: аспектів перекладу художніх фільмів, висвітлення понять кінотексту, субтитрування, дублювання, закадрового перекладу, основних специфічних елементів кіноперекладу й т. ін.) посідає сьогодні помітне місце у широкому спектрі актуальних перекладознавчих проблем, на що вказує значна кількість наукових розвідок, зроблених протягом останнього часу вітчизняними та зарубіжними перекладознавцями ([1]; [4]; [5]; [7]; [8]; [13]; [18]; [19] та ін.).

Окрім того, про зацікавлення даним питанням серед науковців свідчить проведення щорічних конференцій в Україні та за її межами ([6]; [14]; [15] і т. ін.), присвячених різноманітним аспектам аудіовізуального перекладу (надалі: АВП), а також той факт, що з кінця 90-х рр. ХХ сторіччя АВП як окремий спекурс для бакалаврів і магістрів почали викладати в багатьох університетах Європи та Америки: у Цюріху, Лондоні, Генуї, Лідсі, Пізі, Торіно, Пітсбургу, Бостоні, Далласі та ін. [17].

Однак, на нашу думку, проблема передачі комічного в рамках АВП, і особливо відтворення прийомів створення комічного ефекту (питання, яке є центральним у цій статті) є недостатньо висвітленою науковцями, що, безумовно, не може не відобразитися на якості й адекватності перекладу кіно- й телепродукції, і саме це зумовило *актуальність* нашого дослідження.

Метою даної статті є дослідження й аналіз специфіки відтворення деяких прийомів досягнення комічного ефекту в рамках АВП англomовного матеріалу українською мовою на прикладі телеситкому “Як я познайомився з вашою мамою” (How I Met Your Mother).

Матеріалом дослідження слугували три сезони (3, 4 і 5) американського ситкому “Як я познайомився з вашою мамою”, а також скрипти оригінального тексту та відеоозвучування українського перекладу, зробленого телекомпанією “Новий канал”.

Об’єктом дослідження виступають засоби реалізації комічного ефекту в рамках аудіовізуального матеріалу. **Предметом** є особливості відтворення комічного в перекладі українською мовою.

Як зазначає перекладознавець О. В. Харченко, аудіовізуальний “дискурс комічного, який реалізується найчастіше у формі кінокомедій та телевізійних ситуаційних комедій, складається з двох семіотичних систем: вербальної й невербальної візуальної системи і ... характеризується застосуванням засобів комічного як лінгвістичного (різноманітні трансформації та

інтенсифікатори комічного), так і екстралінгвістичного характеру” [11, с. 141].

У даній статті ми розглянемо деякі з прийомів досягнення комічного ефекту (а саме: прийом евфемізації; прийом невиправданого очікування; прийом невідповідності стилю чи реєстру мовлення змісту тексту або контекстній ситуації та прийом подвійної актуалізації сталих словосполучень) на матеріалі одного з найномінованіших (більше семидесяти разів номінувався на найпочесніші нагороди в сфері кіноіндустрії) і найпопулярніших серед молоді американських ситкомів “Як я познайомився з вашою мамою” (2005 – 2014) та прослідкуємо прийоми передачі комічного ефекту в перекладі українською мовою.

1) Стилiстичний *прийом евфемізації*, що полягає у використанні применшених, пом’якшених висловлювань для вираження різкого, грубого вислову на непристойні, табуйовані чи інтимні теми; часто застосовується не для нейтралізації сутності того чи іншого явища, а навпаки – для створення акценту комічного характеру. Таким чином, у серіалі “Як я познайомився з вашою мамою” цензурування грубих чи різких виразів їх м’якшими, пристойнішими відповідниками, які все ж асоціативно передають істинну суть висловлювання, сприймаються глядачем, перш за все, в якості комічного прийому. В аналізованому телеситкомі такі авторські евфемізми перекладаються, як правило, дослівно, в той час, як їхній прихований зміст стає зрозумілим із контексту чи відеоряду. Наприклад, ужитий в оригінальному тексті евфемізм “to eat a sandwich” (S.3.E.5, 24.,32), що в контексті означає “курити марихуану” [22] в україномовному варіанті перекладається дослівно як “їсти сандвіч” (S.3.E.5, 24.,32). Справжній же зміст словосполучення глядач розуміє з відео. Натомість будь-якого типу перифрази порушують не лише образність, а й унеможливають асоціативне розуміння прихованого змісту.

2) Ще один із прийомів досягнення комічного ефекту – *прийом невиправданого очікування* [3, с. 172], який, як правило, включає в себе три основні елементи, перші два з яких є абсолютно логічними й адекватними, а третій, який несе в собі комічну складову, є неочікуваним і несумісним із першими двома. Комізм у таких випадках досягається за рахунок “інгерентної властивості жарту – когнітивного механізму інконгруентності, суть якого полягає в порушенні норм (онтологічних, логіко-поняттєвих, валоративних, жанрових, дискурсивних, мовних, мовленнєвих), що є джерелом комізму ситуації й

маніфестується в парадоксі: відхилення від норми створює в жарті нову норму і є нормою сміхового сприйняття світу. Дія когнітивного механізму

But, Robin, if you want to live here, work here and ... throw chairs at people here, you have to do this (S.5.E.5, 11.,28).

Kids, people are dealing with nerves in different ways. Some people chew their nails, some people tap their feet, and some people imagine they're being interviewed by... Jim Nantz (S.5.E.14, 00.,03).

First Robin moves in with Don, then Marshall and Lily have a baby, then Ted is found alone in his apartment devoured by his cats (S.5.E.22, 01.,42).

Як свідчать наведені вище приклади, комізм прийому невинного очікування, три головні компоненти якого виступають однорідними членами речення, досягається, перш за все, за рахунок асоціативного розуміння глядачем їхньої несумісності, інконгруентності. Так, поряд із цілком адекватними “жити” й “працювати” в США бажання “кидати в людей стільцями” є щонайменше неочікуваним; із методами подолання нервової напруги не поєднується інтерв’ю зі спортивним репортером; поряд із надіями на щасливе майбутнє дивним є пророкування страшної смерті одному з друзів. Проаналізувавши використання прийому невинного очікування в тексті оригіналу (надалі: ТО) й тексті перекладу (надалі: ТП), стає очевидним, що відтворення комічного ефекту у вищеподаних прикладах досягається за рахунок дослівного перекладу всіх трьох компонентів (у ТП, так само як і в ТО використовуються однорідні члени

*'Twas the night before New Year's,
And the weather grew mean.
It was 3:00 in the morning,
And I was stranded in Queens.
The tavern grew empty,
The gas lights grew dim....
The horse-drawn carriages were all but snowed in
Wait.... (S.5.E.4, 07.,52).*

*'twas the night before, I had hours to kill.
I sat in the tavern, grading parchments with quill...
...She said, "you're a teacher?"
I said, "yes, indeed" ...
...With haste we did scamper
To my chamber anon...
...I unlaced her bodice... (S.5.E.4, 19.,47).*

Вживання у цих пародіях на “Twas the night before Christmas” Клементя Кларка Мура (Clement Clarke Moore) [21] стилістично піднесеної лексики, зокрема архаїзмів, утворює різкий контраст зі змістом поем. Окрім відтворення віршованої форми і рими, пріоритетним у даному випадку є застосування в перекладі відповідників застарілих слів, за допомогою яких створюється комічний ефект невідповідності стилю та регістру змістові. Проте, якщо архаїзми, які позначають речі та явища, що вийшли із загального вжитку, частіше за все мають еквівалентні переклади, як, наприклад, *anon* (n) – укр. *незабаром* [12]; *bodice* (n) – укр. *корсаж, корсет* [12]; *gas lights* – укр. *гасові*

інконгруентності виявляється у композиції (суперечність початку й кінця), мовних засобах тощо” [9, с. 14-15]. Наприклад:

Робін, якщо ти хочеш жити тут, працювати і ... кидати в людей стільцями – ти маєш це зробити (С.5.Е.5, 11.,28).

Діти, кожен справляється з нервами по-своєму. Хтось гризе нігті, хтось стукає ногою, а хтось уявляє, що в них бере інтерв’ю Джим Нантц (С.5.Е.14, 00.,03).

Спочатку Робін переїжджає до Дона, у Маршала та Лілі народжується дитина, а Теда знайдуть самого напівз’їденого котами (С.5.Е.22, 01.,42).

речення), що гарантує збереження образності й комічної абсурдності тексту оригіналу. Будь-які заміни або перифрази, на нашу думку, є недоцільними й можуть призвести до втрати комічного ефекту.

3) Окрім вищерозглянутих прийомів, варто звернути увагу на випадки використання прийому невідповідності стилю чи регістру мовлення змісту тексту або контекстній ситуації або ж, як називає його науковець Калита О., “вживання різностильової лексики в межах мікроконтексту” [2, с. 57]. Комічний ефект даного прийому реалізується засобами вживання логічно несумісних зі змістом тексту чи ситуації зазвичай пишномовних висловлювань та архаїзмів і слів, що належать до найвищих регістрів, як проілюстровано в наступних розповідях Теда й Барні (персонажів ситкому) про те, як вони знайомилися з дівчатами:

*Це була ніч перед Новим Роком.
Погода була жахливою.
І о третій ранку я застряг у “Квінз”.
У таверні нікого не було,
Гасові ліхтарі тьмяно світили,
Карети з кіньми були у снігу... (С.5.Е.4, 07.,52).*

*Це було вчора. Я не знав, чим зайнятись.
Я сидів у таверні, перевіряв роботи пером...
...Вона сказала: “Ти вчитель?”
Я відповів: “Так, це я” ...
...Ми швидко піднялись нагору в кімнату мою.
Я її роздягнув... (С.5.Е.4, 19.,47).*

ліхтарі [12]; *horse-drawn carriages* – укр. *карети, запряжені кіньми* [12]; *parchment* (n) – укр. *пергамент* [12]; *quill* (n) – укр. *гусяче перо для письма* [12]; *tavern* (n) – укр. *таверна, винарня, пивна, кабак* [12] (хоча й не всі з них відтворені у перекладі через прагнення перекладача до передачі віршованої форми), то застарілі форми лексем, як, наприклад, *'twas* – *it was* [16] або *'neath* – *beneath* [16], що притаманні англійській мові XVIII – XIX століть, очевидно, що не мають відповідників в українській мові, тому відтворення стилістично забарвленої лексики є лише частково можливим у даному випадку.

Нижче подано ще один приклад жарту із застосу-

ванням прийому логічної несумісності стилю

– *Within a triad of solar periods, you'll recognize your dearth of compatibility with your paramour and conclude your association.*

– *My journey was transformative and I reassert my commitment to both the aforementioned paramour and the philosophies he espouses.*

– *Support my hypothesis, Ted.*

– *I'm just jubilant my former paramour's jubilant (S.4.E.1, 12.,14).*

Комізм банальної буденної розмови про стосунки однієї з дійових осіб ситкому – Робін – з її новим хлопцем полягає знову ж таки у вживанні стилістично маркованої лексики, наприклад, наукових термінів: *a triad of solar periods, to espouse a philosophy, to support one's hypothesis, the aforementioned*; політичних термінів: *to reassert the commitment, to conclude the association* та лексики високих регістрів: *jubilant, paramour, dearth of compatibility*, які українською мовою відтворені за допомогою прямих відповідників термінів і відповідними лексемами, що належать до високих регістрів мовлення, що, на нашу думку, забезпе-

– *What's up?*

– *Oh, some new information has come to light on Marshall's mugging.*

– *Oh, really? Did they catch the guy?*

– *Well, he's behind bars.*

– *You know how they caught him, right? There was a tail on him (S.05.E.19., 08.,52.)*

У розмові про “небезпечного злодія”, який насправді виявився мавпою, комізм діалогу розкривається в асоціативному зіставленні лексичного й метафоричного значення англійських ідіом “*to be behind bars*” – *to be in jail* [20] й “*to put a tail on someone*” – *to chase, to follow someone* [20]. Задля передачі максимально близько до тексту прийому комічного в даному діалозі першочерговим є, звичайно, відтворення двоплановості фразеологізмів оригіналу засобами мови перекладу – української. Даний випадок перекладу демонструє можливість передачі цієї двоплановості англійських фразеологізмів їх майже повними еквівалентами українських сталих виразів, пряме й перенос-

– *The worst part about getting slapped is not knowing when it's going to happen. But now I know exactly when I'm gonna get slapped. So, you took all the suspense out. You showed your hand.*

– *And Thursday at 3:01 p.m., your face is going to show my hand (S.03.E.09., 04.,08.)*

Таким чином, через відсутність в українській мові сталого словосполучення на позначення англійської ідіоми “*to show one's hand*”, що означає “*повідати комусь про свої наміри; розповісти комусь про свої, до цього нікому невідомі, плани*” [20], перекладачеві довелося відтворити лише її лексичний зміст, комічність зіставлення планів при цьому, на нашу думку, була частково втрачена.

та ситуації мовлення:

– *За три періоди обертання земної кулі навколо своєї осі ти усвідомиш занепад вашого спілкування і ліквідуєш ваше об'єднання.*

– *Ця подорож трансформувала мене, і я засвідчую свою вірність як вищевказаному обранцю, так і його філософським переконанням.*

– *Підтримай мою гіпотезу, Теде.*

– *Мене тішить втіха моєї колишньої обранці (C.4.E.1, 12.,14).*

чило цілковите збереження комічного ефекту у перекладі.

4) Відтворення в перекладі українською мовою комічного прийому подвійної актуалізації сталих словосполучень [10, с. 195] є одним із прийомів досягнення комічного ефекту, що актуалізується за рахунок обігрування двоплановості сталого виразу. Іншими словами, вжитий у тексті фразеологізм несе не лише традиційне, усталене значення, а й звичайне лексичне значення його компонентів. Першорядним у перекладі цього комічного прийому є підбір у цільовій мові фразеологізмів, сталих словосполучень, які б також мали два значення одночасно. Наприклад:

– *Привіт, що таке?*

– *Нова інформація про пограбування Маршала.*

– *Справді? Його зловили?*

– *Грабіжник за ґратами.*

– *Знаєш як його зловили? За ним був хвіст (C.05.E.19., 08.,52.)*

не значення яких цілком підходять за контекстом, а саме: “*to be behind bars*” – *бути за ґратами, бути в клітці*; “*a tail on someone*” – *за кимось хвіст*.

Проте, варто зазначити, що далеко не завжди перекладачу вдається передати обидва плани англійських ідіом у перекладі, адже відсутність повних або часткових еквівалентів у цільовій мові фактично унеможливує відтворення комічного в перекладі. В таких випадках перекладачу доводиться або повністю замінювати сталий вираз іншим виразом, або перекладати лексичні складові сталого виразу оригіналу прямими відповідниками, як, наприклад, у наступному діалозі:

– *Я не боюсь, бо ти все зіпсував. Найгірше, це не знати, коли тобі дадуть ляпаса. А от тепер я це знаю. Ти позбавив мене страху. Показав свою руку.*

– *В четвер о третій вона лясне тебе по щці (E.03.E.09., 04.,08.)*

Проведені вище дослідження й аналіз специфіки відтворення деяких прийомів досягнення комічного ефекту в рамках АВП англійського матеріалу українською мовою на прикладі телеситкому “Як я познайомився з вашою мамою” дали змогу дійти до наступних висновків:

у переважній кількості випадків відтворення комічного українською мовою здійснюється дослівно; це характерно для всіх 4-х досліджуваних прийомів

досягнення комічного ефекту (у більшості випадків використання прямих відповідників забезпечило цілковите збереження комічного ефекту у перекладі). В поодиноких випадках, як, наприклад, у прикладах, пов'язаних із прийомами вживання різностильової лексики в межах мікроконтексту та застосування прийому подвійної актуалізації сталих словосполучень, перекладачу лише частково вдалося передати комічне

в перекладі через причину відсутності певних лексичних форм або сталого словосполучення в українській мові.

Перспективи даного дослідження ми вбачаємо у можливості виявлення специфіки відтворення інших прийомів досягнення комічного ефекту в рамках аудіовізуального перекладу аналізованого нами американського ситкому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубовий К. В. Помилки і втрати у закадровому перекладі художнього фільму/ К. В. Дубовий// «Філологічні трактати». – Суми, 2015. – Том 7. – № 3. – С. 33-38.
2. Калита О. Типи комічних текстів та особливості їх стилістичного аналізу/ О. Калита // Лінгвостилістичні студії. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. – Вип. 2. – С. 54-61.
3. Колесник Р. С. Специфіка відтворення комічного в художньому перекладі (на прикладі коротких оповідань Курта Тухольського)/ Р. С. Колесник// Вісник Житомирського державного університету. – Житомир, 2010. – Вип. 49. Філологічні науки. – С. 171 – 174.
4. Лукьянова Т.Г. Теоретичні аспекти кіноперекладу з англійської на українську мову/ Т.Г. Лукьянова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2011. – № 973. Сер. Романогерманська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Вип. 68. – С. 183 – 187.
5. Мельник А. П. Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу/ А. П. Мельник // Науковий блог НаУ «Острозька Академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.ua.edu.ua/2015>.
6. Міжнародна конференція з аудіовізуального перекладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mozhyvosti.in.ua/event/mizhnarodna-konferentsiya-z-audiovizualnogo-perekladu>.
7. Орехова О. І. Перекладознавчий аналіз українського та російського перекладів психологічного кінотрилера «Піджак» («The Jacket»)/ О. І. Орехова // Англістика та американістика. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 10. – С. 120 – 125.
8. Полякова О.В. Ліпсінк-відповідник як одиниця ліпсінк-перекладу у дублюванні/ О.В. Полякова // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Філологічна. – Острог: Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2013. – Вип. 36. – С. 355 – 356.
9. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: монографія. – Вид. 2-е, перер. і доп. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
10. Федоренко Л. О. Модифікації структурного і семантичного складу фразеологізмів сучасної німецької мови/ Л. О. Федоренко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир, 2007. – Вип. 34. – С. 193 – 197.
11. Харченко О. В. Кінокомедія як жанр відеовербального дискурсу США/ О. В. Харченко // Психолінгвістика. – 2011. – Вип. 7. – С. 139-150. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/psling_2011_7_23.pdf.
12. ABBY Lingvo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/ru>.
13. Díaz-Cintas J. Teoría y práctica de la subtitulación: Inglés-Español / Jorge Díaz-Cintas. – Barcelona: Ariel, 2003. – 412 p.
14. Linguistic and cultural representation in audiovisual translation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://audiovisualrome2016.wordpress.com>.
15. Media for All Conference – Audiovisual Translation and Media Accessibility: Global Challenges [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uws.edu.au/mediaforall>.
16. Merriam Webster's Dictionary of English Usage [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com>.
17. Multimedia, audiovisual translation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Multimedia_translation#cite_ref-1.
18. Orero P. Voice-over in audiovisual translation / Pilar Orero // Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. – P. 130-140.
19. Pérez-González L. Audiovisual Translation. Theories, Methods and Issues/ Luis Pérez-González. – London & New York: Routledge, 2014. – 356 p.
20. The Free Dictionary by Farlex. Idioms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://idioms.thefreedictionary.com>.
21. Twas the night before Christmas [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.carols.org.uk/twas_the_night_before_christmas.htm.
22. Urbandictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=eat+a+san+dwich>.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- S.3.E.5 – Сезон 3 Епізод 5. S.4.E.4 – Сезон 4 Епізод 4. S.5.E.4 – Сезон 5 Епізод 4. S.5.E.5 – Сезон 5 Епізод 5. S.5.E.14 – Сезон 5 Епізод 14. S.5.E.22 – Сезон 5 Епізод 22. S.4.E.1 – Сезон 4 Епізод 1. S.3.E.5 – Season 3 Episode 5. S.4.E.1 – Season 4 Episode 1. S.4.E.4 – Season 4 Episode 4. S.5.E.4 – Season 5 Episode 4. S.5.E.5 – Season 5 Episode 5. S.5.E.14 – Season 5 Episode 14. S.5.E.22 – Season 5 Episode 22.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Dubovyi K. V. Mistakes and losses in voice-over movie translation/ K. V. Dubovyi // «Filologichni traktaty». – Sumy, 2015. – Vol. 7. – № 3. – S. 33-38.
2. Kalyta O. The Types of Comic Texts and the Features of Their Analysis./ O. Kalyta// Lingvostylistychni studii. – Luts'k: Shidnojevropejs'kyj natsional'nyj universytet imeni Lesi Ukrayinky, 2015. – Vyp. 2. – S. 54-61.
3. Kolesnyk R. S. Specificity of Comic Interpretation in Literary Translation (on the material of Kurt Tuholskiy short stories)/ R. S. Kolesnyk // Visnyk Zhytomyr'skogo derzhavnogo universytetu. – Zhytomyr, 2010. – Vyp. 49. Filologichni nauky. – S. 171 – 174.
4. Lukyanova T.H. Theoretical aspects of film translation from English into Ukrainian/ T.H. Lukyanova // Visnyk Harkivs'kogo natsional'nogo universytetu im. V.N. Karazina. – Harkiv, 2011. – № 973. Ser. Romanogermans'ka filologia. Metodyka vykladannya inozemnyh mov. – Vyp. 68. – S. 183 – 187.

5. Mel'nyk A.P. Film translation as a special type of audiovisual translation / A. P. Mel'nyk // Naukovi blog NaU «Ostroz'ka Akademiya». – Available on: <http://naub.oa.edu.ua/2015>.
6. Mizhnarodna konferentsiya z audiovizual'nogo perekladu. – Available on: <http://mozhlyvosti.in.ua/event/mizhnarodna-konferentsiya-z-audiovizualnogo-perekladu>.
7. Orehova O.I. Perekladoznavchiy analiz ukrayins'kogo ta rosiys'kogo psihologichnogo kinotrylera "Pidzhak" («The Jacket»)/ O. I. Orehova // Anglistyka ta amerykanistyka. – Dnipropetrovs'k, 2013. – Vyp. 10. – S. 120 – 125.
8. Poliakov O.V. Lipsynk-vidpovidnyk yak odynytsya lipsynk-perekladu u dublyuvanni/ O.V. Poliakov // Naukovi zapysky [Natsional'nogo universytetu "Ostroz'ka akademiya"]. Ser.: Filologichna. – Ostrog: Vyd-vo Nats. un-tu "Ostroz'ka akademiya", 2013. – Vyp. 36. – S. 355 – 356.
9. Samohina V.O. Zhart u suchasnomu komunikatyvnomu prostori Velykoyi Brytaniyi ta SSHA: monografia. – Vyd. 2. – H.: HNU imeni V.N. Karazina, 2012. – 360 s.
10. Fedorenko L.O. Modyfikatsii strukturnogo i semantichnogo skladu frazeologizmiv suchasnoyi nimets'koyi movy/ L.O. Fedorenko // Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka. – Zhytomyr, 2007. – Vyp. 34. – S. 193 – 197.
11. Kharchenko O.V. Kinokomedia yak zhanr videoverbal'nogo dyskursu SSHA/ O.V. Kharchenko // Psycholingvistyka. – 2011. – Vyp. 7. – S. 139-150. – Available on: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/psling_2011_7_23.pdf.
12. ABBY Lingvo. – Available on: <http://www.lingvo.ua/ru>.
13. Díaz-Cintas J. Teoría y práctica de la subtitulación: Inglés-Español / Jorge Díaz-Cintas. – Barcelona: Ariel, 2003. – 412 p.
14. Linguistic and cultural representation in audiovisual translation. – Available on: <https://audiovisualrome2016.wordpress.com>.
15. Media for All Conference – Audiovisual Translation and Media Accessibility: Global Challenges. – Available on: <http://www.uws.edu.au/mediaforall>.
16. Merriam Webster's Dictionary of English Usage. – Available on: <http://www.merriam-webster.com>.
17. Multimedia, audiovisual translation. – Available on: https://en.wikipedia.org/wiki/Multimedia_translation#cite_ref-1.
18. Orero P. Voice-over in audiovisual translation / Pilar Orero // Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009. – P. 130-140.
19. Pérez-González L. Audiovisual Translation. Theories, Methods and Issues/ Luis Pérez-González. – London & New York: Routledge, 2014. – 356 p.
20. The Free Dictionary by Farlex. Idioms. – Available on: <http://idioms.thefreedictionary.com>.
21. Twas the night before Christmas. – Available on: http://www.carols.org.uk/twas_the_night_before_christmas.htm.
22. Urbandictionary. – Available on: <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=eat+a+san+dwich>.

Use of comic effect methods in American sitcom and specificity of their translation into Ukrainian

B. Kolodii

Abstract. Certain methods for creating comic effect are being studied in the article (based on the American sitcom (situation comedy) *How I Met Your Mother*). Significant attention is paid to the rendering of these methods into Ukrainian.

Keywords: *comic effect, audiovisual translation (AVT), sitcom.*

Использование приёмов создания комического эффекта в американской комедии ситуаций и особенности их перевода на украинский язык

Б. Н. Колодий

Аннотация. В статье проводится анализ использования некоторых приёмов создания комического эффекта на материале американского ситкома (комедии ситуаций) «Как я познакомился с вашей мамой». Исследуются особенности воспроизведения этих приёмов при переводе на украинский язык.

Ключевые слова: *комический эффект, аудиовизуальный перевод (АВП), ситком.*

Narrative Strategies in Web Documentaries

Yu. V. Lysanets

Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: julian.rivage@gmail.com

Paper received 23.02.16; Accepted for publication 10.03.16.

Abstract. The present paper discusses the features of multimedia storytelling in the interactive documentary as a rapidly developing and promising genre of the digital age. The main narrative techniques, particularities of focalization and degree of viewers' involvement in web documentaries have been analyzed. The material of the research is the multimedia project *Prison Valley* (2010) which is an example of semi-open narrative. The study revealed that the analyzed media discourse is a complex combination of several interactive modes (hypertext and participative), structural types (narrative and collaborative), as well as linear and non-linear narrations.

Keywords: *web documentary, narrative strategies, media discourse, interactivity, hypertext.*

The term “documentary” was coined by John Grierson in 1926 to define movies which observe actual events and objective truth. While feature films are committed to storytelling and can be referred to as fiction, documentaries can be interpreted as non-fiction. Thus, documentary films, as opposed to feature films, are focused on representation of reality, on persuasion or education of the audience. Basically, fiction largely rests upon the cause and effect relationship, while the structure of documentary is rooted in the problem-solution. Bill Nichols [12] defines the documentary concept as a film which speaks about events and situations with real people; these stories must convey plausible perspectives and portrayals of lives, not a fictional allegory. That is, documentaries introduce particular problems, explore their background and current state of affairs, and eventually possible solutions are offered or at least insinuated. Moreover, the filmmaker has a distinct opinion which essentially shapes the entire story.

In order to implement their objectives, fiction and non-fiction apply quite different narrative techniques and structures. Argument is the main instrument of documentary movies while feature films appeal primarily to viewers' emotions. The range of conventional formal elements in documentary includes archival photographs and footage, historical documents, voice-over narration (“the voice-of-god”, or the all-knowing narration) and interviews (witnesses, experts and so on). All these techniques contribute to the effect of truthfulness in the movie. The recent tendencies also display the prevalence of handheld cameras with “fly on the wall” perspectives which render the narrative as unobtrusive as possible. However, documentaries are not confined to these traditional tools. In fact, the boundaries between fiction and non-fiction are very often blurred since it is impossible to completely detach documentary from feature film. Thus, documentaries may apply all kinds of elements which are available in the cinematic language: camera angle, lighting, sound and so on. In fact, the elements of fiction are essential for the effective achievement of documentary's primary objective, that is, to influence the viewers, to affect their perception. For instance, if it were not for some part of storytelling, dramatization and re-enactments in all documentaries, these films would be too plain-looking and tedious indeed.

Currently, documentary movies tend to incorporate and absorb all possible means of technologies. As a matter of fact, the postmodernist trends of merging heterogeneous

experiences and melting borders between discourses have significantly influenced the documentary genre. In this context, the notion of digital documentary is rapidly developing nowadays. Just like traditional documentaries, the web type of this genre reflects the aspects of real life; it tends to display current events, as well as historical perspective [9]. Web documentary adopts the main strategies of its predecessor, namely, the public cultural strategy which is intended to instill such virtues as “unity and discipline” into the viewers [8, p. 52]. That is to say, the major strategy of the documentary genre is essentially to provide the audience with “a pattern of thought and feeling,” and thus to perform a kind of identity management [8, p. 52]. It is also necessary to observe that apart from these traditional purposes, the basic strategy of web documentaries involves the stimulation of user's explorative, configurative and role-playing functions [1]. At the same time, web documentaries reveal a number of unique characteristics which are not typical of conventional documentaries.

Indeed, digital technologies are constantly changing the possibilities of the documentary genre. A web documentary extensively employs the multimedia tools and interactive potential of the Internet, as well as the non-linear narrative techniques. Directors promote the cinematic experience far beyond the limits of one's screen. For instance, web documentaries are hypermediated, that is, they demand participation and interaction from the audience. As a result, the audience of web documentaries is actually transformed into participants and co-creators. Interactivity as a defining characteristic of web documentaries essentially signals “a shift from passive to active audience engagement” [11, p. 199]. This genre extensively uses such technologies as information architecture, visual design, and the like. It is also necessary to observe that web documentaries are basically the clusters of information which may have numerous contributors and authors. Kate Nash remarks that web documentaries employ such features as “use of interviews and observational sequences, sound and images collected on location, and commentary either in the form of voiceover or text” [11, p. 197]. In fact, the audience becomes immersed in a number of discourses.

It is also worth noting that web documentaries suggest a wide space for possibilities. In addition to conventional editing techniques, such as sequences and montage experimenting, juxtaposing the heterogeneous material (image and sound), and combining footage [12], web

documentaries apply a range of unique features. For instance, web documentaries can have discussion forums that provide the extensive basis for participation. That is to say, the authors tend to diversify the documentary's contents through interaction with users. Moreover, web documentaries often use digital cameras and Web-cams and thus "can distribute and broadcast their material in real-time" [9]. It is also necessary to observe that web documentaries possess such feature as multicursality which implies the idea of "several possible courses through a website" [5, p. 185]. Thus, while the linear documentaries demanded only a cognitive participation from viewers (the audience had to interpret the text), the interactive documentaries actually require physical participation (for instance, clicking or speaking) [6, p. 10]. In such a manner, online documentaries actually redefine the conventional idea of documentary [2, p. 213].

Within the framework of web documentaries, one can distinguish narrative, categorical and collaborative types of structure. These three basic types of structuring determine the way how users come in touch with the provided web documentary materials. The narrative web documentaries "may include observational style webdocs and simulations in which the user's journey provides narrative coherence or webdocs that focus on the filmmaker's journey" [11, p. 200]. The categorical web documentaries involve the simultaneously existing number of objects, as distinguished from the chronological alignment in narrative mode. By contrast, the collaborative web documentaries are based upon the contributions from users. One can also define several modes of interaction in web documentaries [3, p. 8]. For instance, the conversational mode is based on the idea of uninterrupted and smooth transition of sentences. The hitchhiking mode, or hypertext, is probably the most widespread in terms of web documentaries. This mode involves the non-linear narrative through which the user can navigate. In other words, there is a closed system, controlled by the author. Meanwhile, the participative mode is more open to user's contribution. Finally, the experiential mode creates "a kind of interaction which is unpredictable, based on different variables: not those designed by the author anymore, but the ones that exist in reality" [3, p. 9].

Thus, web documentary is a productive digital advancement of recent time; it is a new field of audiovisual creative activity. The web genre provides its viewers with the possibility to shape their own narrative spaces, thus transforming them into active explorers and co-authors [14]. The sphere of web documentary has already demonstrated a number of experiments with diverse artistic strategies and conceptual backgrounds. Numerous web documentaries, different in terms of style, effect and experience, have been suggested to the audience in recent years. One of the most famous web documentaries, *Prison Valley* (2010), discloses the features of American prison industry in the city of Cañon, Colorado, which shelters 13 prisons with the total population of 36.000 people. Hence, 16% of Cañon citizens are inmates. The directors of *Prison Valley*, David Dufresne and Philippe Brault, extensively examine the issue of custodial restraint in Colorado. The documentary brings up a number of social, judicial and

economic issues as to the structure of the US prison system. The authors discuss the slave labour of prisoners, medical care and death in prisons, penitentiary reform activism and other delicate issues. The user joins the filmmakers' journey and thus obtains the opportunity to extensively explore the depths of these issues. In fact, the local economy of Cañon largely depends on the prison industry within the area. It is also necessary to observe that the number of prisoners actually affects the life of the entire population in Cañon city. In other words, those who live outside prisons also experience psychological stress. In this context, the interactive format of *Prison Valley* is very important since it renders this bizarre atmosphere palpable for the audience. The eerie atmosphere of the city which is ostensibly the capital of the US prison industry immediately captures the viewers' attention. The sombre landscapes as seen from the windshield of the filmmakers' car are disturbing indeed. The voiceover adds to this effect by calling Cañon "the clean version of hell" [4]. Thus, the authors employ a number of masterful audiovisual combinations which certainly provide the ultimate experience.

Prison Valley as an interactive documentary proves to be highly engaging indeed. It is a vivid example of the 21st century multimedia storytelling which can be accessed via its own site, Facebook, Twitter, the producers' blog, as well as via iPhone application. In other words, *Prison Valley* as a web documentary is a flexible and userfriendly cluster of information.

In terms of its interactive structure, *Prison Valley* is the filmmakers' journey which involves numerous encounters with Cañon City residents. At the end of each video section, users can choose whether to leave the documentary or continue the journey. The narrative develops chronologically with a voiceover referring to some of the previous encounters. Users cannot change the order of segments when they watch them for the first time. It is required to view the fragments chronologically; after that, one can move forward or watch the fragment once again. That is to say, the narrative cannot be unravelled deliberately; the authors restrict the development of the story within the chronological framework and certain order. Indeed, the fragments of *Prison Valley* "are organized to be experienced almost in a linear way, in order to control the flow of information" [3, p. 18]. Meanwhile, the author's function is to create the possible ways and options, as well as to control and inspire the users' interaction. The user's role is therefore to explore the issues of the US prison system, to choose certain options and to collaborate (for instance, at the documentary's forum).

The first section of the documentary is the fourminute introduction which cannot be skipped. Next, the interactive section follows. It involves registering or connecting via Twitter or Facebook. Further, a wide range of complementary material is offered, such as maps, interviews, photos, newspaper articles, statistical data, additional footage and the discussion forum. *Prison Valley* as a web documentary reveals distinct features of interactivity which "opens up the possibility of multiple informational pathways" [11, p. 200]. The viewers have to patch the scattered fragments, and thus they become the co-authors of the narrative. As a matter of fact, *Prison*

Valley provides the audience with two levels of interactivity: through navigating the documentary's interface and by interacting with other users and characters during chat-sessions. Users can select "Chat", "Ask", "React" or "Live" buttons and thus navigate through the forum. At the forum, visitors are welcome to discuss the issues of incarceration, as well as to get in touch with the characters [6, p. 201]. Users have the possibility to explore the reporter's motel room, to leave messages for heroes and even interact with them directly on fixed days. Thus, *Prison Valley* is "an interactive Web documentary that leads to comments and debate" [6, p. 177]. Thus, the narrative in *Prison Valley* reveals both linear and non-linear features.

The format of *Prison Valley* implies that the user can choose multiple options provided by the author (by clicking the buttons "Rear window", "Leave room", "Forums", "Clues", "Notebook", "News", "Desk" and so on). From this perspective, *Prison Valley* can be regarded as a hypertext. Moreover, throughout the documentary, the viewers can freely access forums, communicate with other users and protagonists, express their opinion and so on. In other words, users have the opportunity to contribute their own version of reality. In this context,

Prison Valley can be considered as a representative of the participative mode as well. Hence, *Prison Valley* is an intricate combination of several interactive modes (hypertext and participative), structural types (narrative and collaborative), as well as linear and non-linear features. The latter feature allows us classifying *Prison Valley* as a semi-open narrative.

Thus, web documentary is a productive mode of modern narrative, and *Prison Valley* is a vivid example of this genre. The experience of the filmmakers' journey is effectively infused into the audience by virtue of its interactive potential. Making one's way through the mixture of data on the US incarceration system, the viewers have the possibility to realize that modern technologies can be creative and engaging indeed. *Prison Valley* reveals a problem-solution structure: the documentary's narrative examines the aspects of American incarceration; different viewpoints are presented and analyzed; eventually, the viewer has to form his or her own opinion as to this issue. *Prison Valley* implements the basic strategies of conventional documentary genre, as well as the major features of its digital descendant, effectively triggering the explorative, roleplaying and configurative functions of the user.

REFERENCES

1. Aarseth, E. J. (1994). *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*. Bern: Peter Lang.
2. Beattie, K. (2004). *Documentary screens: Nonfiction, film and television*. Basingstoke, Palgrave.
3. Bonino, F. (2011). *Is Interactivity in Interactive Documentaries Exploited at Its Full Potential?* London: College of Communication.
4. Brachet, A. (Producer), & Dufresne, D., & Brault, P. (Directors). (2010). *Prison Valley* [Online documentary]. Retrieved from <http://prisonvalley.arte.tv/?lang=en>.
5. Fagerjord, A. (2001). Linearity and Multicursality in World Wide Web Documentaries. In H. C. Davis, Y. Douglas, & D. G. Duran (Eds.), *Proceedings of the 12th ACM Conference on Hypertext and Hypermedia (185–194)*. Aarhus, Denmark: University of Aarhus.
6. Gaudenzi, S. (2013). *The Living Documentary: From Representing Reality to Co-Creating Reality in Digital Interactive Documentary*. Goldsmiths: University of London.
7. Gifreu, A. (2011). *The Interactive Multimedia Documentary as a Discourse on Interactive Non-Fiction: For a Proposal of the Definition and Categorisation of the Emerging Genre*. Retrieved from <http://www.upf.edu/hipertextnet/en/numero-9/interactive-multimedia.html>.
8. Gye, L., & Weinstein, J. (2011). *Documunity and the Disruptive Potential of Collaborative Documentary filmmaking*. *Expanding Documentary 2011: Conference Proceedings*, 1(2), 49–56.
9. Hosseini, M., & Wakkary, R. (2004). *Influences of Concepts and Structure of Documentary Cinema on Documentary Practices in the Internet*. Retrieved from <http://www.archimuse.com/mw2004/papers/hosseini/hosseini.html>
10. Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*. Cambridge, London: The MIT Press.
11. Nash, K. (2012). *Modes of Interactivity: Analysing the Webdoc*. *Media Culture Society*, 34(2), 195–210.
12. Nichols, B. (1991). *Introduction to Documentary*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
13. O'Flynn, S. (2012). *Documentary's Metamorphic Form: Webdoc, Interactive, Transmedia, Participatory and Beyond*. *Studies in Documentary Film: Special Issue*, 6(2), 141–157.
14. Ursu, M. F., Zsombori, V., Wyver, J., Conrad, L., Kegel, I., & Williams, D. (2009). *Interactive Documentaries: A Golden Age*. *Comput. Entertain.*, 7(41), 1–29.

Нарративные стратегии в веб-документалистике

Ю. В. Лисанец

Аннотация. В статье исследованы особенности мультимедийного повествования в интерактивном документальном фильме как активно развивающемся и перспективном жанре цифровой эпохи. Основные нарративные приёмы, специфика фокализации и степень вовлечения зрителя в веб-документалистике рассмотрены на примере мультимедийного проекта "Prison Valley" (2010). В ходе исследования выявлено, что анализируемый мультимедийный дискурс представляет собой сложную комбинацию нескольких интерактивных режимов (гипертекст и "режим активного участника"), структурных типов (повествовательного и кооперативного), а также линейного и нелинейного повествования.

Ключевые слова: веб-документалистика, нарративные стратегии, мультимедийный дискурс, интерактивность, гипертекст.

Utterance ambiguity as a speech strategy

O. P. Nahorna

National Linguistic University, Kiev, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: lena.kobzar@gmail.com

Paper received 23.03.16; Accepted for publication 02.04.16.

Abstract. The article outlines approaches to the phenomenon of ambiguity from various language perspectives. It states that ambiguity may serve a strategic purpose in the dialogical discourse with special focus on its pragmatic use. The article introduces interlocutors' speech strategies aimed to cause ambiguity. Also, the article argues that ambiguity can be exploited by the speaker and hearer for both cooperative and uncooperative purposes.

Keywords: *ambiguity, dialogical discourse, pragmatic strategy, utterance.*

Introduction. Over the last few decades the studies of communication in the area of pragmatics have greatly expanded and set up the question of communication efficiency and successfulness. Particularly, a number of the studies turn to the issue of clarity as a factor that makes a great contribution to the idea of smooth, cooperative communication. Such scholars as Grice [9, P. 41], Leech [10, P. 68], Weiser [14, P. 723] are among those who brought the issue of ambiguity out into the open. However, the question of ambiguity as a language phenomenon deserves further study.

Being an integral property of the language, ambiguity is based on the principle of the asymmetrical dualism of the linguistic sign formulated by Karcevskij [17, P. 85]. It suggests that a sign is a bilateral unit, represented by the signifier and the signified, i.e. the shape of the language unit and its ideational component that are inseparably connected, although their borders don't fully coincide. In other words, one and the same form can bear a number of meanings and one meaning can be conveyed by various forms, hence their language ambiguity.

Paradoxically, ambiguity is ambiguous between a large number of meanings. According to dictionaries ambiguity is: a) the fact of something having more than one possible meaning and therefore possibly causing confusion [6]; b) a word or expression that can be understood in two or more possible ways [5]; c) a state of uncertainty [5]. Such terminological uncertainty may be put down to the multifacetedness of the phenomenon that intrigues different domains.

Ambiguity has long been of interest to philosophers who were particularly concerned with the veracity and unequivocalness of logical configurations embedded in natural language units. Back in the IV century B.C. Aristotle addressed the issue of ambiguity ranking it among logical fallacies and proved that ambiguity was to be used judiciously, otherwise it might cause confusion in communication. William Ockam [11, P. 34] suggested the principle known as 'Ockam's razor' stating that extra meanings should be eliminated since they are confusing, even though they might have a property to delineate a situation or an object in a better way.

In literature studies ambiguity is treated as an immanent property of fiction texts that stems from the discrepancy between a denotative and a connotative meaning. In other words, ambiguity arises as the reader assigns meanings to language units in the text that are different from their direct meanings in the way of denoting intended emotive shades of meanings. A similar

view has been proposed by Jakobson [18, P. 198], who linked emergence of ambiguity to the dominance of the poetic function over the referential one. Roughly speaking, when creating a poetic text the author tends to place a priority on the aesthetic aspect of the text, disregarding its referentiality. As a result, vagueness of the reference causes a split of the meanings, assigned by the author and reader of the text.

Ambiguity has also been a hot topic for quite a long time in the realm of semantics. It has been mainly viewed as a phenomenon that arises in discourse due to either word polysemy or ambiguous potential of a syntactic unit that may be subject to variable parsing, have a number of underlying syntactico-semantic relationships etc. This approach holds true, however it disregards that not only is ambiguity naturally inherent in language units but their meanings also multiply under the influence of extralinguistic factors.

The speech act theory provides a different explanation of ambiguity attributing it to co-existence of two or more equally possible illocutionary forces within one utterance. This concept was formulated by Leech, who recognized that illocutionary forces can be "poised on the uncertain boundary" [10, P. 24] and thus remain indeterminable even in the discourse. Another explanation of ambiguity given by Thomas [13, P. 36] is based on the discrepancy between 'what is said' and 'what is meant', meaning to say that asymmetry between the utterance form and its functional use intended by the speaker results in the mismatch between how the speaker and the hearer perceive the utterance illocutionary force.

Our overview of the theoretical background of ambiguity investigations proves that ambiguity is subject to comprehensive interdisciplinary research owing to its complex nature, although its functional role still remains open. That is to say, some scholars [3; 4; 5; 14; 18] try to countenance ambiguity, advocate its importance as a means of communicative effort economy and a powerful tool that enables the speaker to achieve a rhetorical effect, whereas others [2, 8] consider a multiplicity of meanings to be a hindrance that may result in a communicative failure, hence should be avoided. We adhere to the point of view that ambiguity is an important tool that helps the speaker and hearer to actualize their communicative intent in the discourse. The research of discursive use of ambiguous utterances within the frameworks of speech strategies constitutes the **aim** of this article.

Method and Materials. In our task to outline speech strategies of using ambiguous utterances, we find it

sensible to choose dialogical cinema discourse as the material for the research. The motivation behind the choice is that utterance ambiguity can be only identified by the feedback, provided by the hearer in the form of a reactive utterance. Such utterances either can explicate a range of utterance meanings inferred by the hearer or demonstrate discrepancy between the meaning intended by the speaker and that treated as relevant by the hearer. Therefore, structural peculiarities of the dialogical discourse, i.e. its being split into turns, alternately taken by the speaker and the hearer, allowed us to objectively identify utterances that subject to dubious understanding. Moreover, the fact that the research has been carried out on the material of cinema excerpts made utterance ambiguity more palpable, as the non-verbal component of the communicative interaction available in films highlights the asymmetry between the literal meaning and the intended one.

Results. As has been mentioned above, this paper regards ambiguity as a tool exploited by the speaker and hearer for fulfilling a particular communicative purpose. Having analyzed multiple instances of the ambiguity use a number of interlocutor's strategies are set up.

1. The speaker's strategies. Here belong:

1.1. Dodging the explicitness. This strategy has a lot to do with the speaker's unwillingness to speak out his/her mind, which manifests itself in incomplete information layout in an utterance. The research revealed that speakers resort to ambiguous utterances mostly when being reluctant to discuss personal issues:

(1) *Mrs Koothrappali: She told us you're spending all our money on your new girlfriend.*

Raj: I just got her a couple of things. She gives me things, too.

Dr Koothrappali: Yeah, yeah, I'm a gynaecologist. I know exactly what she gives you (The Big Bang Theory, episode 6, 11 min.).

By using the word *thing* Raj attempts to avoid revealing the fact that his girlfriend has a sexual relationship with him for money.

1.2. Self-defence. Speakers tend to obscure their intention to defend themselves against a probable negative hearer's response to the utterance, explicating an unacceptable intention. In other words, speakers avoid taking responsibility for their words by sheltering themselves behind a side meaning that coexists in the utterance along with what is actually meant by the speaker:

(2) *Salieri: Did my work please you?*

Mozart: I never knew that music like that was possible.

Salieri: Is it bad?

Mozart: No, no! One hears such sounds and what one can say but: Salieri! ("Amadeus").

According to the context, Salieri competed with Mozart, but never achieved such virtuosity as Mozart did. In the film, when asked how he feels about Salieri's music, Mozart gives an ambiguous answer which may be interpreted in two ways: he never knew that music could be so great OR so bad. In doing so, Mozart tells not only the truth about his disliking Salieri's musical works, but he also defends himself against his interlocutor's negative reaction, which might result in a communicative failure.

1.3. Checking the interlocutor for a cooperative

disposition. Speakers express themselves with ambiguity when it comes to committing impositive speech acts such as requests, suggestions or invitations. This being the case, ambiguity helps to mitigate the threatening of the hearer's face and estimate his/her readiness to accept the imposition. Technically, this strategy is brought into effect by using presequences that prefigure a particular sort of action. Their illocution ambiguity allows the speaker to orchestrate the discourse and take decisions as to the further communicative steps, depending on the interlocutor's response:

(3) *Chandler: Do you have anything planned for tonight?*

Rachel: Well...nothing special. Are you asking for the sake of it or you want to go out?

Chandler: Y'know what, I've got two tickets to tonight's Rangers game, you wanna come with me?

Rachel: Cute guys in little shorts? Sure (The Friends, episode 2, 15 min.).

Before inviting Rachel to the football match, Chandler asks her if she is free in the evening in order to estimate her inclination to go out anywhere and therefore the appropriateness of his invitation. Ambiguity of the communicative aim of Chandler's question forces Rachel to clarify the pre-conditions of posing this question, whether he asks about it out of idle curiosity or with a view to inviting her. Perceiving Rachel's reaction as a sign of interest and having made sure she has no plans, Chandler makes an invitation.

2. Hearer's strategies. Here belong:

2.1. Imitating misunderstanding. The hearer may take advantage of an ambiguous utterance produced by the speaker so as to suppress his/her intended perlocutionary effect. In the event that the hearer finds the speaker's communicative goal unacceptable, s/he may pretend that they fail to understand which of the existing utterance meanings is relevant in a particular context. By applying this strategy the hearer takes the leading role in assigning a favourable vector to the discourse, which would comply with his/her communicative expectations:

(4) *Chilton: Will you be in Baltimore overnight...? Because this can be quite a fun town, if you have the right guide.*

(Clarice tries, unsuccessfully, to hide her distaste for him and pretendingly fails to understand what he means).

Clarice: I'm sure it's a great town, Dr. Chilton, but my instructions are to talk to Lecter and report back this afternoon.

Chilton: (pause, sourly) I see. Let's make this quick, then. I'm busy (The Silence of the Lambs, 25 min.).

Chilton gives Clarice a hint at a date. Since Clarice feels distaste for her colleague, she exploits the ambiguity underlying his indirect invitation and pretends to have inferred just the literal meaning of his utterance – a mere question whether she has any time to spare, to which she gives a negative reply.

2.2. Turning a conversation into a joke. Ambiguity produced by the speaker can lay the foundation for the hearer's jokes. It is important to emphasize that the propositional content of the joke bears little communicative significance, whereas the very fact of telling it conveys a pragmatic meaning, namely exhibits the

hearer's attitude to the speaker or what s/he said. The use of this strategy necessitates great intellectual effort, as the hearer must be capable of identifying ambiguities and immediately utilize them for producing a joke.

(5) *Sheldon: Hello? Oh, Chancellor Morton, how are you, sir? Yes, I was expecting your call (aside) three years ago. I see. Wait. What happens if I choose not to give a speech? Uh-huh. And if I don't want to forfeit the award? Well, you've got that tied up in a neat little bow. All right. Thank you. (Hangs up) Problem.*

Leonard: What?

Sheldon: They expect me to give a speech at the banquet. I can't give a speech.

Howard: Well, no, you're mistaken. You give speeches all the time. What you can't do is shut up.

Sheldon: No, seriously, I'll have to give a public speech (The Big Bang Theory, episode 5, 15 min.).

Sheldon complains about his fear to give speeches, however Leonard disagrees with Sheldon, ironically saying that the only thing he does is give speeches, meaning to say that Sheldon is forever lecturing.

Conclusions. This research shows that ambiguous utterances serve a vital strategic purpose in dialogical interactions. Depending on the communicative situations, ambiguity may underlie both cooperative and uncooperative speech strategies used by the speaker and the hearer.

REFERENCES

1. Austin J.L. How to Do Things with Words. – Oxford: Oxford University Press, 1962. – 168 p.
2. Altmann G. Ambiguity in Sentence Processing. Trends in Cognitive Sciences. – Amsterdam: Elsevier, 1998. – Vol 2. – P. 146 – 152.
3. Bach K. The Semantics-Pragmatics Distinction: What It Is and Why It // The Semantics/Pragmatics Interface from Different Points of View. – Oxford: Elsevier, 1999. – P. 65 – 84.
4. Cheng R. Ambiguity Can Be Pragmatic and a Good Thing, Too // Papers Presented at the 6th Annual International Conference on Pragmatics and Language Learning. – Illinois, 1992. – P. 13-21.
5. Collins English Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.collinsdictionary.com/>
6. Dictionary.com Unabridged [Electronic resource]. – Access mode: <http://dictionary.reference.com/>
7. Empson W. Seven Types of Ambiguity. – New York: New Directions Publishing Corporation, 1966. – 287 p
8. Grice H. P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. – Amsterdam: Elsevier. – 1975. – Vol. 3 – P. 41-58.
9. Leech J. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 266 p.
10. Searle J.R. Speech Acts. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 137 p.
11. Tuggy D. – Ambiguity, Polysemy and Vagueness // Cognitive Linguistics, 1993. – Vol. 4. – P. 273 – 290.
12. Tanaka N. The Pragmatics of Uncertainty // Journal of Pragmatics. – 2001. – No. 12. – P. 121-142.
13. Thomas J. Meaning and Interaction: An Introduction to Pragmatics (Learning about Language). – London: Longman, 1995. – 224 p.
14. Weiser A. Deliberate Ambiguity. – Papers from the 10th Meeting of the Chicago Linguistic Society. – Chicago: Chicago University Press, 1974. – P. 723-731
15. Wittgenstein L. Philosophical Investigations. – Oxford: Basil Blackwell Ltd., 1958. – 150 p.
16. Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus (TLP). – London: Routledge & Kegan Paul, 1922.
17. Карцевский С.О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях / Карцевский С.О. – М. : Просвещение, 1965. – С. 85-90.
18. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика // Структурализм «за» и «против». Сборник статей. – Москва: Наука, 1975. – С. 193-230.

Речевые стратегии употребления двусмысленных высказываний

Е. П. Нагорная

Аннотация. В статье изложены подходы к явлению двусмысленности с позиции разных наук. В статье утверждается, что двусмысленность может играть стратегическую роль в диалогическом дискурсе, следовательно, основное внимание уделено прагматическому аспекту двусмысленности. В статье представлен ряд речевых стратегий говорящего и слушающего, основанных на использовании двусмысленных высказываний. Также в статье продемонстрировано, что говорящий и слушающий могут использовать двусмысленность как в кооперативных, так и в некооперативных целях.

Ключевые слова: высказывание, двусмысленность, диалогический дискурс, тактика.

Національно-культурна обумовленість стратегій ведення етикетної комунікації в умовах глобалізаційних процесів

С. В. Новоселецька,* Н. В. Шапран

Національний університет «Острозька Академія», м. Острог, Україна

*Corresponding author. E-mail: svitlana.novoseletska@oa.edu.ua

Paper received 20.02.16; Accepted for publication 02.03.16.

Анотація. Спілкування – комплексний та різноманітний процес, який залежить від різних факторів, таких як етнопсихологічні особливості мовця, спричинені національними і культурними явищами. В сучасному світі виникнення міжкультурних контактів – невід’ємна частина нашого життя. Коли людина потрапляє в інше культурне або мовне середовище, вона потрапляє у світ інших цінностей та правил спілкування. І обов’язково потрібно брати до уваги той факт, що людина спілкується з представниками різних культур і різних мов. Соціолінгвісти дослідили, що ефекти міжкультурних суперечок виникають у макроконтексті мови, що впливає на структурні обставини суспільства. Результати дослідження міжкультурного спілкування можуть використовуватися для покращення практики міжкультурної комунікації. Повільність результатів вивчення пояснюється тенденцією залишатися осторонь від визнання цілісності та рівності усіх культур і небажанням бути частиною досліджуваних культур. Важливо визнати, що погане міжкультурне спілкування породжує багато непорозуміння та шкоди, навіть конфлікти. І навпаки, ті, хто знає багато про міжкультурне спілкування, суттєво впливають на його покращення. Дослідники міжкультурного спілкування зустрічаються з труднощами, які визначаються багатьма факторами двох різних культурних систем. Досить часто виникають мовні казуси, коли, наприклад, члени однієї культурної групи висловлюють компліменти в ситуаціях, у яких для членів іншої культурної групи вони взагалі неприпустимі. Дослідження соціолінгвістичних концептів етикетних форм починаються з етнографії спілкування, які залежать від індивідуальних і крос культурних порівнянь мовних актів, таких як вибачення, відмова, комплімент, прохання тощо.

Ключові слова: міжкультурне спілкування, культура, мова, мовленнєвий етикет, глобалізація.

Питання взаємозв’язку мови і культури та їх вплив одна на одну цікавить мовознавців вже не одне століття. Існують безліч думок щодо цієї проблеми, але однозначної і загально визнаної теорії поки що не знаходимо. На допомогу науковцям у вирішенні даної дискусії з’явилися нові відгалуження лінгвістики, які проводять різноманітні дослідження культурно-етнічних компонентів мови, мовної особистості, мовних стереотипів, ведуться дискусії щодо розмежування мовної та концептуальної картин світу.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що в сучасному мовознавстві прослідковується тенденція до вивчення мовних явищ через екстралінгвальні фактори у тісному взаємозв’язку із ментально-структурною моделлю суспільства.

Першими про активну і конструктивну властивість мови та її здатність впливати на формування культури, психології і творчості говорили В. фон Гумбольдт і Й. Гердер. Ідеї Гумбольдта знайшли своє продовження в працях Л. Вайсгербера, О. Потебні, Е. Сепіра, Б. Уорфа, К. Фосслера та ін. Впродовж останніх десятиліть питання мови і культури активно розробляли А. Вежбицька, Н. Аругюнова, В. Телія, О. Куб-рякова, В. Маслова, О. Селіванова, В. Костомаров, В. Воробйов, М. Толстой та ін. Семантичну структуру слова детально розглядають В. Гак, С. Кацнельсон, Е. Кузнецов, Ж. Соколовська, Д. Шмельов та ін.

Мовознавці досліджують природу взаємодії людини із зовнішнім світом і будують теорію концептуальної структури, яка розкриває шляхи дослідження цього світу (А. Левицький, В. Маслова, З. Попова, Й. Стернін, D. Damljjanovic, V. Evans, P. Gardenfors, D. Geeraets, J. Radu, Bogdan та ін.). Центральною проблемою когнітивної лінгвістики є побудова моделі мовної комунікації як основи обміну знаннями.

Суспільство виробляє певні стандартизовані норми соціальної поведінки (у тому числі і мовленнєвої), які визначають уявлення про шаблони поведінки у кон-

кретній ситуації. Щоб функціонувати як єдине ціле, як складна соціальна система, суспільство має встановити такі рамки поведінки індивідів, у яких ця поведінка стає одноманітною, стабільною, такою, що повторюється. Саме такими рамками і є етикет, який за визначенням М. Пилинського, є системою стандартних, стереотипних словесних формул, вживаних у ситуаціях, що повторюються повсякденно: вітання, прощання, вибачення, запрошення, побажання.

Попри шаблонність етикетних фраз і почасти ритуальний характер їх уживання, мовленнєвий етикет має важливе значення для життєдіяльності суспільства і для функціонування мови. Саме в ньому найпомітніше виявляється стан мовної культури, духовні вартості, етичні орієнтації суспільства, характер взаємин між людьми. Це та сфера мови й культури, до якої мають причетність усі члени суспільства, на яких соціальних щаблях вони б не перебували.

Етикет спілкування – явище загальнолюдське. Водночас йому притаманні етнічні особливості, національна своєрідність. Це спричинено, з одного боку, специфікою природно-кліматичних умов, способами господарювання, контакти з іншими народами, впливом релігії, рівнем культурно-цивілізаційного розвитку тощо, а з іншого – вдачею, темпераментом, ментальністю, національним характером народу. Наприклад, мовленнєвий етикет українців свідчить про їхню побожність, шану до батьків, до жінки, демократизм, емоційність, естетизм, делікатність тощо.

У зв’язку із ідіоетнічністю мови навіть між, здавалося б, цілком однаковими за значенням етикетними словами і виразами різних мов немає повної еквівалентності. Американський письменник М. Вілсон, зіставляючи англійську і російську мови, зауважує: «насправді *по-жалуйста* так само подібне на *please*, як фраза *Я кохаю вас, моя любя*, на фразу *Одружіться!*».

Мовленнєвий етикет моделює поведінку людини –

спонукає її у певній ситуації поводитись у відповідний спосіб. Наприклад, нікому б не спало на думку перейти з кимось на «ти» або ображатися, якщо хтось це зробив, якщо б в українській мові не існувало пошанного «Ви» у звертанні до однієї й тієї ж особи. Проблемою є, як саме звернутися до особи жіночої статі, розмовляючи, наприклад, французькою мовою: *madame* (до одруженої) чи *mademoiselle* (до неодруженої). У японській, корейській, в'єтнамській та деяких інших мовах Південно-Східної Азії, як підкреслює І. Голубовська, є не два (ти – Ви), а більше ступенів етикетності. Той, хто говорить, змушений щодо співрозмовника і щодо себе самого обирати відповідні слова та граматичні форми, наприклад, один із 12 займенників, які існують у японській мові на позначення першої особи однини (в українській мові лише «я»), іноземцям японці іноді видаються людьми байдужими, неуважними і навіть неприязними у ставленні до незнайомих. Насправді ж вони, не бажаючи помилитись у визначенні мовленнєво-етикетної позиції, не вступають у контакт, бо не знають, як поводитись із людьми, про яких не мають необхідної інформації.

Стратегії ведення етикетної комунікації теж національно-культурно обумовлені. Так, українцю, наприклад, дивно видається заборона на розпитування про дружину, її здоров'я, успіхи, а також про дітей у розмові між чоловіками-адиґами. Це свідчення того, що східні слов'яни менше схильні ніж на Заході та в деяких культурах Сходу, відокремлювати особисту сферу від суспільної. Сучасний німецький дослідник С. Гюнтер, який тривалий час спостерігав за мовленнєвими стратегіями китайців та німців під час перегонів, зауважив, що китайські партнери їм не байдужі, запитували:

«Ви одружені? Чи є у вас діти? Скільки ви заробляєте?» тощо, чим на думку німців, вони вторгалися в недоторкану для західноєвропейця сферу особистого життя.

Для вираження і сприйняття категорії ввічливості важливо, в яких формах вона втілюється: в прямих чи непрямих мовленнєвих актах. Так, голландський дослідник П. ван дер Вейст пише про труднощі, які часто мають місце у голландсько-французьких переговорах: голландці формулюють свою позицію і свої пропозиції прямо, не вдаючись до стратегії ввічливості; французи ж, навпаки, використовують значний набір таких стратегій. Тому французи часто оцінюють комунікативні стратегії голландців як неввічливі, непродуктивні, спонтанні, «діяння в лоб» тощо.

Саме тому для успішної комунікації з представниками різних культур необхідно знати «неписані закони» спілкування в різних країнах, особливості національного менталітету та норми поведінки, усталені в певному суспільстві. Наприклад, для успішної співпраці з німцями на перше місце треба поставити пунктуальність та дотримання протоколу; американці зазвичай віряють на слово, але борони Боже його порушити – так можна втратити довіру назавжди, до того ж зіпсувати свою ділову репутацію. Для порозуміння з представниками арабських країн буде корисною демонстрація поваги до людей похилого віку; швейцарцям не заведено дарувати годинники (що є цілком

прийнятим в Україні); французи – співробітники однієї фірми (на протигагу американцям) ніколи не збираються на свята всі разом: керівництво й обслуговуючий персонаж святкують окремо навіть такі демократичні свята, як Різдво; студенти Оксфорду не люблять, коли в їхній присутності хвалять Кембридж і навпаки. В одних країнах прийнято залагоджувати питання по телефону; в інших, наприклад у Єгипті, тільки у присутності всіх зацікавлених сторін. Знання таких особливостей і повага до них набагато спрощують налагодження стосунків між народами та країнами. Нині, коли мільйони людей стають суб'єктами міжнародного спілкування, учасниками спільних проєктів та діяльності, виникає необхідність спільно аналізувати проблеми, розробляти практичні рішення, оцінювати результати діяльності, формувати плани.

Етикетні особливості мовлення носіїв різних культур змінюються в часі і важливу роль у цих деформаціях відіграє процес глобалізації, який дещо спрощує старі традиції та породжує нові – універсальні, більш пристосовані до реалій сучасного світу та прийнятні для представників різних культур. Так, етикетність поведінки сучасних китайців в ситуації «гість – господар» має свої особливості: вони надзвичайно гостинні, але сучасна етикетність, за спостереженням І. Голубовської, суттєво змінилася порівняно з етикетністю давніх китайців.

У північноамериканських індіанців цілком протилежна етикетна ситуація: можна прийти до сусіда, мовчки попалити люльку і піти: комунікація відбулась. В європейській культурі фактичне спілкування, як правило, заповнене мовленням.

Отже, мовний етикет, попри наявність спільних структурних елементів у багатьох етносах (формули прощання, висловлювання, співчуття тощо), має національно-культурну специфіку. Знання цієї специфіки – важлива складова комунікативної компетенції носія інших культурно-мовних традицій, необхідна умова успішної міжкультурної комунікації.

Не можна не визначити, що внаслідок широкого явища глобалізації, притаманного сучасній добі, засоби масової інформації (включаючи фільми різних країн) роблять більш відкритими для нас інші культури. Сучасним людям, якщо їх порівнювати з представниками традиційних культур, властива велика відкритість як передумова більшої здатності до емпатії. У замкнених співтовариствах традиційних культур існувала більш жорстока система регуляції поведінки людини, місце індивіда в суспільстві і все його поведження було чітко визначене його соціальним статусом. Наявність твердих ієрархічних рамок усередині культурного змішування ускладнювало можливість міжкультурного спілкування як сфери, недоступної для традиційних способів регуляції. Культура Нового часу виробила свої, більш універсальні способи регуляції усередині культурного спілкування (етикет), що досить успішно регулюють міжкультурне спілкування на всіх рівнях (дипломатичний етикет, повсякденний, святковий, діловий етикет, етика бізнесу і міжнародних контактів тощо). Модернізація суспільства призвела до трансформацій характеру спілкування як усередині національної культури (між представниками різних соціальних

шарів, різних субкультур, різних етносів), так і між національними культурами, а також між цивілізаціями.

Таким чином, можна стверджувати, що глобалізація стирає культурні розмежування та нищить яскраві, різноманітні барви світу, в якому ще донедавна жило людство. Її жертвами стають культури, мови і традиції не лише тих народів, які представлені невеликою кількістю людей та є незахищеними і слабкими, а й багатомільйонних країн, які є економічно розвинутими та сильними. В процесі міжкультурного діалогу, коли відбувається найщільніший дотик культур, мають місце ряд трансформацій. Так, наприклад, знання національно-культурної специфіки етносу, з представником якого відбувається діалог є дуже важливою умовою успішної міжкультурної комунікації. Однак у глобальному світі все частіше доводиться стикатися з проявами універсальних схем спілкування та норм етикету, які значно спрощують діалог та відвертають появу низки непорозумінь, які значно спрощують діалог через культурні відмінності учасників міжкультурної комунікації.

Проблемами збереження культурної самобутності народів в епоху глобалізації переймаються не лише окремі держави, які захищають в основному тільки свої інтереси, а і міжнародні організації, як наприклад, ЮНЕСКО. Доказом цього є зустріч міністрів культури країн – членів ЮНЕСКО, яка була присвячена аналізу наслідків процесу глобалізації для культурної сфери і діяльності ЮНЕСКО на захист та підтримку самобутності культур. Як відзначив генеральний директор організації ЮНЕСКО відіграло важливу роль у підготовці міжнародного документу на захист нематеріальної спадщини, який дасть змогу країнам-членам більш ефективно захищати національний фольклор.

Було б абсолютною помилкою не сприймати усі запозичення, тобто виявляти надмірний пуризм. Адже серед запозичень є й такі, які необхідні живій мові для розширення її виражальних можливостей, зокрема концептуального розмежування для споріднених понять, стилістичного увиразнення засобів номінації, позначення елементів чужої культури та інтернаціональних реалій. Проте, кожне таке запозичення має стати результатом колективної конвенції мовців внаслідок широкого вживання, що дозволить йому поступово увійти до літературної норми. Це значно легше робити там, де існує усталена традиція нормування і консенсус на рівні гарантів літературної норми.

Інтернаціоналізація мовних і концептуальних картин світу значно збільшує прошарок інтернаціональних слів і словосполучень у кожній окремій мові, де вони вступають у відносини з питомою лексикою, збільшуючи її виражальні можливості і функціонуючи за правилами мови-реципієнта. Тут можна було б навести чималий список словосполучень-кальок, які вживаються у сучасній політичній фразеології. Це, зокрема, фразеологічні інтернаціоналізми типу «полі-

тичні ваговики», «дати зелене світло», «взяти/набрати друге дихання», «взяти курс», «набирати бали», «зійти зі сцени» тощо.

Посилення міжкультурної взаємодії етносів є характерною ознакою сучасної доби. Реалії глобалізаційних впливів на етнонаціональні відносини часом виявляються доволі суперечливими. В одних випадках міжкультурна комунікація може стати джерелом загострення етнокультурних суперечностей, а в інших – навпаки, зближенням етнічних культур. Кожне суспільство об'єктивно зацікавлене у збереженні своєї мовної та культурної самобутності, що в умовах глобального інформаційного простору і легкості транскордонних впливів є досить важким завданням. Виникнення нових явищ у мовах, безумовно, є невідворотнім, адже мова розвивається разом зі світом, однак потрібно вміти розрізняти факти неминучі і ті, які можна замінити національними відповідниками. За таких умов для будь-якої мови не виникатиме ризику знищення та забуття.

У ході дослідження було з'ясовано, що значний вплив на процеси спілкування чинить саме національно-культурне середовище. При чому йдеться не лише про середовище безпосереднього здійснення акту комунікації, а й про умови формування мовної особистості. Проте варто враховувати, що у контексті глобалізації національно-етнічний фактор міжкультурної комунікації дещо послаблюється, поступаючись більш поширеним формам спілкування, запозиченим з інших культур. Дедалі частіше такі форми спілкування набувають ролі універсальних та, уніфікуючись під загальний стандарт, стають нормами, які вважаються прийнятними у процесі діалогу будь-яких культур.

Разом з тим, закони спілкування, випрацьовані в межах певної мови і культури, стають одночасно як механізмом адаптації до соціокультурних умов, так і перешкодою у соціалізації представників одного етносу в середовищі іншого. Адже, як було встановлено у процесі дослідження, різні лінгвокультурні спільноти опираються на різні етнічні традиції, і знання мови, яка стає носієм культурних цінностей, вимагає знання відповідних норм, законів та правил етикету даного суспільства. В іншому випадку, при чому це стосується переважної більшості актів міжкультурного спілкування, виникають комунікативні варіації, причиною яких є глобалізаційні процеси.

Таким чином, проведене дослідження дозволило отримати чітку картину мовної ситуації у глобалізованому світі та Україні зокрема. І беззаперечним фактором її формування є глобалізаційні впливи на міжкультурні комунікаційні процеси, основні риси яких виділено у статті. Таку ситуацію можна вважати загрозливою щодо національних мов та культур, а тому вона потребує втручання через більш детальне вивчення та практичне використання результатів досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія / І.О. Голубовська – К., 2004, 284 с.
2. Левицький В. В. Основи германістики / В. В. Левицький. – Вінниця: Нова книга, 2006, 528 с.
3. Мельникова М.В. Универсальное и национально-специфическое в лексике сферы образования в свете процессов глобализации/ М.В. Мельникова // Вестник Московского университета: Научный журнал. Серия

- «Лингвистика и межкультурная коммуникация». Вып. 3, 2006, 217 с.
4. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки: Філологічні науки, 2007, №3, 352 с.
  5. Ощепкова В.В. Язык и культура ВБ, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии / В.В. Ощепкова – М., 2004, 336 с.
  6. Психологічні перспективи. Вып. 8. – Луцьк, 2006, 125 с.
  7. Рябов Г.П. Межкультурная коммуникация в политике, экономике, образовании, юриспруденции/ Г.П. Рябов // Зусман В., Фролов А. Межкультурная коммуникация: Учебное пособие – Нижний Новгород, 2001, 320 С.
  8. Садохин А.П. Компетентность или компетенция в межкультурной коммуникации/ А. П. Садохин // Вестник Московского университета: Научный журнал. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». Вып. 3, 2007, 233 с.
  9. Семашко Т. Ф. Національний стереотип – посередник між сприйняттям мисленням, мовою та культурою / С.Ф. Семашко. Наукові записки НуОА — Серія Філологічна № 42, 2014, С.145-148
  10. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М., 2000, 264 с.
  11. Хаймс Д. Этнография речи / Д. Хаймс // Новое в лингвистике. Вып.7. – М., 1975, 156 с.
  12. Чередниченко О.І. Об'єднуюча функція мови / О.І. Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2003, С.3
  13. Erickson E. Advantages and disadvantages of qualitative research. – Lexington, 1989, 338–353 P.
  14. Gee J. Socio-cultural approaches to literacy. – New York: Cambridge University Press, 1992.
  15. McKay S.L., Hornberger N.H. Sociolinguistics and language teaching. – Cambridge University Press, 2010, 400 p.
  16. Боднар А.Я. Проблема міжкультурної комунікації у викладанні іноземної мови у ВНЗ [Електронний ресурс] / А. Я. Боднар, Т. О. Верещагіна. – Режим доступу до статті: www.library.ukma.kiev.ua
  17. Дзюба І. Глобалізація й майбутнє культури [Електронний ресурс] / І. Дзюба. – Режим доступу до статті: dialogs.org.ua
  18. Мова як символічний код культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: www.djerele.com

REFERENCES

1. Holubovska E. O. Ethnic peculiarities of the languages in the world: Monograph / E. O. Holubovska. – K., 2004, 284 p.
2. Levytsakiy V. V. Basis of Germanic studies / V. V. Levytsakiy. – Vinnitsa: Nova knyha, 2006, 528 p.
3. Melnikova M. V. Universal, national and specific features of vocabulary in education sphere in the globalization processes / M. V. Melnikova // Moscow university bulletin: Scientific journal, 2006, 217 p.
4. Scientific bulletin of Lesya Ukrainka Volyn state university: Philology studies, 2007, 352 p.
5. Oshchepkova V. V. Language and culture of the USA, Great Britain, Canada, Australia and New Zealand – Moscow, 2004, 336 p.
6. Psychological perspectives. Publication I. – Lutsk, 2006, 125 p.
7. Riabov G. P. Intercultural communication in politics, economics, education and jurisdiction // Intercultural communication: scientific guide. – Nizhniy Novgorod, 2001, 320 p.
8. Sadokhin A. P. Competence in the intercultural communication // Moscow university bulletin: Scientific journal: Linguistics and intercultural communication, Publication III, 2007, 233 p.
9. Semashko T. F. National stereotype – mediator among thinking, language and culture // Scientific notes of the National university of “Ostroh Academy”, Philology Publication 42, 2014, P. 145-148
10. Ter-Minasova S. G. Language and intercultural communication. – Moscow, 2000, 264 p.
11. Hayms D. Language ethnographics // New in Linguistics, Publication 7. – Moscow, 1975, 156 p.
12. Cherednichenko O. I. United function of the language // Language and conceptional images of the world. – Kyiv, 2003, P. 3.
13. Erickson E. Advantages and disadvantages of qualitative research. – Lexington, 1989, P. 338–353
14. Gee J. Socio-cultural approaches to literacy. – New York: Cambridge University Press, 1992.
15. McKay S.L., Hornberger N.H. Sociolinguistics and language teaching. – Cambridge University Press, 2010, 400 p.
16. Bodnar A. Ya. Problems of teaching foreign languages in high educational establishments. – Electronic resource: Library.ukma.kiev.ua
17. Dziuba I. Globalization and future of culture. – Electronic resource: dialogs.org.ua
18. Language as symbolic code of culture. – Electronic resource: www.djerele.com

National and cultural peculiarities of etiquette communication strategies in the world of globalization

S. Novoseletska, N. Shapran

Abstract. Communication is rather complex and various process, which depends on several factors, such as ethnopsychological peculiarities of the speaker, caused by national and cultural factors. In modern world the establishment of international contacts is an essential part of our life.

When a person occurs to be in another cultural and language environment, it is actually in another world of values and the rules of communication. It should be taken into consideration when anyone is interacting with the representatives of different cultures and languages.

Sociolinguists have also shown that the effects of intercultural miscommunication generated in the micro contexts of talk, in turn, have an impact upon the structural circumstances of the society. Sociolinguists, however, have been slow to address how insights from their studies of intercultural communication can be used to improve the practice of intercultural communication, this slowness is because of the tendency of sociolinguists to take a stance as outsiders and in their recognitions of the integrity and equality of all cultures, to be reluctant to “meddle” with the cultures they study. Given our increasingly interdependent and intercultural world, and the rapidly accumulating evidence of the damage caused by poor intercultural communication, it is essential that those who know so much about intercultural communication contribute to its improvement. Intercultural communication studies are concerned with a number of features of two cultural systems as they are used in a particular intercultural encounter.

There are such basic sociolinguistic concepts as speech community, communicative repertoire, and communicative competence as they evolved and came to be defined in the ethnography of communication, as well as the characteristic methods and units of analysis of ethnographic research into communication-communicative situation, communicative event, and communicative act. The research approach takes its cue from the ethnography of communication focusing on the identification and cross-cultural comparison of speech acts such as on apologies, refusals, rejections, compliments, complaints, requests, and others.

A great deal of cross-cultural misunderstanding occurs when the meanings of words being used by people who are speaking the same language are interpreted in radically different ways. Some may seem humorous. As a blend of scientific and humanistic approaches, the ethnography of communication has two foci; particularistic and generalizing. On the one hand, it is directed at the description and understanding of communicative behavior in specific cultural settings, but it is also directed toward the formation of concepts and theories upon which to build a general theory of language development and use.

Keywords: *intercultural communication, culture, language, language etiquette, globalization.*

Национально-культурная обусловленность стратегий ведения этикетной коммуникации в условиях глобализационных процессов

С. В. Новоселецкая, Н. В. Шапран

Аннотация. Общение – это комплексный и разнообразный процесс, который зависит от разных факторов, таких как этно-психологические особенности спикера, вызванных национальными и культурными факторами. В современном мире осуществление межкультурных контактов – это сейчас неотъемлемая часть нашей жизни. Когда человек попадает в иную культурную или языковую среду, по существу он попадает в мир иных ценностей и правил общения. И обязательно нужно брать во внимание тот факт, что он общается с представителями разных культур и разных языков. Социолингвисты довели, что эффекты межкультурного разногласия возникают в макроконтексте речи, что имеет влияние на структурные обстоятельства общества. Результаты изучения межкультурного общения могут быть использованы для улучшения практики межкультурного общения. Медлительность результатов изучения объясняется тенденцией оставаться в стороне от признания цельности и равенства всех культур и нежеланием стать частью изучаемых культур. Важно признать, что плохое межкультурное общение порождает много непонимания и вреда, даже конфликтов. И наоборот, те, кто знают много о межкультурном общении, существенно влияют на его улучшение. Исследования межкультурного общения встречаются с трудностями определяемыми многими факторами двух культурных систем. Очень часто случаются языковые казусы, когда, например, члены одной культурной группы выражают комплименты в ситуациях, в которых для членов другой культурной группы они вообще неприемлемы. Исследования социолингвистических концептов этикетных форм начинаются с этнографии общения, зависящих от индивидуальных и кросскультурных сравнений языковых актов, таких как извинение, отказ, комплимент, просьба и т.д.

Ключевые слова: *межкультурное общение, культура, язык, языковой этикет, глобализация.*

Фреймовый анализ американских шуточных песен

Н. И. Панасенко^{1*}, Я. Ф. Дмитриев²

Университет Свв. Кирилла и Мефодия в Трнаве, Словакия¹, Независимый исследователь, г. Москва, Россия²

* Corresponding author. E-mail: cindy777@mail.ru

Paper received 20.03.16; Accepted for publication 04.04.16.

Аннотация. Песня, как многогранное явление, является предметом изучения различных наук, каждая из которых, как правило, акцентирует своё внимание только на одном из аспектов рассматриваемого явления. В народной песне четко выражено мировоззрение народа, воплощены история, быт и материальная культура, особенности мышления, в том числе и музыкального, моральные, духовные, социальные, эстетические и другие идеалы – менталитет нации в целом. Наличие в песне комической ситуации относит ее к жанру шуточных.

Ключевые слова: песенный фольклор, американская шуточная песня, комическая ситуация, фрейм.

Введение. Фольклор является неотъемлемой частью культуры любого народа. В нем находят отражение традиции и верования, обряды, обычаи, исторические события. Объектом фольклористики является "комплекс словесных, словесно-музыкальных, игровых (драматических) и словесно-музыкально-хореографических видов народного творчества" [3, с. 23]. Поскольку объектом нашего исследования являются способы создания комизма в американской шуточной песне, мы используем фреймовый анализ песенных текстов, и проследим, каким образом в них создается комическая ситуация и юмористический эффект.

Песня и аспекты ее изучения. Песня – это фольклорный жанр, который представляет собой сложное единство слов, мелодии и исполнения. Народные песни имеют особенности композиции, мелодики и текста в зависимости от их жанра. Представляется возможным представить песню как дискурс и выделить тексто-дискурсивную модель песенного дискурса, которая включает следующие модули: адресант (автор/авторы песни), адресат (слушатель/читатель), поэтический текст (языковые и речевые способы создания образов), бытие (пространство, время), культура и социум [8]. В данной статье акцент делается на модуле "поэтический текст", который, как любой художественный текст, имеет свои особенности.

Тексты, как объект исследования, всегда привлекали внимание лингвистов. Текст рассматривают с точки зрения заключенной в нем информации, особенностей его восприятия, со стороны его синтаксической и лексической структуры, пространственно-временной и структурной организации, семантических особенностей, как единицу научной и художественной коммуникации.

Данная статья является частью комплексного исследования сатирической модели мира и её компонентов на базе текстов народной американской шуточной песни (АШП). **Цель** данной публикации заключается в попытке представить юмористический компонент текста песни в виде фрейма как наиболее удобного способа сопоставления нормы и отклонения и выявления в нем разнообразных видов комизма.

Достижения поставленной цели предполагает выполнение двух задач: 1. дать оценку фрейму как способу представления знаний о мире; 2. попытаться создать фреймовую модель на базе текста народной АШП и обосновать перспективность использования фреймового моделирования в анализе художественного текста.

Фольклор неоднократно был объектом анализа

исследователей многих стран [3; 7; 10; 13; 14; 20; 26; 30; 31], однако изучение песенного фольклора этнологами в 19-20 вв. проводилось традиционными методами: экспедиция, записи текстов, их описание, обработка, систематизация, лингвистический и, в случае необходимости, музыкальный анализы. Поэтому мы считаем перспективным и актуальным комплексный анализ песенного фольклора с учетом культурологического компонента и с применением современных методов обработки текстов (фреймовый анализ [11], гендерный подход [8], а также и с учетом сугубо музыкальных элементов (анализ интонационных, динамических и темпоральных характеристик) [9; 15; 19; 22; 25; 28; 29] и некоторые другие.

Гипотезой нашего исследования является мысль о том, что существуют универсальные и специфические способы выражения комического, связанные с культурологическим контекстом. Поскольку юмору и языковым средствам его выражения посвящена отдельная публикация [6], здесь мы остановимся только классификации В. Я. Проппа. Среди различных видов комизма В. Я. Пропп акцентирует внимание на таких, как: а) смешное в природе; б) физическое существо человека; в) комизм сходства; г) комизм отличий; д) человек в облике животного; е) человек-вещь; ж) осмеяние профессий; з) пародирование; и) комическое преувеличение; к) посрамление воли; л) одурачивание; м) алогизм; н) ложь; о) комические характеры; п) один в роли другого [12, с. 225]. Выявленные нами виды комизма в АШП будут представлены ниже.

Так как в нашем исследовании мы используем фреймовый анализ, считаем необходимым сделать краткий обзор публикаций по этому вопросу.

Фрейм как способ представления знаний в современной лингвистике. Вопрос о принципах организации знаний, существующих в человеческом мышлении, являющийся актуальным и для других наук (когнитивной психологии, эпистемологии, информатики), остается на сегодняшний день открытым. Ученых интересует, "что представляют собой вербализованные знания, знания о языке, в каком виде существуют эти знания и каковы принципы этого распределения" [4, с. 4-5].

М. Минскому принадлежит заслуга введения в обиход фреймовой модели, которая позволяет представить в рамках единой теории психологическую модель памяти человека и его сознания [5]. Модель представления знаний о мире с помощью фреймов оказалась весьма плодотворной и при анализе языко-

вого материала (см., напр., 18). Теория фреймов в ее проекции на факты языка допускает интеграцию и элементов других предложенных различными исследователями моделей.

Понятие фрейма, появившись в работах по искусственному интеллекту, расширило возможности как практического подхода к анализу многих языковых явлений, так и их теоретической интерпретации. Обусловлено это тем, что логико-понятийные связи, которые легко вырисовываются с помощью фреймового подхода к определенной проблеме, помогают выявить внутренние механизмы организации того или иного языкового явления [2, с. 15-16]. Фрейм представляется в виде инструмента, позволяющего привлекать ту часть экстралингвистической информации, которая необходима для понимания языкового сообщения. Т. Хофман [24] объясняет фрейм как средство объединения лингвистической информации и знаний о мире, позволяющее создавать когнитивные структуры, совместимые с задачами лингвистического описания.

В основе теории фреймов лежит восприятие посредством сопоставления полученной извне информации с конкретными эмоциями и значениями, а также с рамками, определенными для каждого концептуального объекта в нашей памяти. Структура, представляющая эти рамки, и называется фреймом. Сложные объекты представлены комбинацией нескольких фреймов, другими словами, они соответствуют фреймовой цепи. Кроме того, каждый фрейм дополняется связанными с ним фактами и процедурой, обеспечивающей выполнение запросов к другим фреймам [17, с. 56].

В настоящее время основные свойства фреймов, их структура и типология описаны достаточно полно, хотя отдельные моменты еще нуждаются в уточнении. Фреймы формируются путем постоянного сопоставления свойств и признаков. Процесс сопоставления позволяет проверить правильность выбора фрейма в соответствии с текущей целью и значениями, содержащимися в данном фрейме. Фрейм имеет иерархическую структуру. Если попытаться представить фрейм в виде сети, состоящих из узлов и связей

между ними, то можно выделить в ней различные уровни. "Верхние уровни" фрейма четко определены, поскольку образованы такими понятиями, которые всегда справедливы по отношению к предполагаемой ситуации. На более низких уровнях имеется много особых вершин, которые М. Минский называет терминалами, слотами или "ячейками", нуждающихся в заполнении характерными примерами или данными [5].

В работе М. Минского также предполагается строить знания о мире в виде фреймов-сценариев, которые представляют собой типовую структуру для некоторого действия, понятия, события и т.п., включающую характеристику этого действия, понятия, события. М. Минский выделяет простые и сложные сценарии. В более сложных сценариях можно выделить поверхностные синтаксические фреймы – главным образом это структуры с глаголами и существительными; поверхностные семантические фреймы – группы слов, объединенные вокруг действий; тематические фреймы – это сценарии для видов действительности, окружающих условий, изображений кого-либо или чего-либо, наиболее важных проблем, обычно связанных с данной темой и повествовательные фреймы – скелетные формы для типичных рассказов, объяснений и аргументации [5, с. 62-63].

Фреймовая модель АШП. Главной задачей любого исследователя является адаптация методов, используемых ранее к предмету и объекту конкретного анализа. Следуя данному принципу, мы посчитали возможным предложить следующий способ представления информации, содержащейся в песенном тексте. Нам был разработан фрейм песенного текста, учитывающий принципы построения фреймов. Он состоит из фрейма-основы и слотов-детализаторов. Нами был произведен анализ ста АШП, однако в данной статье мы ограничимся приведением лишь нескольких примеров.

Разновидностью фрейма является скрипт, который подразумевает определенную последовательность действий. В тексте шуточной песни "Cindy" скрипт "Ухаживание" состоит из следующих слотов:

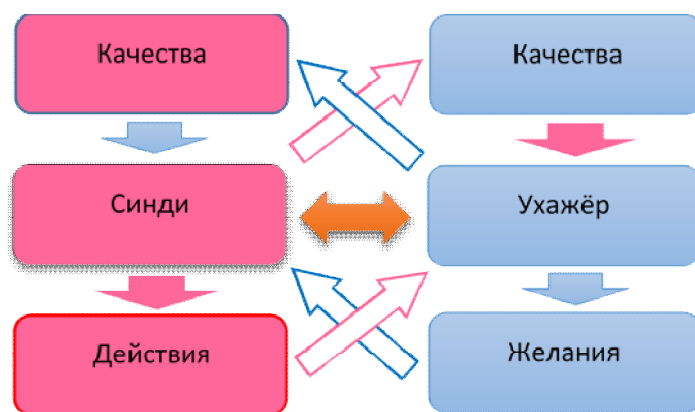

Рис. 1. Скрипт "Ухаживание" в песне "Cindy" (базовая модель)

Этот скрипт как фрейм-основу можно детализировать следующим образом (см. Рис. 2), при этом мы ис-

пользуем синий цвет для описания качеств и действий мужчины, а розовый – женщины.

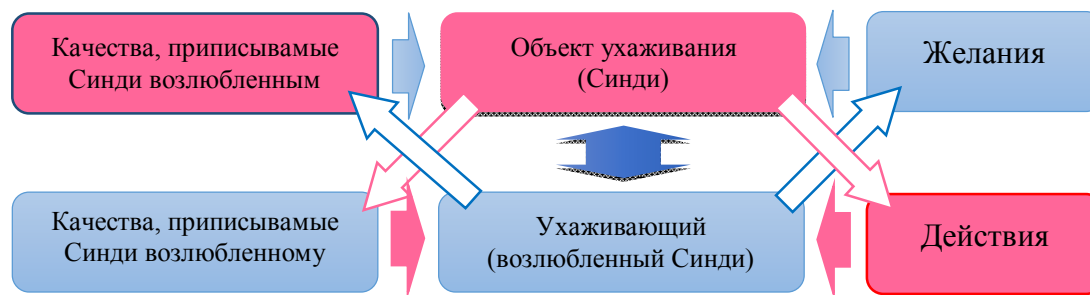

Рис. 2. Скрипт "Ухаживание" в песне "Cindy" (детализированная модель)
 Нами было выделено пять слотов-детализаторов, дающих дополнительные характеристики фрейму-основе.

Слот 1: Действия Синди	<i>But when she heard my ol' banjo She leaped upon the floor.</i>
Слот 2: Действия Синди по отношению к её возлюбленному	<i>(Cindy) hung on like a leech. She hugged so tight I hardly breathed. She threw her arms around me tight. She kissed me an' she hugged me. She took me to her parlor. She cooled me with her fan. She said I was the purt-iest thing, / The shape of mortal man. She called me sugar plum.</i>
Слот 3: Качества Синди, приписываемые ей её возлюбленным.	<i>Now she is so sweet the honey bees They swarm around her mouth. Now Cindy is a sweet girl. My Cindy is a peach.</i>
Слот 4: Качества её возлюбленного, приписываемые Синди.	<i>(She said) I was the purtiest thing, The shape of mortal man.</i>
Слот 5: Желания возлюбленного Синди по отношению к ней.	<i>Git along home Cindy. I'll marry you some day. I wish I was an apple A-hanging on a tree. An' every time that Cindy passed She'd take a bite of me. If I were made of sugar A-standing in the town. Then ev'ry time that Cindy passed I'd shake some sugar down</i>

Разработка **слотов-детализаторов** позволяет расширить панорамность **фрейма-основы** и добиться полноты охвата изучаемого явления. Следует отметить, что эта песня, как и многие другие народные песни, имеет несколько вариантов. Во многих сборниках она входит в группу лирических песен. Галина Сташко анализирует эту песню именно как лирическую [14, 16]. Однако мы нашли и другие варианты текста, которые пользуются большой популярностью у скаутов. Именно благодаря фреймовому моделированию становится понятен и очевиден юмористический компонент данной песни. В тексте "Синди" можно выделить ключевые слоты, привлекающие внимание слушателя или исследователя. Ими являются нарушения традиционных представлений, существующих в американской (и мировой) культуре, т.е. общепринятой **нормы**, когда девушка слабее парня и является объектом ухаживания. Таким образом происходит вскрытие комической ситуации, и исследователь получает возможность проникнуть в суть изучаемого вида комизма. В данном тексте из 11 видов комизма (по В. Я. Проппу) имеет место комическое преувеличение.

Комические ситуации в АШП. Особенностью рассмотренных нами текстов американских песен является

сочетание двух и более видов комизма. Можно привести следующие примеры:

❖ **пародирование + осмеяние свойств характера + алогизм:** "Doin' What Comes Naturally" является пародией на песню "Annie Get Your Gun". Автор высмеивает своих родственников-техасцев, которые не умеют читать и писать, но умудряются преуспеть в бизнесе, постоянно болеют, но никогда не обращаются к врачу, при этом доживают до 93 лет.

*My uncle in Texas can't even write his name,
He signs his cheques with X's, but they cash them just the same.*

*Grandpa Dick was always sick but never saw a doctor,
He just died at 93,
Doin' what comes natur'lly.*

❖ **внешний вид человека + алогизм + комическое преувеличение:**

... A handsome gal I chanced to meet, Oh she was fair to view...

... Her feet took up the whole sidewalk As she stood close to me.

*... I danced with the gal with a whole in her stockin'...
... I wanna make that gal my wife...*

"Buffalo Gals"

В этой песне, с одной стороны, высмеивается неаккуратность девушки, которая пришла на танцы с дыркой в чулке, в то же время лирическому герою это, наоборот, как будто импонирует, он не прочь жениться на ней, чтобы танцевать под луной.

❖ внешний вид + человек в обличье животного + алогизм:

Oh my Sally was such a maiden fair... With her curly eyes and her laughing hair. "Polly Wolly Doodle"

При описании внешности девушки имеет место транспозиция эпитетов: *кудрявые глаза* и *смеющиеся волосы*, что способствует усилению комического эффекта.

В последующих куплетах лирическими героями становятся кузнечик и цыплёнок, выполняющие действия, с одной стороны, присущие человеку (чихать, ковырять в зубах), с другой стороны, кузнечик вместо зубочистки использует гвоздь с широкой шляпкой, на котором крепятся ковры; у цыплёнка в результате чихания отлетают голова и хвост.

An' he sneezed so hard with the hoopin' cough

Singin' polly wolly doodle all the day

That he sneezed his head an' his tail right off...

"Polly Wolly Doodle"

❖ посрамление воли + одурачивание:

Моряк хотел устроить свою семейную жизнь, поэтому он ухаживал за многими девушками, но все они одурачили его, так он и остался один.

1. *I went out with ev'ry girl that I could afford...*

2. *Met a girl named Annabel...*

3. *I went out with Emmaline, innocent and pure...*

ПАРЕНЬ	ЯВЛЯЕТСЯ	СИЛЬНЫМ
--------	----------	---------

ПАРЕНЬ	УХАЖИВАЕТ	ЗА ДЕВУШКОЙ
--------	-----------	-------------

ДЕВУШКА	ЯВЛЯЕТСЯ	СЛАБОЙ
---------	----------	--------

Вместо вышеприведенных фреймов мы встречаем следующие:

ДЕВУШКА	ЯВЛЯЕТСЯ	СИЛЬНОЙ
---------	----------	---------

*"I never seen another gal
That Cindy couldn't beat".*

ПАРЕНЬ	ЯВЛЯЕТСЯ	СЛАБЕЕ, ЧЕМ	ДЕВУШКА
--------	----------	-------------	---------

ДЕВУШКА	ЯВЛЯЕТСЯ	СИЛЬНЕЕ, ЧЕМ	ПАРЕНЬ
---------	----------	--------------	--------

*"She hugged so tight I hardly breathed
I thought my time had come".*

ДЕВУШКА	УХАЖИВАЕТ ЗА	ПАРНЕМ
---------	--------------	--------

*"She took me to her parlor,
She cooled me with her fan,
She said I was the purtiest thing,
The shape of mortal man".*

Выводы. Подводя итог вышесказанному, мы можем сделать следующие заключения.

Фрейм как способ представления определённого пласта знаний может стать основой, объединяющей исследования способов формирования комичной ситуа-

But she had stolen ev'rything and even my toupee.

4. *I wrote a letter to a girl I had yet to see,*

She declared her love and was true and she'd wait for me

When our ship got into port how the sailors shoved

There were forty one guys a-waiting to be loved.

"Bell Bottom Trousers"

Наибольшее число примеров содержит алогизмы, что самым непосредственным образом связано с комической ситуацией. Именно отклонение от нормы, существующей в сознании человека, принадлежащего к определенной социальной группе, вызывает смех.

Результаты и их обсуждение. Исследование песенного текста в свете теории фреймов позволяет взглянуть по-новому на уже достаточно хорошо описанные языковые и речевые явления. Принимая во внимание тот факт, что фрейм, по сути, выступает как образец или же матрица мыслительного процесса человека применительно к той или иной ситуации, выявление наиболее типичных конструкций и связок фреймов даёт возможность изучить ментальную систему изучаемого языка и проследить взаимодействие культурологического элемента с лингвистическим.

Кроме того, фреймовая модель тесно связана с понятиями "норма" и "отклонение". Отклонение от нормы является условием возникновения юмора во всех его проявлениях. Возвращаясь к песне "Cindy", можно отметить, что комичный эффект достигается во многом за счёт нарушения двух социокультурных фреймов-представлений согласно которым:

ции на уровне слова, фразы и сверхфразового единства, поскольку существует возможность описания фреймов различного уровня детализации.

Анализ комических ситуаций и текстов АПП показывает, что юмор возникает в случае особого отклоне-

ния от нормы. Данный тип отклонения достаточно легко выявить, используя фреймовый подход.

Являясь новым направлением в лингвистике, теория фреймов открывает широкие возможности для индивидуального творческого подхода исследователя, поскольку принципы моделирования фреймов, оставаясь базисом теории, предлагают особый подход в каждой отдельной ситуации.

Структура песенного текста также содержит прототипические модели поведения человека, которые соответствуют его мыслям, чувствам, желаниям. А. Вежбицкая называет их "культурно-обусловленными сценариями". Эти сценарии – определенная пос-

ледовательность действий, отражающих "негласные нормы культуры какого-нибудь сообщества с точки зрения их "носителя" [1, с. 394]. При анализе лингвистических явлений, содержащих юмористический компонент, фреймовое моделирование выделяет отклонение от культурологической нормы, что и является основой комизма.

Разложение ситуации на действующих лиц и определение характера отношений между ними (действий по отношению друг к другу) открывает характер взаимоотношений, типичных (или же нетипичных, высмеиваемых) для данного общества (в нашем примере – США).

ЛИТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Толкование эмоциональных концептов // Язык. Культура. Познание. М.: Русские словари, 1997, С. 326-375.
2. Жимбиева Т.А. Связанное значение в семантической структуре слова (на материале существительных и прилагательных английского языка): Дис. ... канд. филол. наук. М., 1992, 183 с.
3. Кокаре Э.Я. Комплексный анализ народной песни // Фольклор. Песенное наследие. Ин-т мировой литературы им. А.М. Горького. М.: Наука, 1991, С. 27-29.
4. Кубрякова Е.С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лексики в решении этих проблем // Язык и структуры представления знаний. Сборник научно-аналитических обзоров. М.: РАН, ИНИОН: 1992, С. 4-38.
5. Минский М. Фреймы для представления знаний. М.: Энергия, 1979, 152 с.
6. Панасенко Н.И. Диалог культур: сопоставительный анализ шуточных американских, русских и украинских песен // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Том 15 (54). №1. Филология. Симферополь: Таврический нац. ун-т им. В.И. Вернадского, 2002, С. 90-94.
7. Панасенко Н.И. Контрастивный анализ украинского и американского песенного фольклора // Нова філологія. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. 36. наук. праць № 43, С. 197-203.
8. Панасенко Н.И. Песенный дискурс в культурно-историческом и гендерном аспекте // Человек и его дискурс – 4: коллективная монография / Отв. ред. М.Р. Желтухина; ВГСПУ-ИЯ РАН. М.: ИЯ РАН; 000 «ИЦ «Азбуковник», 2014, С. 296-302.
9. Панасенко Н.И. Тональні характеристики деяких українських й американських народних пісень // Вісник Прикарпатського ун-ту. Філологія. – Вип. 7. Івано-Франківськ: Плай, 2003, С. 28-34.
10. Панасенко Н.И., Дмитриев Я.Ф. Культурологический подход к классификации американского песенного фольклора // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. № 24(163). 2008, С. 168-183.
11. Панасенко Н.И., Сазанович Л.В. Фреймовий аналіз американських популярних пісень // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. Черкаси: ЧПІ, 2002. №6, С. 174-176.
12. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха. Санкт-Петербург: Алетейя, 1997, 287 с.
13. Пропп В.Я. Фольклор. Литература. История. М.: Лабиринт, 2002, 464 с.
14. Сташко Г.І. Еволюція жіночих образів в американському пісенному фольклорі // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. Одеса, 2014. 11(2), С. 68-71.
15. Сташко Г.І. Засоби стилістичної фонетики у створенні жіночих образів (на матеріалі американського пісенного фольклору) // Наукові записки національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна. 2014. №44, С. 293-295.
16. Сташко Г.І. Роль засобів стилістичного синтаксису в створенні жіночих образів (на матеріалі американських фольклорних пісень) // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічна. Житомир, 2015. №82, С. 81-87.
17. Уэно Х., Коямо Т., Окамото Т. и др. Представление и использование знаний. Под ред. Х. Уэно, М. Шидзуно. М.: Мир, 1989, 220 с.
18. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. М.: Прогресс, 1988, С. 52-92.
19. Фольклор: Песенное наследие / Ин-т мировой литературы им. А.М. Горького. М.: Наука, 1991, 261 с.
20. Фольклор в современном мире: аспекты и пути исследования/ Научный совет по фольклору; Ин-т мировой литературы им. Горького. М.: Наука, 1991, 184 с.
21. American Folksongs. Available at: <http://www.americanfolklore.net/american-folksongs.html>
22. Elson L.C. The National Music of America and its Sources. Book Tower, Detroit, 1974, 338 p.
23. Folk song Available at: <http://www.infoplease.com/ce6/ent/A0819069.html>
24. Hofmann Th.R. Frames in Comprehensions: Automatic or not // Quadern di semantica. 1986. Vol. VII. № 1, P. 78-85.
25. Karpeles M. An Introduction to English Folk Song. London, New York, Toronto: Oxford Un-ty Press, 1973. VIII, 120 p.
26. Kingman D. American Music. A Panorama. New York: Simon and Schuster Macmillan, 1990. 684 p.
27. Malkoč A.M. Old Favorites for all Ages. Washington, DC: USIA, 1994, 131 p.
28. Panasenko, N. Melodic Component as the Means of Expressing Emotions and Feelings in Ukrainian and American Folk Love Songs // International Journal of Arts and Commerce. UK. Vol. 2. No. 7. July 2013, p. 142-154.
29. Panasenko N. Musical and Linguistic Means of Creating Images in Traditional and Popular American Songs // Review of Arts and Humanities. Published by American Research Institute for Policy Development. March 2014, Vol. 3, No. 1, P. 23-43
30. Stashko H. I. Different Approaches to the Classification of American Folk Songs // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2014. № 5 (9-10), P. 56-59
31. Stashko H. Metaphor in Creating Female Images (Based on American Song Folklore) // International Scientific and Practical Conference "WORLD SCIENCE" (January 27–28, 2016, Dubai, UAE). 2016. 2(6), Vol.1, P. 37-41.
32. Stone J. America's All-Time Favorite Songs. New York-London-Sydney: Amsco Publications, 1991, 398 p.

REFERENCES

1. Wierzbicka, A. Defining emotion concepts // Language, culture, and cognition. Moscow: Russkiye slovari, 1997, P. 326-375. (in Russian)
2. Zhimbiyeva, T.A. The connected value in semantic structure of the word (based on English nouns and adjectives): PhD thesis. Moscow, 1992, 183 p.
3. Kokare, E.Ya. Folk song overall analysis // Folklore. Song heritage. Moscow: Nauka, 1991, P. 27-29. (in Russian)
4. Kubriakova E.S. Problems of knowledge representation in modern science and lexicon role in the solution of these problems // Language and structures of knowledge representation. Collection of research reviews. – M.: Russian Academy of Sciences, INION, 1992, P. 4-38. (in Russian)
5. Minsky, M. A framework for Representing Knowledge. Moscow: Energia, 1979, 152 p. (in Russian)
6. Panasenko, N.I. Dialogue of cultures: comparative analysis of facetious American, Russian and Ukrainian songs // Scholarly papers of Tavrichesky V.I. Vernadsky National Un-ty, 2002, Is. 15(54), 1, P. 90-94 (in Russian)
7. Panasenko, N.I. Contrastive analysis of Ukrainian and American song folklore // Nova philologia. Collection of Scholarly papers. Zaporizhja: Zaporizhja National University, 2010, Is. 43, P. 197-203. (in Russian)
8. Panasenko, N. Song discourse in cultural-historical and gender aspect // Person and his Discourse – 4: Collective monograph / M.R. Zheltukhina (Ed.), VSSPU, IL RAS. Moscow: IL RAS, LLC "PC "Azbukovnik", 2014, P. 296-302. (in Russian)
9. Panasenko, N.I. Tonal characteristics of some Ukrainian and American folk songs // Scholarly papers of Prikarpatyky unty. Philology. Iss. 7. Ivano-Frankivsk: Plaj, 2003, P. 28-34. (in Ukrainian)
10. Panasenko, N.I., Dmytriiev, Ia.F. Cultural approach to American song folklore classification // Scholarly papers of Lugansk Pedagogical University. Philological sciences, 2008, № 24(109), December, P. 168-183. (in Russian)
11. Panasenko, N.I., Sazanovitch, L.V. Frame analysis of American popular songs // Humanitarian Newsletter. Foreign linguistics. Cherkasy: Cherkasy Technological Institute, 2002, Is. 6, P. 174-176. (in Ukrainian)
12. Propp, V.Ya. Problems of comicality and laughter. St. Petersburg: Aletya, 1997, 287 p. (in Russian)
13. Propp, V.Ya. Folklore. Literature. Background. Moscow: Labirint, 2002, 464 p. (in Russian)
14. Stashko, H.I. Evolution of female images in American song folklore // Scientific Herald of International Humanitarian University: Philology, 2014. Is. 11, P. 68-71. (in Ukrainian)
15. Stashko, H.I. Means of stylistic phonetics in creating images of women (based on American song folklore) // Scholarly papers of the National University of Ostroh Academy: Philology, 2014. Is. 44, P. 293-295. (in Ukrainian)
16. Stashko, H.I. The role of stylistic syntax means in creation of female images (based on American folkloric songs) // Zhytomyr Ivan Franko State University Journal: Philology, 2015. Is. 4(82), P. 81-87. (in Ukrainian)
17. Ueno, H., Koyama, T., Okamoto, T., Matsubi, B., and Isidzuka, M. Knowledge Representation and Utilization. Moscow: Mir, 1989, 220 p. (Russian translation from Japanese)
18. Fillmore, Ch. Frames and the semantics of understanding // New in foreign linguistics. Is. XXIII. Cognitive aspects of language. Moscow: Progress, 1988, P. 52-92. (in Russian)
19. Folklore: Song heritage. Moscow: Nauka, 1991, 261 p. (in Russian)
20. Folklore in the modern world: aspects and ways of research. M.: Nauka, 1991, 184 p. (in Russian)
21. American Folksongs. Available at: <http://www.americanfolklore.net/american-folksongs.html>
22. Elson, L.C. The National Music of America and its Sources. Book Tower, Detroit, 1974. 338 p.
23. Folk Song Available at: <http://www.infoplease.com/ce6/ent/A0819069.html>
24. Hofmann, Th.R. Frames in Comprehension: Automatic or not // Quaderni di semantica. 1986. Vol. VII. № 1, P. 78-85.
25. Karpeles, M. An Introduction to English Folk Song. London, New York, Toronto: OUP, 1973. VIII, 120 p.
26. Kingman, D. American Music. A Panorama. New York: Simon and Schuster Macmillan, 1990, 684 p.
27. Malkoč, A.M. Old Favorites for all Ages. Washington, DC: USIA, 1994, 131 p.
28. Panasenko, N. Melodic Component as the Means of Expressing Emotions and Feelings in Ukrainian and American Folk Love Songs // International Journal of Arts and Commerce. UK. 2(7). July 2013, P. 142-154.
29. Panasenko, N. Musical and Linguistic Means of Creating Images in Traditional and Popular American Songs // Review of Arts and Humanities. Published by American Research Institute for Policy Development. March 2014, 3(1), P. 23-43
30. Stashko, H.I. Different Approaches to the Classification of American Folk Songs // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. 2014. Is. 5(9-10), P. 56-59
31. Stashko, H. Metaphor in Creating Female Images (Based on American Song Folklore) // International Scientific and Practical Conference "WORLD SCIENCE" (January 27-28, 2016, Dubai, UAE). 2016. 2(6), Vol.1, P. 37-41.
32. Stone, J. America's All-Time Favorite Songs. New York-London-Sydney: Amsco Publications, 1991, 398 p.

Frame analysis of facetious American songs

N. Panasenko, Ia. Dmytriiev

Abstract. The song as a many-sided phenomenon, is a subject of studying of various sciences, each of which, as a rule, focuses the attention on one of its aspects. In the folk song the outlook of peoples, history, life and material culture, features of thinking, including musical, moral, spiritual, social, aesthetic and other ideals – mentality of the nation in general are clearly delineated. Presence of the comical situation in the song refers it to the facetious one.

Keywords: *song folklore, American facetious song, comic situation, frame.*

Особливості відтворення національно-культурного компоненту фейлетону в перекладі (на матеріалі перекладу англомовного фейлетону Д. Баррі)

Н. В. Пасенчук

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: natanatanata19@gmail.com

Paper received 07.03.16; Accepted for publication 20.03.16.

Анотація. Стаття присвячена проблемі перекладу реалій як носіїв національного колориту в тексті фейлетону, оскільки саме передача колориту реалій з однієї мови на іншу потребує особливого підходу з боку перекладу у досягненні прагматичної адекватності перекладу. Лінгвокультурологічний аналіз оригінального тексту фейлетону продемонстрував ключову роль реалій у досягненні гумористичного ефекту для вихідної аудиторії, що постає обов'язковим завданням для перекладу цього типу тексту.

Ключові слова: *фейлетон, реалії, фонові знання, відтворення, адекватність.*

У контексті загальної проблематики національно-культурної специфіки фейлетону особливого теоретичного і практичного інтересу в перекладознавстві набуває проблема відтворення реалій.

Мові фейлетону характерна велика кількість культурно-маркованих одиниць, до яких належать реалії, які характеризують національний побут, звичаї, культуру, суспільство, стереотипи та ідеали людей. Фейлетон відображає особливості менталітету, соціокультурну специфіку та навіть національно-психологічне відношення соціуму до явищ суспільства.

Переклад реалій, як слів специфічних для певного народу або країни, вимагає від перекладача особливої уваги. Хоча йдеться про поняття та предмети, яким можна дати точний опис та визначення, у передачі їх на мову перекладу можливі значні відхилення та варіанти. Це пов'язано з тим, що з точки зору частоти вживання, ролі в мові, побутового характеру реалії не мають спеціального стилістичного забарвлення; вони не вирізняються стилістично навіть в найбільш буденному контексті оригіналу та є звичними для мови оригіналу і саме тому при їх перекладі виникають труднощі.

Тема статті є *актуальною*, оскільки, по-перше, вона пов'язана з підвищеним інтересом до жанрової природи фейлетону в перекладі, по-друге, проблема функціонування реалій у фейлетоні та відтворення їх у перекладі є недостатньо вивченою у сучасній лінгвістиці та перекладознавстві.

Мета статті полягає у висвітленні проблематики адекватного відтворення реалій у перекладі фейлетону з точки зору їх національно-культурного компоненту.

Вагомим внеском у вивченні жанру фейлетону є доробки Є. Журбіної, Д. Заславського, В. Здровеги, І. Михайлина, В. Різуна, Б. Стрельцова та О. Тертичного, які вивчають фейлетон у системі комплексних досліджень публіцистичних жанрів, а наукові розвідки Д. Григораша, Л. Кройчика, Л. Мацько, О. Сидоренко, Ю. Ярмиша, стосуються історії жанру, змістових та стилістичних особливостей фейлетонів.

Трансформацію газетного жанру роману-фейлетону у "Людській комедії" О. де Бальзака простежує І. С. Бучарська. Є. І. Журбіна зазначає, що "*фейлетон належить до тієї сфери усвідомлення дійсності, в якій діалектично поєднуються два принципи її засвоєння: принцип мистецтва літератури і принцип мистецтва публіцистики. Фейлетон, як і нарис, – жанр художньо-публіцистичний... Говорячи про різницю*

між нарисом та фейлетоном, необхідно підкреслити, що нарис у цілому зливається з художньою літературою тісніше, ніж фейлетон, який межує з публіцистикою (зокрема, з жанром публіцистичної статті)" [5, с. 108].

В англомовних лексикографічних джерелах подано таке визначення цього жанру: "*a short literary composition often having a familiar tone and reminiscent content*" [13, с. 1016]. Фейлетон – це короткий літературний твір фамільярного тону та знайомого змісту, що містить визнання, спогади автора, картини з життя тварин, символічні розповіді, які натякають на особисті та національні проблеми.

У контексті нашої статті, услід за Л. Кройчиком найбільш релевантним вважаємо визначення фейлетону як невеликого за обсягом жанру художньопубліцистичної літератури злободенного змісту, якому притаманні сатиричність, динамізм викладу, невимушена композиція, пародійність, застосування позалітературних жанрів, зокрема приватного та ділового листа, доповіді, резолюції тощо [7, с. 27].

В арсеналі художньо-виражальних і композиційних засобів фейлетону чільне місце займають реалії, що створюють жартівливу, глузливо-сатиричну тональність. Саме вони містять інформацію про країну, її звичаї та певні особливості побуту.

Соціокультурним аспектом перекладу реалій займалися О. С. Ахманова, В. Гумбольдт, Р. П. Зорівчак, В. Н. Комісаров, В. В. Коптілов, О. Кундзіч, В. А. Маслова, А. А. Мороз, Ю. Найда, О. О. Потебня, Р. Робертс, В. В. Сдобніков, Е. Сепір, Б. Уорф, О. І. Чердніченко А. Д. Швейцер та інші.

Проблема перекладу реалій вважається однією з найголовніших та найскладніших у міжкультурному аспекті перекладу та дослідженнях національно-культурної специфіки мови і мовленнєвої діяльності [10, с. 48].

Особливістю реалій є те, що у носіїв певної культури і певної мови з ними пов'язуються такі фонові знання та асоціації, які на певному етапі міжнародних та міжмовних контактів відсутні у носіїв інших культур і мов. Під час перекладу реалій виникає, з одного боку, потреба підкреслити їх особливий колорит, іноді унікальність, а з другого – певним чином передати їх значення і типові для носіїв мови джерела асоціацій.

Проблеми перекладу реалій постають магістральною темою досліджень таких видатних перекладознавців як С. І. Влахов, С. П. Флорін, Р. П. Зорівчак, питання перекладу реалій є факультативним у працях таких видатних дослідників-перекладознавців, як С. М. Верещагін, В. Н. Комісаров, В. Г. Костомаров, А. В. Федоров.

За визначенням видатних болгарських дослідників-перекладознавців С. І. Влахова та С. П. Флоріна “реалії – це слова (і словосполучення), які називають об’єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального та історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого; як носії національного та/або історичного колориту вони, як правило, не мають точних еквівалентів в інших мовах, і, відповідно, не підлягають перекладу “на загальних підставах”, а потребують особливого підходу” [3, с. 102]. Українська дослідниця Р.П. Зорівчак зазначає, що “на відміну від інших лексем які несуть у собі відбиток національної своєрідності, культурна інформація реалій є “етноунікальною”. Якщо слово – це мікросвіт у якому відображено певний фрагмент реальності, правильне або неправильне уявлення про неї, то реалія, завдяки етнокультурному компоненту, особливо виділяється щодо цього. І якщо у процесі перекладу відбувається зближення, зіткнення не тільки різних мовних систем, а й різних культур і цивілізацій, то особливо рельєфно цей процес виступає саме при перекладі реалій” [6, с. 106]. Р. П. Зорівчак надає наступне визначення реаліям: “реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплені за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об’єктивної дійсності мови-сприймача” [6, с. 102]. Реалії нерозривно пов’язані з культурою певного народу і є для його мови загальноуживаними і в той же час чужими для інших мов. Оскільки основною рисою реалії є її колорит, саме передача колориту при перекладі реалії з однієї мови на іншу і формує головну проблему перекладача.

Зрозуміло, щоб правильно передати означення предметів, про які йдеться в оригіналі, і образів, пов’язаних з ними, необхідно мати певні знання про ту дійсність, що про неї йдеться у тексті оригіналу. У теорії перекладу такі знання називають “фоновими знаннями”, тобто сукупністю уявлень про те, що уособлює реальне тло, на якому розгортається картина життя іншої країни та народу [8, с. 106]. Фонова лексика – слова або вирази, що несуть в собі додатковий зміст та певні семантичні та стилістичні відтінки, які накладаються на основне значення, і є загальновідомими людям, що належать до певної мовної культури [2, с. 105]. Г. Д. Томахін, припустивши певну градацію фонових знань, визначив поняття фонових знань як таких, що пов’язані з національною культурою та притаманні певній етнічній та мовній спільноті. Оскільки вони базуються на масовій повсякденній свідомості носіїв мови та культури, де поряд з повсякденними побутовими знаннями представлені певною мірою знання наукового характеру, що набуваються в процесі виховання людини в певній культурі, через різні засоби освіти та передачі інформації [9, с. 142].

Проблему відтворення реалій тексту фейлетону Дейва Баррі “Should We Take A Chance On Lowering The Deficit? You Bet” [11] розглянемо у перекладі Д. Бузаджи “Лотерея как средство борьбы с дефицитом” [1]. Фейлетон несе в собі інформацію про американську дійсність та вміщує чимало реалій англійської картини світу. У творі реалії не тільки передають національний колорит, а й почасти несуть у собі елемент гумору. Заголовок говорить про сатиричне спрямування фейлетону, активізує сприйняття читача і спрямовує його увагу на те, про що йтиметься у фейлетоні. Сюжет фейлетону побудовано у комічній формі поради. Автор уводить елементи з життя американця середнього класу та підкреслює їх на тлі лотереї. У тексті автором порушено такі проблеми: дефіцит федерального бюджету країни, функції влади і взаємозв’язок влади й народу, криза економічної системи. Показуючи картину американської дійсності, фейлетоніст висміює бездіяльність влади. Функції влади, за текстом, приймати рішення і виконувати їх, дотримуватися своїх обіцянок. Окремо хочеться виділити у фейлетоні образ народу, який постає як абсолютно безініціативний, який приречений тільки чекати якихось дій від влади. Автор прагне виправлення недоліків існуючої системи та її вдосконалення.

Майстерність автора полягає зовсім не у тому, щоб розважити читача веселою оповіддю, натомість справжній фейлетон повинен “відкрити очі” читачеві на ті події та факти, до яких він давно звик, з чим давно змирився і вже не розуміє їх абсурдності, вважаючи чимось цілком прийнятним.

Підгрунття фейлетонної теми полягає у зіставленні життєвого матеріалу, побудові широкого асоціативного поля, адже письменник апелює до фонових знань читача.

Наведемо приклад з тексту, в якому сконцентровано реалії, що найбільш вдало відображають американську дійсність та проаналізуємо адекватність їх перекладу з точки зору прагматичного змісту: *Some of you may recall that a while back I proposed a very workable solution to the whole deficit problem, namely that the government should raise money by selling national assets we don't really need: metric road signs, all the presidential libraries, the snail darter, the House of Representatives, North Dakota, etc.* [11]. У перекладі: *В своє время я уже предлагал правительству очень хороший, практичный способ покрыть дефицит – а именно продать ненужные стране активы: дорожные знаки с метрическими обозначениями, все президентские библиотеки, улиткоядных дартеров, Палату представителей, Северную Дакоту и т. д.* [1].

Словосполучення *the snail darter* перекладено за допомогою кальки з ампліфікацією: *the snail darter - улиткоядный дартер*. На наш погляд, прикметник *улиткоядный* до прикметника *snail* демонструє вільне поводження перекладача з оригіналом, адже в російських та українських лексикографічних джерелах не зафіксовано наявності такого варіанту лексеми. На негативний характер вказує лише okazionalna сема *ядный*, але для українського та російського рецепторів такий переклад сприймається як сторонній та не викликає потрібних асоціацій. По-друге, удаючись до

транскрипції другого компоненту реалії *darter* перекладач залишає нерозкритим зміст англомовної реалії. Для того щоб зберегти повний зміст реалії доцільно було б скористатися інформаційним довідковим лінгвокультурологічним джерелом, що допомогло б цільовому читачеві зрозуміти її зміст: *Snail darter – is a species of fish that is found in East Tennessee freshwater in the United States. It was listed as endangered and was involved in a legal controversy leading to a Supreme Court ruling to halt the completion of Tellico Dam, which posed a risk of extinction for the snail darter by blocking its migratory route* [12]. *Snail darter* – це зникаючий вид маленької рибки сімейства окуневих, який було знайдено в річці Літл-Теннессі. До моменту виявлення цієї рибки Конгрес США санкціонував будівництво дамби, яке повинно було вестися під керівництвом Управління у справах басейну річки Теннессі, а також водосховища на річці Літл-Теннессі. Завершення будівництва загрожувало зруйнувати місця нерестовищ відкритого нового виду. Дискусії, які розгорнулися навколо рибки, спонукали Конгрес переглянути плани будівництва дамби та внести зміни до закону про збереження зникаючих видів. *Snail darter* як реалія притаманна лише культурі США і відзеркалює зміст події у суспільстві штату Теннессі, що у результаті призвело до актуалізації цього поняття, адже йдеться про боротьбу людей не просто за збереження життя маленької рибки та річки, а також за збереження життя простих людей, які жили вздовж річки.

У наступному прикладі транскодувач логічно використав переклад за традицією топоніма *North Dakota – Северная Дакота*. Якщо брати до уваги тільки переклад власної назви, такий переклад є прийнятним. Однак, вживаючи такий відповідник, перекладач залишає нерозкритою суть реалії з огляду на зміст фейлетону. Доречно було би ввести коментар до цієї реалії у виносках для пояснення гумористичного характеру вживання цього топоніма, адже Північ у буденній свідомості американців локалізована здебільшого опосередковано як місце проживання спільноти людей, чий спосіб життя, риси характеру, переконання і мова відрізняються від жителів американського Півдня [4, с. 108]. У цьому зв'язку Північна Дакота є емблематичним штатом, який категорично відзеркалює різницю між сприйняттям Півночі та Півдня. Більш того *North Dakota is the 39th state of the United States, which has German: 47.2% , Norwegian: 30.8% , Irish: 7.7% , Swedish: 4.7% , Russian: 4.1% , French: 4.1% , English: 3.9% , Hispanic or Latino (of any racial groups): 2.0%* [12]. Звідси, коли ми у перекладі зустрічаємо реалію в оригіналі фейлетону цей топонім провокує фонові знання, які переводять його із розряду топонімів до розряду реалій, адже незнання цього компоненту значення робить сприйняття цього тексту лакунарним і у перекладі такий топонім не сприймається цільовою аудиторією настільки прагматично та адекватно, як це сприймає носій американської культури в оригіналі.

Metric road signs – словосполучення, яке має пряме значення та має словниковий відповідник, який перекладається як *метрические дорожные знаки*. Але це словосполучення приймає форму реалії у цьому фей-

летоні, оскільки у свідомості американців воно символізує непотрібні витрати, які призводять до економічного занепаду. Для російського та українського реципієнтів, які можуть не орієнтуватися в особливостях економічної ситуації у США, зазначена реалія є незрозумілою. Перекладач повинен розтлумачити, що у США серед знаків є такі, що містять текстові повідомлення замість символів у той час, як для російського та українського читача більш звичними є знаки, на яких зображені символи. Для адекватної інтерпретації реалії доречно було б пояснити, що у США в 1975 р. було відмінено англійську систему мір та запроваджено метричну, яка передбачала зокрема, маркування відстані та швидкості в милях. Наведена реалія вимагає коментаря з метою актуалізації у свідомості іншомовного одержувача повідомлення того факту, що *metric road signs – are new road signs showing height and width restrictions which use metric and imperial measurements* [12].

У перекладі словосполучення *the presidential libraries* виражено через словниковий відповідник *президентские библиотеки*. Якщо запитати у пересічного американця, які асоціації викликають у нього президентські бібліотеки, він зазвичай зосередиться на величезних федеральних коштах, яві витрачаються державою на їх утримання. Президентські бібліотеки США – сховища документів, записів, колекцій та інших історичних матеріалів, які належать президентам США. У них зберігаються, впорядковуються, описуються та використовуються всі документи, що надходять з Білого дому й пов'язані з політичною діяльністю президентів і виконанням ними конституційних обов'язків. Президентські бібліотеки не вважаються персональними пам'ятниками президентам, а є науково-дослідними й культурно-освітніми державними установами. За словами американських істориків вони є одним з унікальних капіталів Америки. Багато політиків почали вбачати в президентських бібліотеках політичний інструмент впливу на суспільну думку громадян, зокрема Архіваріус США В. Вілсон 1989 р. писав *«ніяка інша нація не процвітала в створенні з архівного музею під назвою «глава держави», як це вдалося Штатам»* [14]. Але українським та російським рецепторами зазначена реалія сприймається як стороння і не викликає таких асоціацій, оскільки для них такі бібліотеки є архівними колекціями. Тому для відтворення прагматики доцільно уводити додаткову інформацію, яка конкретизує це поняття і робить його зрозумілим для цільового читача.

Проаналізувавши переклад реалій у фейлетоні, ми дійшли висновку, що реалії надають твору яскравого національного колориту, привносять інформацію, за допомогою якої можна більше дізнатися про історію і буденне життя народу та культури, до якої належить фейлетон. Їх збереження у перекладі твору має важливе значення для того щоб не втратити ту частину задуму автора, яку він хотів передати через реалії.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні відтворення національного колориту у перекладі фейлетонів, що належить до найактуальніших проблем сучасного перекладознавства.

ЛІТЕРАТУРА

- Бузаджи Д. Лотерея как средство борьбы с дефицитом [Электронный ресурс] / Д. Бузаджи. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.thinkaloud.ru/>
- Верещагин Е.М. Лингвокрайнознавство у викладанні російської мови як іноземної / Е.М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : МГУ., 1971. – 158 с.
- Влахов С.И. Непереводимое в переводе / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – М. : "Р. Валент", 2006. – 448 с.
- Сгорова Н.А. Концепты «СЕВЕР/THE NORTH» и «ЮГ/THE SOUTH» в американской и русской картинах мира: дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.20 / Н. А. Сгорова. – М., 2010. – 188 с.
- Журбина Е. И. Искусство фельетона / Е. И. Журбина. – М. : Худож. лит-ра, 1965. – 288 с.
- Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англословних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
- Кройчик Л.Е. Современный газетный фельетон / Л.Е. Кройчик. – Воронеж: Воронежский ГУ, 1975. – 230 с.
- Латышев Л.К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания / Л.К. Латышев. – М. : Просвещение, 1988. – 159 с.
- Томахін Г.Д. США. Лінгвокрайнознавчий словник / Г.Д. Томахін. – М. : Російська мова, 2001. – 576 с.
- Чередниченко О.І. Міжкультурні аспекти перекладу / О.І. Чередниченко // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. – С. 485.
- Dave Barry Should We Take A Chance On Lowering The Deficit? You Bet [Електронний ресурс] / Dave Barry // Chicago Tribune. – 1986. – С. 4–6. – Режим доступу : http://articles.chicagotribune.com/1986-01-05/features/8601020196_1_federal-budget-deficit-lotteries-pedestrians
- Encyclopædia Britannica [Електронний ресурс] / Encyclopædia Britannica, Inc, 2007. – р. 1040. – Режим доступу : <http://www.britannica.com/>
- Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged [Електронний ресурс] / Philip Babcock Gove, Merriam-Webster, Inc. Merriam-Webster, 2002. – 2806 p. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com>
- Wilson, D.W. Presidential libraries: Developing to maturity [Text] / D.W. Wilson // Presidential Studies Quarterly, 1991. – № 21 (4) – P. 776.

REFERENCES

- Buzadzi D. Lottery as a means of struggle with deficit [Electronic resource] / D. Buzadzi. - Access mode : <http://www.thinkaloud.ru/>
- Vereshchagin E.M. Linguistic perspective of regional geography in Russian teaching to foreigners / E.M. Vereshchagin, V.G. Kostomarov. - Moscow, Publishing house of the Moscow University, 1971. – 158 p.
- Vlahov S. Untranslatable in transfer. Moscow, the Higher school, 1986. – 448 p.
- Yegorova N.A. Concepts “THE NORTH” and “THE SOUTH” in American and Russian world image: diss. ... for PhD: 10.02.20 / N.A. Yegorova. – Moscow, 2010. – 188 p.
- Zhurbina E.I. The art of feuilleton / E.I. Zhurbina. – Moscow : Fiction, 1965. – 288 p.
- Zorivchak R.P. Realia and Translation / R.P. Zorivchak. – Lviv, 1989. – 216 p.
- Kroychik L.E. Contemporary newspaper article / L.E. Kroychik. – Voronezh: Voronezh State University, 1975. – 230 p.
- Latyshhev L.K. Translation: Problems of Theory, Practice and Teaching Methodology / L.K. Latyshev. – Moscow: Prosveshchenie, 1988. – 159 p.
- Tomahin G.D. Dictionary of USA / G.D. Tomahin. – Moscow: Russian Language, 2001. – 576 p.
- Cherednichenko O.I. Cross-cultural aspects of translation / O.I. Cherednichenko // Language and conceptual world images. – Kyiv. : Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2001. – 485 p.
- Dave Barry Should We Take A Chance On Lowering The Deficit? You Bet [Electronic resource] / Dave Barry // Chicago Tribune. – 1986. – P. 4–6. – Access mode : http://articles.chicagotribune.com/1986-01-05/features/8601020196_1_federal-budget-deficit-lotteries-pedestrians
- Encyclopædia Britannica [Electronic resource] / Encyclopædia Britannica, Inc, 2007. – p. 1040. – Access mode : <http://www.britannica.com/>
- Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged [Electronic resource] / Philip Babcock Gove, Merriam-Webster, Inc. Merriam-Webster, 2002. – 2806 p. – Access mode : <http://www.merriam-webster.com>
- Wilson D. W. Presidential libraries: Developing to maturity [Text] / D. W. Wilson // Presidential Studies Quarterly, 1991. – № 21 (4) – P. 776.

The peculiarities of reproducing the national and cultural component of feuilleton in translation (case study of translation of the English feuilleton of Dave Barry)

N. Pasenchuk

Abstract. The article highlights the problems of translation of realia as medium of national colouring in a feuilleton as it requires a special approach of the translator to achieve of the pragmatic adequacy of a target text. Linguistic and cultural analysis of the feuilleton shows a key role of realia in the obtaining of humorous effect for readers, which turns to be an obligatory task for a translator.

Keywords: *feuilleton, realia, background knowledge, reproducing, adequacy.*

Особенности воссоздания национально-культурного компонента фельетона в переводе (на материале перевода англоязычного фельетона Д. Барри).

Н. В. Пасенчук

Аннотация. Статья посвящена проблеме перевода реалий как носителей национального колорита в тексте фельетона, поскольку именно передача колорита реалий с одного языка на другой требует особого подхода со стороны переводчика в достижении прагматической адекватности перевода. Лингвокультурологический анализ оригинального текста фельетона продемонстрировал ключевую роль реалий в достижении юмористического эффекта для исходной аудитории, который является обязательным условием для перевода этого типа текста.

Ключевые слова: *фельетон, реалии, фоновые знания, воссоздание, адекватность.*

Засоби синтаксичної компресії у французькій мові: структурно-семантичний аспект

Н. М. Підгірна

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

* Corresponding author. E-mail: natasolo02@gmail.com

Paper received 22.03.16; Accepted for publication 02.04.16.

Анотація. У статті окреслено основні засоби синтаксичної компресії у французькій мові, представлені у сучасних художніх текстах. Виявлено, що синтаксична компресія не обмежується тільки еліптичними реченнями, але й включає в себе також інші моделі, такі як номінативні (бездієслівні) речення, усічені конструкції та зевгматичні структури. Розглянуто семантику та структуру цих явищ та представлено їхню класифікацію у сучасному французькому прозовому тексті на матеріалі відомих письменників, таких як М. Леві, Г. Мюссо, А. Нотомб, А. Гавальда.

Ключові слова: синтаксична компресія, еліптичні конструкції, зевгма, номінативні речення, усічені структури.

Вступ. Явище компресії є важливою ланкою, яка пов'язує три комплексні розділи, на які поділяється власне синтаксис будь-якої мови – синтаксис частин мови, синтаксис речення та актуальний синтаксис [9, с. 448-449]. Синтаксична ж компресія є характерною рисою сучасних художніх прозових текстів, які тяжіють до лаконічності, прямоти і базуються на невимовленому та невідкритому. Такий виклад інформації вимагає активної уваги і готовності читати “між рядками”, вступати в незримий діалог із автором, максимально скорочуючи наративну дистанцію. Перед читачем стоїть завдання самостійно заповнити лакуни своїми думками, імпортуючи власний досвід. Отже, усунення формальної та смислової незавершеності компресивних конструкцій відбувається за умов актуалізації читацької уваги, загострення емоційно-експресивної сторони повідомлення. У художніх текстах основною функцією таких конструкцій є психологічна й соціальна характеристика автора-мовця, яка і сприяє інтимізації мовлення, шляхом імітації його стихійності та наближеності до усного, розмовного стилю. Особливість засобів синтаксичної компресії полягає у тому, що вони у своїй семантичній структурі містять додатковий компонент значення і за своєю синтаксичною організацією відрізняються від одиниць емоційно-нейтрального синтаксису.

Короткий огляд публікацій за темою. Дослідженням семантики, структури та функціонування еліптичних, номінативних та усічених конструкцій у мові займалося чимало вітчизняних і закордонних науковців, серед них зустрічаються імена таких відомих вчених, як Е. Бенвеніст [15], Л. Шерші [16], М. Гревісс [20], А. Гусс [21], Ф. Лефьовр [22], Н. В. Валгіна [3], А. П. Загнітко [5], А. С. Дарі [4], Ш. Баллі [1] та інші. Проте комплексного дослідження всіх засобів синтаксичної компресії у французькій мові у структурно-семантичному аспекті не було проведено, що і визначає актуальність нашого дослідження.

Метою статті є визначення структурно-семантичних особливостей засобів синтаксичної компресії у сучасному французькому прозовому тексті. **Матеріали та методи.** Через нечітке визначення критерію еліптичності, дуже часто поняття компресії та еліпсису змішувалися, а у рамках визначення самого еліпсису не враховувалися параметри синхронії та діахронії, які є надзвичайно важливими.

Вивчаючи межі функціонування еліпсису, а саме

чи потрібно називати еліптичними тільки ті речення, в яких відсутні лише головні члени чи й ті, в яких опускаються також і другорядні, мовознавці не могли дійти однозначного висновку [10, с. 198]. Наприклад, одні вчені вважали, що до еліптичних конструкцій треба відносити речення, в яких опускається один (підмет або присудок) чи обидва головних члена, необхідні з позиції структури відповідного логікограматичного типу речення [12, с. 37; 14, с. 48]. Інші ж називали головною структурною особливістю еліптичних речень відсутність дієслівного предикату певної семантики [11, с. 4]. Деякі лінгвісти, розширюючи поняття еліпсису, дотримуються думки про те, що до еліптичних відносяться також і ті речення, в яких не зайнятою може бути будь-яка обов'язкова структурно зумовлена синтаксична позиція [7, с. 109; 8, с. 120].

Часто еліпсис та еліптичні конструкції сприймаються як синоніми, ми ж пропонуємо дещо розмежовувати ці два поняття. Адже, здійснивши аналіз думок різних вчених, ми вважаємо, що найбільш вдалим і точним є твердження, що еліптичними повинні називатися всі моделі, які представляють синтаксичні одиниці з одним чи декількома опущеними компонентами, вираженими тільки самостійними частинами мови, і які обов'язково мають повні кореляти у сучасній мові, тобто у синхронії [6, с. 121]. Саме в цьому, на наш погляд, і полягає основна відмінність еліптичних конструкцій від інших видів синтаксичної компресії, адже в останньому випадку йдеться мова про існування у мовленні (тексті) неповного варіанту, який може не бути відновленим до повного кореляту, який би функціонував на тому чи іншому етапі розвитку мови, у діахронії [6, с. 137].

Отже, еліпсисом ми називатимемо механізм, в результаті якого опускається будь-який один чи декілька компонентів речення-висловлювання, тоді як еліптичні конструкції – це опущення у реченні компонентів, які представлені тільки самостійними частинами мови. Здійснивши аналіз сучасної художньої прози, ми констатували наявність синтаксичного еліпсису, представленого конструкціями з відсутнім компонентом речення, при чому, йдеться про зевгматичне й незевгматичне опущення. Основним критерієм класифікації еліпсису у нашому дослідженні є приналежність відсутнього елемента до самостійних (іменник, дієслово, прикметник, прислівник, займенник) та службових (прійменник, сполучник, артикль) частин мови.

Виявили також, що чіткий аналітичний характер французької мови є причиною обмеженості функціонування еліпсису самостійних частин мови. Проте, незважаючи на це, ми констатували наявність зевгмативного (у синтаксичній ролі підмету і після детермінативів, виражених числівником, прикметником) та незевгматичного опущення іменників (у синтаксичній ролі додатку та після детермінативів-прийменників); зевгматичного (конструкції з порівняльними зворотами, у репліках-відповідях *oui/non*) та незевгматичного еліпсису дієслова (опущення дієслів *être* та *avoir* у смисловій та допоміжній позиціях, опущення модальних дієслів, дієслів говоріння); зевгматичну відсутність прикметників, ситуативне опущення прислівників; еліпсис займенників зевгматичного(у синтаксичній ролі підмету) й незевгматичного типів (у безособових зворотах *il y a, il faut*).

Досліджуючи структуру та семантику номінативних речень у сучасній французькій художній прозі, ми беремо за основу роботу Н. В. Валгіної, яка є одним із яскравих представників структурно-семантичного напрямку дослідження номінативних речень.

У формуванні номінативних речень основну роль відіграє семантична природа іменника, проте це повинні бути слова, які називають предмети та явища, що піддаються наочно-чуттєвому сприйняттю. До них можна віднести назви явищ, дій, станів, що є можливими у часовій протяжності *la pluie, le froid, la neige, la canicule, le silence, la poursuite*; слова, що вказують на час *l'hiver, l'été, le matin, le soir, la nuit*; слова, що вказують на час не конкретно *le mois, l'année, la semaine*, проте при оформленні номінативного речення вони обов'язково уточнюються *nouvel an, le mois de mars, deuxième semaine*. Також до слів, що здатні утворювати номінативні речення відносять назви предметів, які розміщуються у просторі чи ті, які вже містять просторове значення: *la table, les livres, la place, la gare, le club, le cirque*. Ствердження існування предметів, що називають реальну дійсність, відповідно, зумовлюється конкретно-предметним значенням таких іменників [3, с. 172].

Номінативними ж вважаємо односкладні речення субстантивного типу, головний член яких вміщує в собі функцію найменування предмету й ідею його існування, тобто буття. Здійснивши аналіз номінативних речень у художній прозі, ми дійшли висновку, що вони належать до виключно іменних структур, які вживаються лише у стверджувальній формі і не можуть мати обставин у своєму складі, а також володіють номінативною, номінативно-вказівною, номінативно-оцінною або номінативно-окличною інтонацією, за допомогою якої передається думка про буття, наявність предмета, явища, поняття, яке називається. Сюди віднесемо наприклад такі конструкції: *Silence*. [26, р. 42]; *Silence. Ronron du lave-vaisselle* [19, р. 10]; *Quelle bravoure!* [19, р. 65]; *Alors voilà un petit bout de l'histoire de Charles, Claude, Alonso, Catherine, Sophie, Rosine, Marc, Emile, Robert, mes copains, espagnols, italiens, polonais, hongrois, roumains, les enfants de la liberté* [23, р. 3]; *Et ses lèvres trop rouges. Et son manteau trop court et bien trop serré. Et le tour de ses yeux trop sombre. Et sa voix trop bizarre* [19, р. 2].

Зазвичай як еліптичні класифікують цілу низку синтаксично неповних утворень, тут йдеться навіть про речення, що містять вигуки, проте такий підхід на думку Л. Блумфілда є недопустимим. Адже прагнення бачити у всіх конструкціях лише еліпсис може посприяти дискредитації самого поняття "еліпсис" [2, с. 185].

Саме тому, незважаючи на те, що критерій еліптичності, який полягає у співіснуванні неповних інваріантів і одного структурно повного варіанту, який функціонує у мові на синхронічному рівні [6, с. 102], є доволі широким, ми вважаємо, що було б неправомірно відносити до власне еліптичних речень конструкції, які утворюються шляхом зупинки висловлювання чи у результаті його різкого обриву. Попри те, що подібні конструкції є неповними та незакінченими, вони є саме компресивними, а не еліптичними утвореннями, адже їхнє відновлення є абсолютно довільним, тобто допускаються структурні варіації у протазисі [6, с. 76].

Усічені конструкції, які часто ще називають незакінченими, обірваними, рубленими, структурно неповними та ізольовано представленими поза конституцією, мають смислову незавершеність, яка супроводжується інтонацією недосказаності:

— *Mais il ne faut pas le déranger, hein... Il travaille dur, vous savez...*

— *Oui Paulette, je sais bien. Je lui laisserai un message. Vous savez comment c'est aujourd'hui... Les gamins, ils ont tous un portable... On ne les dérange plus maintenant...*

— *Vous lui direz que... que je... que... La vieille dame s'étranglait* [17, р. 16].

Подібні структури є особливим видом комунікативної одиниці, яка має структурну незакінченість і смислово неповноту, що доповнюється завдяки конституції та пресупозиції і супроводжується у мовленні обов'язковою інтонацією недоговореності, що у художніх текстах передається трикрапкою [13, с. 24]. За результатом обробки ілюстративного матеріалу, ми дійшли висновку, що у художньому французькому тексті функціонують усічені конструкції двох типів: відновлювані та невідновлювані. Відновлювані речення, комунікативно завершені, можуть бути представлені однозначними фразеологізмами, ідіомами: *Satan sortit une nouvelle cigarette de sa poche et l'alluma. Il inhala une profonde bouffée et expira la fumée devant le visage de Blaise. — Nous visons l'échec et mat... eh bien, nous sommes en train de prendre la reine de votre adversaire* [24, р. 81]; — *Tu vas le savoir, allez, prends ton souffle et entre, c'est ton grand jour... et tu me craches ce chewing-gum une fois pour toutes!* [24, р. 15]. Їхня смислова завершеність забезпечується контекстом, який відтворює семантику невербалізованої частини усіченої конструкції. Також відновлювані усічені конструкції можуть бути вираженими реченнями з підметом, проте з усіченою предикативною частиною. До невідновлюваних конструкцій належать речення, які складаються здебільшого зі службових слів, що виражають лише контури семантико-смислового наповнення невербалізованої частини:

— *Alors n'y va pas. On se débrouillera sur place.*

— *Mais vous ne...*

— *Chloé, Chloé, s'il te plaît... Fais-moi confiance* [18, р. 2];

— *Qu'est-ce que tu veux qu'on fasse?*

— *Je ne sais plus. J'ai contacté les services des urgences des principaux hôpitaux, j'ai...*[25, p. 19].

Висновки. Синтаксична компресія у французькій мові, яку ми досліджуємо на основі сучасної художньої прози, представлена різними компресивними утвореннями, серед яких номінативні (бездієслівні) речення, усічені конструкції, зевгматичні структури та чільне місце, все таки, посідають саме еліптичні речення. Дійшли висновку, що основна відмінність еліптичних конструкцій від номінативних та усічених полягає у тому, що в останньому випадку йдеться мова

про існування у мовленні (тексті) неповного варіанту, який може не бути відновленим до повного кореляту, у діяхронії. У той час, як еліптичними повинні називатися всі моделі, які представляють синтаксичні одиниці з одним чи декількома опущеними компонентами, представленими тільки самостійними частинами мови, і які обов'язково мають повні кореляти у сучасній мові, тобто у синхронії. Основною сферою використання засобів синтаксичної компресії, до яких зараховуємо еліптичні конструкції, номінативні (бездієслівні) речення, усічені та зевгматичні структури, є діалогічне та монологічне мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М.: Издательство иностранной литературы, 1955. – 416 с.
2. Блумфилд Л. Язык / Леонард Блумфилд. – М.: Прогресс, 1968. – 606 с.
3. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке / Нина Сергеевна Валгина. – М.: Логос, 2003. – 304 с.
4. Дари А.С. Импликация, эллипсис и другие смежные явления (на материале современного французского языка) / Анна Саввовна. Дари. – Кишинев : Штиинца, 1986. – 62 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк: Дон-НУ, 2001. – 662 с.
6. Зеликов М.В. Компрессия как фактор структуры и функционирования иберороманских языков / Михаил Викторович.Зеликов. – СПб.: Филол. фак. СПбГУ, 2005. – 443 с.
7. Иофик Л. Л. Эллиптические (неполные) предложения / Любовь Лазаревна Иофик // Структурный синтаксис английского языка. – М., 1972. – 174 с.
8. Касевич В. Б. Семантика, синтаксис, морфология / Вадим Борисович Касевич – М.: Наука, 1988. – 309 с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Советская энциклопедия, 1990 – 686 с.
10. Мендыбаева Р. К. О лингвистической природе эллиптических конструкций / Раушан Кукаевна Мендыбаева // Филологический сборник. – 1974. – Вып.13–14. – С. 196–205.
11. Москвитина Л. И. Формально-семантическая организация и функционирование эллиптических предложений: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Л. И. Москвитина. – СПб, 1995. – 16 с.
12. Парамонова И. П. О коммуникативных и структурных предпосылках эллипсисов в немецкой разговорной речи / Ирина Петровна Парамонова // Функционально-текстовые аспекты языковых единиц – СПб, 1995. – С. 35–42.
13. Соловьева Е.Н. Усеченные конструкции в современном русском литературном языке: дис...кандидата филол. наук: 10.02.01 / Елена Николаевна Соловьева. – Ростов-на-Дону, 1999. – с.166
14. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / Алексей Александрович Шахматов ; [вступ. статья д-ра филол. наук, проф. Е. В. Клобукова; редакция и комментарии проф.Е. С. Истриной]. – [3-е изд.]. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 624 с.
15. Benveniste É. Problèmes de linguistique générale / Émile Benveniste. – Paris: Éditions Gallimard, 1966. – V. I. – 356 p.
16. Cherchi L. L'ellipse comme facteur de coherence / Lucien Cherchi // Langue française. – 1978. – №38. – P. 118–128.
17. Gavalda A. Ensemble, c'est tout / Anna Gavalda. – Paris : Le dilettante, 2004. – 573 p.
18. Gavalda A. Je l'aimais / Anna Gavalda. – Paris : Pocket, 2003. – 68 p.
19. Gavalda A. La consolante / Anna Gavalda. – Paris : Le dilettante, 2008. – 338 p.
20. Grevisse M. Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui / Maurice Grevisse. – Paris, 2008. – 1156 p
21. Grevisse M. Nouvelle grammaire française: Grammaire / M. Grevisse, A. Goosse. – Bruxelles: De Boeck Supérieur, 1995. – V. 103. – 393 p.
22. Lefeuve F. La phrase averbale en français / Florence Lefeuve // L'Information Grammaticale. – 2001. – № 88. – P. 47–48.
23. Levy M. Les enfants de la liberté / Marc Levy. – Paris: Robert Laffont, 2007. – 152 p.
24. Levy M. Sept jours pour une éternité / Marc Levy. – Paris: Robert Laffont, 2003. – 119 p.
25. Musso G. 7 ans après / Guillaume Musso. – Paris : XO Éditions, 2012. – 198 p.
26. Musso G. Je reviens te chercher / Guillaume Musso. – Paris : XO Editions, 2008. – 198 p.

REFERENCES

1. Sh Bally General linguistics and the French language questions / Charles Bally. – М.: Foreign literature publishing house, 1955. – 416 p.
2. Bloomfield L. Language / Leonard Bloomfield. – М.: Progress, 1968. – 606 p.
3. Valgina N. S Active processes in the modern Russian / Nina Valgina. – М.: Logos, 2003. – 304 p.
4. Dary A. C. The implication, ellipse and other related phenomena (on the French modern language) / Anna Dary. – Chisinau: Shtiintsa, 1986. – 62 p.
5. Zagnitko A. P Theoretical Ukrainian Language Grammar: Syntax / Anatoliy Zagnitko. – Donetsk: Don OU, 2001. – 662 p.
6. Zelikov M. Compression as a factor in the structure and functioning of iberoromanic languages / Mikhail Zelikov. – SPb.: Philological. factor. St. Petersburg state university, 2005. – 443 p.
7. Iofik L. L Elliptical (incomplete) propositions / Lubov Iofik // Structural syntax of the English language. – М., 1972. – 174 p.
8. Kasevich V. B. Semantics, syntax, morphology / Vadim Kasevich – М.: Nauka, 1988. – 309 p.
9. Linguistic encyclopedic dictionary / under redaction of V. Yartsev. М.: Soviet encyclopedia, 1990 – 686 p.
10. Mendybayeva R. K. About the linguistic nature of the elliptic constructions / Raushan Mendybayeva // Philological collection. – 1974. – № 13-14. – P. 196–205.
11. Moskvitina L. I Formal-semantic organization and functioning of the elliptical propositions: dis. ... Candidane

- of Philol. Sciences :10.02.01 "Russian language" / L. Moskovitina. – St. Petersburg, 1995. – 16 p.
12. Paramonova I. P Communication and structural conditions of ellipses in the German speaking / Irina Paramonova // Functional-textual aspects of linguistic units. – St. Petersburg, 1995. – P. 35–42.
  13. Solovyov E. N The truncated design in the modern Russian literary language: dis. ... Candidane of Philol. Sciences: 10.02.01 / Elena Solovieva. – Rostov-on-Don, 1999. – p.166
  14. Shakhmatov A. A Syntax of the Russian language / Aleksey Shakhmatov; [Introd. Article by Dr. Philology. Sciences, prof. E. Klobukova; Editorial comments and prof. E. Istrin]. – [3rd ed.]. – M.: Editorial URSS, 2001. – 624 p.
  15. Benveniste É. General linguistics problems / Émile Benveniste. – Paris: Éditions Gallimard, 1966. – V. I. – 356 p.
  16. Cherchi L. The ellipse as a coherence factor / Lucien Cherchi // Langue française. – 1978. – №38. – P. 118–128.
  17. Gavalda A. Together, that's all / Anna Gavalda. – Paris : Le dilettante, 2004. – 573 p.
  18. Gavalda A. I loved him / Anna Gavalda. – Paris : Pocket, 2003. – 68 p.
  19. Gavalda A. Consoling / Anna Gavalda. – Paris : Le dilettante, 2008. – 338 p.
  20. Grevisse M. The proper use. French grammar with remarks on the French modern language / Maurice Grevisse. – Paris, 2008. – 1156 p
  21. Grevisse M. New French grammar: Grammar / M. Grevisse, A. Goosse. – Bruxelles: De Boeck Supérieur, 1995. – V. 103. – 393 p.
  22. Lefeuve F. The sentence without verbs in the French / Florence Lefeuve // L'Information Grammaticale. – 2001. – № 88. – P. 47–48.
  23. Levy M. Children of freedom / Marc Levy. – Paris: Robert Laffont, 2007. – 152 p.
  24. Levy M. Seven days for an eternity / Marc Levy. – Paris: Robert Laffont, 2003. – 119 p.
  25. Musso G. 7 years after / Guillaume Musso. – Paris : XO Éditions, 2012. – 198 p.
  26. Musso G. I come back for searching you / Guillaume Musso. – Paris : XO Editions, 2008. – 198 p.

Syntactical compression means in the French language: the structural-semantic aspect

N. Pidhirna

Abstract. The article outlines the main syntactical compression means in the French language illustrated in the modern literary texts. We revealed that the syntactical compression besides elliptical constructions includes also others models such as nominative, truncated structures and zeugma. The article presents an analysis of semantic and structural peculiarities of these phenomena and their classification in the French modern prose text. The research is conducted based on M. Levy, G. Musso, A. Nothomb A. Gavalda novels.

Keywords: *syntactical compression, elliptical constructions, zeugma, nominative phrases, truncated structures.*

Средства синтаксической компрессии во французском языке: структурно-семантический аспект

Н. М. Пидгирна

Аннотация. В статье определены основные средства синтаксической компрессии во французском языке, представленном в современных художественных текстах. Выявлено, что синтаксическая компрессия не ограничивается только эллиптическими предложениями, но и включает в себя также другие модели, такие как номинативные (безглагольные) предложения, усеченные конструкции и зевгматические структуры. Рассмотрена семантика и структура этих явлений и представлена их классификацию в современном французском прозаическом тексте на материале известных писателей, таких как М. Леви, Г. Мюссе, А. Нотомб, А. Гавальда.

Ключевые слова: *синтаксическая компрессия, эллиптические конструкции, зевгма, номинативные предложения, усеченные структуры.*

Ретроспективні семантичні моделі германських та слов'янських світлопозначень

І. О. Прищепчук

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

*Corresponding Author. E-mail: irynapry@ukr.net

Paper received 23.03.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. Статтю присвячено опрацюванню моделей семантичного розвитку лексем на позначення світіння в англійській та українській мовах на тлі інших германських і слов'янських мов, починаючи від праїндоевропейської доби до сьогодення, з урахуванням основних етапів у розвитку мов. Описані схеми зіставлено з метою виявлення спільного та відмінного у розвитку праформ та їхніх континуантів у мовах, що досліджуються. У статті розглянуто гіпотези щодо мотиваційної ознаки, покладеної в основу розвитку семантики світла в індоєвропейських мовах.

Ключові слова: праоснова, семантична модель, континуант, мотиваційна ознака, діакронія.

Вступ. Зміщення інтересу сучасних лінгвістичних досліджень у сферу семантики, що пов'язано з утвердженням антропоцентризму у царині дослідження мови, не могло не позначитися на кореляції діакронічного та синхронічного вектору у дисципліні. Хоча порівняльно-історичне мовознавство заклало підвалини виникнення лінгвістики як науки, діакронічний та синхронічний підхід до мовних явищ тривалий час розмежовували. На сучасному етапі розвитку лінгвістичних студій питання полягає не у тому, який підхід має бути панівним, а як забезпечити їх науково обґрунтований синтез. Витоки сучасних значеннєвих перетворень лексем вбачається можливим шукати у глибокій давнині, а саме зіставивши семантику праоснови та її континуантів. Особливий інтерес викликають випадки, коли однакові явища та предмети навколишньої дійсності пов'язані у носіїв різних мов з різними мотиваційними установками, що закладені у семантиці праформи, від якої вони походять. Синтез синхронії та діакронії у лексичній семантиці дав поштовх виникненню нових лінгвістичних напрямків, як-от когнітивної лінгвокомпаративістики (термін А. В. Корольової) [4], діакронічної ономазіології (А. Бланк) [10].

Незважаючи на значні здобутки когнітивної семантики, науковці припускаються помилки, аналізуючи зв'язок значення праформи та її рефлексів з позицій сучасного носія мови. Теоретичним та методологічним проблемам опрацювання кореляції діакронічної та синхронічної семантики присвячено праці Л. В. Дронової. Дослідниця стверджує, що перенести значень праформи на сучасний етап семантичного розвитку її рефлекса без аналізу проміжних етапів його формування означає своєрідний стрибок, прірву тривалістю у тисячі років [2, с. 27]. Встановлення об'єктивних закономірностей формування семантики лексем того чи іншого лексико-семантичного поля в одній чи більше мовах, зокрема з метою їх зіставлення, необхідно здійснювати на всіх етапах мовного розвитку. Оскільки об'єктом нашого наукового інтересу є англійська та українська мови із залученням матеріалу германських та слов'янських мов, то вивчення семантичних трансформацій лексики у координатах "діакронія – синхронія" необхідно здійснювати на осі "праїндоевропейська мова – пра-мови – давні мови – сучасні мови".

Лексика світіння, зокрема опис моделей її значен-

невих перетворень, вже була об'єктом наукового інтересу лінгвістів. О. В. Царгородцева, вивчаючи російські світлолексеми на індоєвропейському фоні, широко залучаючи матеріал споріднених мов, робить спроби конкретизувати семантику праформ світіння та описує певні моделі їхнього розвитку, але не зіставляє їх [8].

Метою статті є описати схеми семантичних перетворень, яких зазнають континуанти праїндоевропейських основ на позначення світіння в англійській та українській мовах на тлі інших германських та слов'янських мов, дати огляд гіпотез щодо встановлення мотиваційної ознаки, покладеної в основу розвитку праформ світіння в індоєвропейській період, встановити ядерні та периферійні перетворення, реалізовані рефлексами праформ в англійській та українській мовах, і зіставити їх, виявивши спільне та відмінне.

Провідними для реалізації поставлених завдань є **методи** семантичної реконструкції в її внутрішньому та зовнішньому аспектах, а також етимологічного аналізу, метод семантичних паралелей, метод семантичного моделювання та зіставлення. Зокрема, моделюючи семантичні ланцюжки, застосовано методіку, розроблену І.М. Нечитайло, яка здійснює діакронічні розвідки у царині діакронічної семантики з дотриманням послідовності аналізу етапів мовних змін [7].

Результати та їх обговорення. Походження лексики з семантичним компонентом "світло" в англійській та українській мовах простежується до праїндоевропейської доби. Значний прошарок лексем англійської та української мов, що продовжують розвиток праформ на позначення світіння, є, у термінах порівняльно-історичного мовознавства, когнатами.

За спостереженнями М. М. Маковского, поняття "світити" пов'язано з поняттями "бити", "різати", "кидати". Такий зв'язок значень дослідник ілюструє праїндоевроп. *bhau- "бити", *bhā- "сяяти", *bhā- "говорити" та зв'язком російської лексеми *свет* (і відповідно української лексеми *світло*), зі спорідненими лит. *sviesti* "світити" та *sviesti* "кидати" [6, с.172]. Думки про те, що семантика світла, звуку та фізичної дії, зокрема биття, деформації ("гнути") та ушкодження ("шкребти", "різати") є пов'язаними, дотримується В. В. Левицький, який, визначаючи таке етимологічне рішення гіпотетичним, вважає, що в основі перелічених значень лежить семантика руху [5, с. 6].

Так, В. В. Левицький вказує на те, що поняття “сяяти” та “звучати” є пов’язаними з поняттям “сонце”. Він припускає спорідненість гот. *swiglōn* “грати на сопілці” та прагерм. **swegila* “блискучий”, прагерм. *sweg-* / *swag-* “сяяти”, континуантом якого є гот. *sugil* “сонце” (від праїндоевроп. **sauer-*, *suel-*, *sul-* “сонце”) [5, с. 527]. На користь гіпотези про зв’язок понять звуку та світла свідчать такі паралелі, як давньоінд. *svar* “звучати, дзвеніти” та *sua-yaa* “світити, сяяти” [5, с. 525 – 526]. Праїндоевроп. **suer-1* “говорити” В. В. Левицький вважає можливим реконструювати від праїндоевроп. **sē* / *se-* “жила, струна, тягива”, що міг виникнути як звукозображення віброуючої струни, де семантика мінливого руху виступає як мотиваційна основа виникнення семантики звуку і світла. До цього етимологічного гнізда, на його думку, можна віднести російськ. *сверкать* та *сверчок* [5, с. 114, 525 – 526]. Походження лексеми російськ. *сверкать* не є остаточно з’ясованим: можливо, *сверчок* від праслов. **sverk-*, **sverc-*, що має звукозображальний характер з експресивними відтінками, як і українське *цвіркати*, *цвіркати*. Ж. Ж. Варбот пов’язує походження російськ. *сверкать* з праслов. **vь/rьk-* “крутити”, що цілком узгоджується з гіпотезою про фізичну дію як основу виникнення звуку та світла [1, с. 56].

Зв’язок звуку і світла простежуємо в укр. *луна* “відгомін, відголосок”, *лунати* “звучати, відкликатися (про звук)”, який автори “Етимологічного словника української мови” з певною долею гіпотетичності відносять до праслов. *luna* “місяць, світло, відблиск”, мотивуючи такий перехід давньою сферою перенесення зорової сфери на слухову [3 (3), с. 304]. Укладачі “Праслов’янського лексичного фонду” пов’язують українськ. *лунати* “відкликатися” та білор. *лунаць* “літати” безпосередньо з праслов. **luna* “місяць, повний місяць”, описуючи ланцюг семантичних перетворень у вигляді схеми “*відбиватися (про світло) – відкликатися (про звук) – літати*”, що походять від праїндоевроп. **louhna* “місяць” від праїндоевроп. **leuk-* “світити, ясний, блискучий, сяяти” [9 (16), с. 173 – 174].

Розглядаючи моделі розвитку лексики світіння англійської та української мов, ми дотримуємося гіпотези, висловленої В. В. Левицьким про мотиваційну ознаку руху, покладену в її основу. Логічним було б припустити, що у разі, якщо семантика руху лежить в основі розвитку семантики світіння, то першим рівнем реконструйованого значення для праформ з семантичним компонентом “світло” має бути непостійне світіння. Тому зосередимо увагу на схемах, де значення світіння зберігається у координатах “діахронія – синхронія” та таких, де значення світіння втрачається, а натомість актуалізується значення фізичної дії.

Світіння як фізичне явище характеризується яскравістю, постійністю чи мінливістю, самостійністю чи здатністю відбивати світло. Проаналізуємо семантичні ланцюжки розвитку рефлексів на позначення різних видів світіння у сучасних англійській та українській мовах. Обидві мови реалізують семантичні моделі, у яких семантика світла зберігається протягом усієї семантичної історії слова.

Англійське дієслово *glitter* позначає яскраве непостійне світіння і семантичний ланцюг його трансформацій реконструюється, ймовірно, таким чином:

праїндоевроп. **ghlei-*, **ghleid-* “блищати” [5, с. 220], “сяяти, виблискувати, палати, бути теплим” [11 (1), р. 662] – прагерм. **glitan* “світити, виблискувати” [Kroonen, с. 181] – давньоангл. *glitenian* “світити, сяяти” [12, р. 181] – середньоангл. *gliteren* “блищати, виблискувати”, що безпосередньо походить від давньоісл. *glitra* “блищати, виблискувати” [11 (1), р. 662], спорідненого з гот. *glitmunian* “блищати” [5, с. 220;]. Як бачимо, давньоанглійська лексема, що демонструє зсув у бік постійності порівняно з прагерманською формою, була витіснена запозиченою середньоанглійською лексемою, яка з праїндоевропейської доби зберігає значення непостійного яскравого світіння, притаманне прагерманській мові.

Етимологічний словник української мови не фіксує семантичних коливань у формуванні семантики іменника *блиск* та спільнокореневих лексем. Численні рефлексії української мови успадкували семантику яскравого світіння, яка зберігається від праїндоевропейського періоду. Розвиток лексеми *блищати*, *виблискувати* можна зобразити схематично таким чином: праїндоевроп. **bhleig-* / *bhlig-* “блищати, сяяти” – праслов. *bliskati* “виблискувати, блищати” – староукр. *блискати* “виблискувати” – українськ. *блищати*, *виблискувати*. Праоснова **bhleig-* / *bhlig-* “блищати, сяяти” розвивається за схемою “*світити яскравим постійним світлом – світити яскравим непостійним чи постійним світлом*”, при цьому основні значення формуються ще у праслов’янську добу [3 (1), с. 209–210; 9 (2), с. 116 – 177]. В англійській мові когнати українського *блиск*, *блищати* зберігають значення світіння тільки до давньоанглійського періоду: праїндоевроп. **bhleig-* / *bhlig-* “блищати, сяяти” – прагерм. *blīkan* “сяяти” – давньоангл. *blīcan* “сяяти” [5, с. 108; 12, р. 69].

Аналогічні схеми значеннєвих перетворень демонструють англійська лексема *shine* та українська *сяяти* на позначення рівного постійного яскравого світіння. Реконструюємо послідовність цих змін: праїндоевроп. **skī-*, *skā(i)-*, *skēi-* ‘світити, мигтати, тьмяно світити’ [11(2), р. 1437] – прагерм. **skīnan* ‘світити’ [5, с. 472; 12, р. 445] – давньоангл. *scīnan* ‘світити’ [5, с. 472; 12, р. 445] – середньоангл. *schīnen* ‘світити’ [11, р. 437] – англ. *to shine* ‘світити, сяяти’. Сучасне англійське дієслово вживається на позначення постійного рівного самостійного чи відбитого, як видно зі словникових дефініцій, яскравого світла Семантика постійного світіння формується у прагерманських період і успадкована мовами германської групи. Готська та давньоісландська мови, які зберігають найархаїчніші риси германських мов, мали у своєму складі рефлексії праформи, а саме дієслова давньоісл. *skīna* ‘світити’ та гот. *skeinan* ‘тс.’ [5, с. 472; 12, р. 445;]. Схематизація значеннєвих перетворень у розвитку української лексеми *сяяти* має спиратися на такі етимологічні дані: праїндоевроп. **skāi-*, *skāi-*, *skī-* ‘блимати, тьмяно світити (про мокрі предмети); тінь’ [13, р. 917–918] – праслов. *sjati* ‘сяяти’ – українськ. *сяяти* “випромінювати рівне яскраве світло” [3 (5), с. 497]. Семантична схема для обох мов набуває такого вигляду: “*світити тьмяним непостійним світлом – світити рівним постійним світлом – світити рівним постійним яскравим світлом*”.

Звернемося до лексем на позначення тьмяного не-постійного світіння. Праїндоевропейським етимомом для дієслова *glimmer* є **ghel-* ‘сяяти’, що безпосередньо походить від його варіанта **ghlei-* ‘сяяти, виблискувати, палати, бути теплим’ [11, р. 661–662]. Модель семантичного розвитку включає низку таких перетворень: праїндоевроп. **ghlei-* ‘сяяти, виблискувати, палати, бути теплим’ – прагерм. **glim-* ‘світитися, мерехтіти’ [5, с. 220], **gliman* ‘світити’, [12, с. 181] – середньоангл. *glimmeren* ‘мерехтіти, тьмяно світити’ [12, с. 220], середньоангл. *glemeren, glimmeren* ‘світити’ [11, р. 661] – англ. *glimmer* ‘мерехтіти, тьмяно світити’. Незважаючи на деякі відмінності у реконструкції значення середньоанглійського дієслова, бачимо, що лексема *glimmer* чітко демонструє розвиток семантики у бік згасання, зменшення інтенсивності світлового ефекту та його нестійкості. Споріднене з сучасним англ. *glimmer* дієслово нім. *glimmeren* теж має семантику мерехтіння [5, с. 220]. Підсумкова модель “світити яскравим постійним чи непостійним світлом – світити тьмяним непостійним світлом” демонструє семантику тьмяного непостійного світіння, що сягає прагерманської доби.

В українській мові дієслова на позначення неясного непостійного світіння також походять від праформ зі значенням світла, проте українські дієслова демонструють окремі аломорфні схеми семантичного розвитку як у зіставленні з англійською мовою, так і зі слов’янськими мовами. Українське *бликати* ‘блїмати’ також походить. Дієслово україн. *блимати* ‘тьмяно світити, мерехтіти’ є паралельне утворення до *бликати* (від праїндоевроп. **bhlei-* / *bhli-* ‘сяяти, блищати’, від праслов. *blikati*), споріднене зі словацьк. *blikat’* ‘блїмати’ [3 (1), с. 209]. Українське дієслово є особливим утворенням на праслов’янському фоні, що на правах гіпотези розглядається як розширення давнього кольоропозначення засобами детермінатива *-m-* [9 (2), с. 115–116]. Праформа **blikati-* не реконструюється у “Праслов’янському лексичному фонді”, проте її потрібно розглядати у межах етимологічного гнізда слова *блиск* і його похідних від праслов. **blěsk-*, староукр. *блиск* ‘блиск, блискавка’ [9 (2), с. 113; 3 (1), с. 209]. Семантичний зсув визначаємо як перехід від яскравого світіння до неясного непостійного світіння у вигляді схеми “світити яскравим постійним світлом – світити яскравим непостійним світлом – світити неясним непостійним світлом”.

Українські лексеми *мигати* та *мерехтіти* на позначення неясного непостійного світіння реалізують семантичні схеми, що є відмінними від схем англійських лексем. Праоснову **mer-* ‘мерехтіти, світити’, рефлексом якого є українське *мерехтіти*, розглядають у зв’язку з праїндоевроп. **meig-* / **meik-* ‘мерехтіти, туман’ [Роконгу, р. 712; 3 (3), 443]. Праїндоевроп. **mei-*, *mi-* з розширенням *gh* у глибокій реконструкції має семантику мінливого руху [9 (19), с. 28], звідки праслов. *migati* (*se*), серед континуантів якого є дієслова зі значенням як світла, так і руху, як-от: серб. *migati* ‘мигати’, ‘рухати’, ‘мерехтіти’, словен. діал. *mihati* ‘ходити туди-сюди’, чеськ. діал. *migati* ‘швидко бігти’, рос. псков. діал. *migati* ‘йти, бігти’ [9 (19), с. 26 – 27].

Окремої точки зору на семантичну реконструкцію

праїндоевроп. **meig-* дотримуються укладачі “Етимологічного словника української мови”, визначаючи його семантику “примружувати повіки”, що виникає на основі значення праїндоевроп. **megh-* / *mog-* ‘тягти’ [3 (3), с. 457], яке у свою чергу пов’язане з праслов. **mogti*, розглядаючи у безпосередньому етимологічному зв’язку з праслов. **migati* ‘мигати’ та **mьgla* ‘імла, туман, хмара’, де обидва розвиваються зі значення “тягнути” [3 (3), с. 494]. Гіпотеза авторів ЕСУМ цілком відповідає закономірностям розвитку дієслівної семантики від конкретної дії до більш узагальненої (зіставимо семантичні паралелі рос. *делать* від праїндоевроп. **dhē-* ‘класти’) [5, с. 371]. Лексема *мигати* походить від праїндоевроп. **mei-*, семантика якого реконструйована з певними відмінностями (напр., “мерехтіти, туман” [13, р. 712]), або **meigh-*, реконструйована як “блїмати, моргати, стягувати повіки”, що у свою чергу пов’язане з праїндоевроп. **megh-* / *mogh-* ‘тягти’ [3 (3), с. 226]. Семантика українського дієслова успадкована ще з праслов’янського періоду від праформи **migati(se)* ‘мигати’, де значення перемінливого світіння, рябіння розвивається за моделлю **рухатися – створювати візуальний ефект блїмання* або **тягнути – стягувати повіки – блїмати*.

Гіпотезу про те, що мотиваційною основою для семантики світла є семантика руху чи фізичної дії, (напр., “тягнути”), можна підсилити, навівши окремі семантичні моделі розвитку англійських та українських континуантів праоснов зі значенням світіння, де останнє втрачається, натомість актуалізується значення руху чи фізичного впливу. Так, у германських мовах праформа **ghel-* ‘блищати’ має континуант прагерм. **glīdan* ‘ковзати’ давньоангл. *glīdan* ‘ковзати’, споріднене з давньонім. *glītan* та нім. *gleiten*, давньофриз. *glīda*, нідерл. *glijden* та швед. *glida* з однаковим значенням [5, с. 220; 11, р. 661; 12, р. 181]. Тобто в англійській мові реалізована модель “світити – плавний рух”. Схожий зсув у значенні властивий праслов. **gladii*, континуантом якого є українськ. *гладити* [3 (1), с. 519; 9 (6), с. 114 – 115]. Схематизувати трансформації вбачаємо можливим у вигляді “світити – гладити (здійснювати рух)”. На відміну від моделі германських когнатів засвідчуємо своєрідну зміну ролей, зсув в об’єктно-суб’єктних відношеннях, зсув у бік перехідності. Зазначимо, що крім семантики делікатного руху деякі рефлексивні мають значення “стругати, скоблити”, що може бути проінтерпретовано у зв’язку з семантикою руху, фізичної дії, від якого і походить значення світла індоевропейських праоснов: болг. *гладя* ‘гладити’, ‘точити’, російськ. тульськ. діал. *гладить* ‘бити’ [9 (6), с. 115].

Висновки. Дієслова, що позначають різні види світіння в англійській та українській мові, демонструють певну семантичну стабільність протягом свого розвитку, успадковуючи семантику світла, реконструйовану для праїндоевропейських основ, від яких вони походять. Гіпотетично для праформ з поняттєвим компонентом “світло” встановлюють мотиваційну ознаку руху чи фізичної дії, як-от “тягти” (останнє має континуанти на позначення світіння лише в українській мові). Значення фізичної дії, що втрачене у реконструкції праоснови, може виявлятися у подальшому його розвитку рефлексів в обох мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варбот Ж. Ж. К этимологии прилагательных со значением 'быстрый' II / Жанна Жановна Варбот // Этимология 1988 – 1990 – М. : Наука, 1993. – С. 44 – 49.
2. Дронова Л. П. Реконструкция в компаративистике и когнитивной лингвистике / Любовь Петровна Дронова // Вестник Томского государственного университета. Серия Филология. – Томск : Издательство Томского государственного ун-та, 2012. – № 4 (20). – С. 24 – 31.
3. Этимологичний словник української мови у 7 томах / За ред. О. С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1982 – 2012. – Т. 1. – 634 с.; 1982. – Т. 3. – 553 с.; 1989. – Т. 5. – 705 с.; 2006.
4. Корольова А. В. Діахронічний вектор дослідження когнітивних структур свідомості й одиниць мислення / А. В. Корольова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія / [Гол. 4ед. А. В. Корольова]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Т. 14. – № 1. – С. 76–85.
5. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2010. – Т. 1. – 616 с.
6. Маковский М. М. Удивительный мир слов и значений. Иллюзии и парадоксы в лексике и семантике / Марк Михайлович Маковский. – М. : Высш. Шк., 1989. – 200 с.
7. Нечитайло І. М. Історія і типологія праслов'янських дечербативів : [монографія] / Ірина Миколаївна Нечитайло. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – 365 с.
8. Царгородцева О. В. Русские светообозначения в индоевропейском контексте автореф. Дис. ... канд. Филол. Наук : спец. 10.02.01 "Русский язык" / Царгородцева Оксана Викторовна. – Томск, 2009. – 27 с.
9. Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд / Под. Ред. О. Н. Трубачева. – Вып. 2. – 238 с. – М. : Наука, 1975; – Вып. 6. – 222 с. – М. : Наука, 1979; – Вып. 16. – 264 с. – М. : Наука, 1990; – Вып. 19. – 254 с. – М. : Наука, 1992.
10. Blank A. Words and Concepts in Time: Towards Diachronic Cognitive Onomasiology [Electronic Resource] / Andreas Blank. – Mode of access : www.metaphorik.de/01/blank.pdf
11. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / Ernest Klein. – Amsterdam : Elsevier Publishing Company, 1966 – 1967. – Vol. 1. – 853 p. – Vol. 2. – P. 854 – 1776.
12. Kroonen G. Etymological dictionary of Proto-Germanic / Guus Kroonen. – Leiden- Boston : Brill, 2013. – 794 p.
13. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny – Bern, München : Franke Verlag, 1959. – 1183 p.

REFERENCES

1. Varbot Zh. On the etymology of the adjectives with the meaning of "quick" II [K etymologii prilagatelnih so znacheniem "bystryi"] / Zhanna Varbot // Etymology 1988 – 1999 / Moscow : Nauka, 1993. – P. 44 – 49.
2. Dronova L.P. Reconstruction in comparative studies and cognitively oriented linguistics / L.P. Dronova // Messenger of Tomsk State University / Philology Series. – Tomsk : Tomsk State University Press, 2012. – № 4 (20). – P. 24 – 31.
3. Etymological Dictionary of Ukrainian in 7 volumes / ed. by O.S. Melnychuk. – Kyiv : Naukova Dumka, 1982 -2012. - V. 1. – 634 p.; 1982. – V. 2. – 553 p.; 1985. – V. 5. – 705 p. 2006.
4. Korolyova A. V. Diachronic vector of consciousness and thinking structure research / A.V. Korolyova // Messenger of Kyiv National Linguistic University. Philology Series / [ed. by A.V. Korolyova]. – Kyiv : Kyiv National University Press, 2011. – V. 14. – №1. – P.76 – 85.
5. Lewickiy V. Etymological dictionary of Germanic languages / Viktor Lewickiy. – Vinnitsa : Nova Knyga, 2010. – V.I. – 616 p.
6. Makovsky M. The Amazing world of words and meanings / Illusions and Paradoxes in Lexis and Semantics [Udivitelnyy mir slov i znacheniy. Illyuzii i paradoksy v leksike i semantike] / Mark Makovsky. – Moscow : Vysshaya Shkola, 1989. – 200 p.
7. Nechytaylo I. M. History and Typology of the Proto-Slavic Dialectisms : [monograph] / I.M. Nechytaylo. – Kyiv : Kyiv National University Press, 2011. - 365 p.
8. Tsaregorodtseva O.V. Russian lexemes denoting *light* in the Indo-European Context. Autoabstract to diss. ... Candidate philol. sciences : 10.02.01./ Tsaregorodtseva Oksana Viktorovna. – Tomsk, 2009. – 27 p.
9. Etymological dictionary of Slavonic languages : Protoslavonic lexical fund / ed. by O.N. Trubachev. – V. 2. – 238 p. – Moscow : Nauka, 1975; - V. 6. – 222 p. – Moscow : Nauka, 1979; - V. 16. – 264 p. – Moscow : Nauka, 1990. – V. 19. – 254 p. – Moscow ; Nauka, 1992.
10. Blank A. Words and Concepts in Time: Towards Diachronic Cognitive Onomasiology [Electronic Resource] / Andreas Blank. – Mode of access : www.metaphorik.de/01/blank.pdf
11. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / Ernest Klein. – Amsterdam : Elsevier Publishing Company, 1966 – 1967. – Vol. 1. – 853 p. – Vol. 2. – P. 854 – 1776.
12. Kroonen G. Etymological dictionary of Proto-Germanic / Guus Kroonen. – Leiden- Boston : Brill, 2013. – 794 p.
13. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny – Bern, München : Franke Verlag, 1959. – 1183 p.

Retrospective semantic models of Germanic and Slavonic lexemes denoting *light*

I. Pryshchepchuk

Abstract. The article deals with the elaboration of the semantic models of the lexemes denoting *light* in English and Ukrainian against the background of other Germanic and Slavonic languages beginning with the Proto-Indo-European period up to the present taking into account the key periods in the development of the aforementioned languages. The elaborated schemes are contrasted with a view to finding common and specific features in the development of the protostems and their continuants in the contrasted languages. The article looks into the hypotheses about the motivational features which underlie the meaning of *light* in the Indo-European languages.

Keywords: *protostem, semantic model, motivational feature, continuants, diachrony.*

Ретроспективні семантичні моделі германських і слов'янських светообозначень

І. О. Прищепчук

Анотація. Стаття посвячена описанню моделей семантичного розвитку лексем, які позначають свечення в англійському і українському мовах на фоні інших германських і слов'янських мов. Описані схеми порівнюються з метою знаходження загальних і специфічних рис у розвитку протостемів і їх континуантів у порівнюваних мовах. В статті розглянуті гіпотези про мотиваційний ознак, який лежить в основі семантики світла в індоєвропейських мовах

Ключові слова: *праоснова, семантична модель, мотивуючий ознак, континуанти, діахронія.*

Симулякризация возможных миров в нарративном пространстве французского художественного текста XX века (на материале романа А. Роб-Грийе « Dans le labyrinthe »)

Р. И. Савчук

Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина

*Corresponding author. E-mail: Slana11@rambler.ru

Paper received 24.03.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотация. В статье очерчены и проанализированы основные нарративно-семиотические механизмы создания возможных миров во французском прозаическом тексте эпохи модернизма периода Нового романа с позиций семиотики. С целью определения показательных тенденций формирования и форматирования французским писателем Аленом Роб-Грийе возможных микрокосмов в романе « Dans le labyrinthe » выяснены главные закономерности их порождения и развертывания как некоторых симулякров в аспекте симулякризации повествовательной реальности художественного нарратива. Установлено, что в анализируемом прозаическом произведении семиотическим каналом конструирования возможных миров есть черно-белая гравюра « La défaite de Reichenfels », выступающая изобразительным знаком, лишенным называемой и обозначаемой им реальности.

Ключевые слова: художественный нарратив, нарративное пространство, возможный мир, симулякр, симулякризация, повествовательная реальность, семиотический канал.

С точки зрения семиотической теории, прозаический текст эпохи модернизма и периода Нового романа понимается как некая «живая художественная реальность» [1, с. 4], имеющая тенденцию к взаимодействию различных видов искусства и воплощающая пристальное внимание к персонажу, которого изучают с позиций психологии, психиатрии, религии или политики [11, с. 9]. Философские основы теории шизизма, наиболее ярко представленной во французской литературе Нового романа, постулируют идею сближения вербальной и визуальной культур, которая в художественном произведении этого времени текстуализирована через огромное количество детальных и даже излишних описаний предметов и явлений природы, а также через антропоморфизм неживых объектов и объективацию этих антропоморфов.

Прозаические тексты французского писателя XX века, настоящего вдохновителя и творца феномена Нового романа в европейской литературной традиции – Алена Роб-Грийе – представляли и продолжают представлять собой большое искушение для исследователя, интегрирующего традиционные и синтезированные подходы к изучению его литературного наследия, что, по нашему убеждению, объясняется богатой и своеобразной нарративной манерой автора. Несмотря на внушительное количество социально-исторических, литературоведческих и языковедческих трудов, посвященных отдельным вопросам поэтики и творчества А. Роб-Грийе, основные способы и механизмы семиотического конструирования *возможных миров* в его романе « Dans le labyrinthe » остаются практически неисследованными.

Мы полагаем, что создание и текстуализация воображаемого или возможного микрокосма является художественно преобразованным диалогом писателя с окружающим его миром. В контексте семантики возможных миров, определяющей характеристикой микрокосмов, построенных в художественном нарративе XX века, есть их фикциональность [7, с. 175], возникающая вследствие формирования писателем некоторого семантического каркаса и модальности [там же] его высказывания. По мнению семиотиков, в

частности с позиции внутренней референции, механизмом порождения смыслов возможных миров есть референтность объектов / субъектов / событий и/или действий. В художественном тексте французского автора-новоромааниста А. Роб-Грийе « Dans le labyrinthe » такая референтность вербализирована с помощью *канала сходства* между гравюрой « La défaite de Reichenfels » и миром, созданным в нарративном пространстве этого романа.

С целью определения особенностей функционирования семиотического канала, выводящего возможный мир за пределы самого себя и характеризующего вторичность последнего в продуцировании текстовых смыслов [там же, с. 176], обратимся к таким фрагментам художественного нарратива писателя:

Je suis seul ici, maintenant à l'abri. Dehors il pleut, dehors on marche sous la pluie en courbant la tête, s'abritant les yeux d'une main tout en regardant quand même devant soi, à quelques mètres devant soi, quelques mètres d'asphalte mouillé ; dehors il fait froid, le vent souffle entre les branches noires dénudées ; le vent souffle dans les feuilles, entraînant les rameaux entiers dans un balancement, dans un balancement, balancement, qui projette son ombre sur le crépi blanc des murs. Dehors il y a du soleil, il n'y a pas un arbre, ni un arbuste, pour donner de l'ombre, et l'on marche en plein soleil, s'abritant les yeux d'une main tout en regardant devant soi, à quelques mètres seulement devant soi, quelques mètres d'asphalte poussiéreux où le vent dessine des parallèles, des fourches, des spirales.

Ici le soleil n'entre pas, ni le vent, ni la pluie, ni la poussière. La fine poussière qui ternit le brillant des surfaces horizontales, le bois verni de la table, le planché ciré, le marbre de la cheminée, celui de la commode, le marbre fêlé de la commode, la seule poussière provient de la chambre elle-même : des raies du plancher peut-être, ou bien du lit, ou des rideaux, ou des cendres dans la cheminée [13, с. 4].

В инициальной сцене романа повествование начинается гомодиегетический повествователь, выраженный местоимением 1-го лица единственного числа *je* (*je suis seul*), который локализирует себя в

пространстве (*ici, maintenant à l'abri*) по отношению к предметам (*la table, le planché, la cheminée, la commode*) или их отображениям на зеркальной и полированной поверхностях (*le brillant des surfaces horizontales, le bois verni, le planché ciré, le marbre de la cheminée*). В тоже время, он никаким образом не идентифицирует себя, представляя мир, состоящий исключительно из материальных объектов и природных явлений. Показательной в этом случае есть эстетика кинематографа как сознательный прием *изобразительности* [11, с. 69], дающий автору возможность создавать *возможные миры*, используя приемы напыления, фиксирования и детализации того, что попадает в объектив камеры. Именно благодаря сближению кинематографической и художественной составных в эстетике искусства XX века в нарративном пространстве романа А. Роб-Грийе наблюдаем особенный ритмический рисунок, усиливающий *монтажный* и несколько *неестественный* и *искаженный* характер бытия главного персонажа.

В цитируемом произведении выделяем первый *возможный микрокосм* – мир Я-повествователя, референтами которого, на первый взгляд, выступают предметы, объекты и явления природы. Отметим, однако, что возможный мир Я-повествователя имеет деформированные / искаженные контуры, поскольку нарративные объекты и повествователь существуют сами по себе без малейшей взаимной обусловленности. Повествователь визуализирует универсум, наполненный не объектами и предметами, имеющими свои аналоги в действительном мире, а только некоторыми *симулякрами* последних.

Идею симуляции реальности в возможном мире Я-повествователя видим, прежде всего, не в назывании предметов, объектов или явлений природы, но в отображении их некоторого возможного состояния / аспекта / характеристики в какой-то определенный момент. Симулятивная особенность этих предметов и объектов связана с тем, что в нарративном пространстве романа А. Роб-Грийе их внешние параметры и свойства поданы как вечно возможные и такие, что растянуты в настоящем, тогда как в актуальном мире они не есть постоянными и главными показателями предметов:

Sur le bois verni de la table, la poussière a marqué l'emplacement occupé pendant quelque temps – pendant quelques heures, quelques jours, minutes, semaines – par de menus objets, déplacés depuis, dont la base s'inscrit avec netteté pour quelque temps encore, un rond, un carré, un rectangle, d'autres formes moins simples, certaines se chevauchant en partie, estompées déjà, ou a demi effacées par un coup de chiffon.

Lorsque le contour est assez précis pour permettre d'identifier la forme avec certitude, il est aisé de retrouver l'objet original, non loin de là. Ainsi la trace circulaire a-t-elle été visiblement laissée par un cendrier de verre, qui est posé juste à côté. De même, un peu à l'écart, le carré qui occupe le coin gauche de la table, vers l'arrière, correspond au pied d'une lampe en cuivre placée maintenant dans le coin droit : un socle carré, haut d'environ deux centimètres, surmonté d'un disque de même épaisseur portant en son centre une colonne cannelée [13, с. 4].

Приведенный выше фрагмент свидетельствует о принципе языковой игры в процессе симуляции реальности, суть которой заключается в замене либо подмене реального знаками реального [5, с. 372–373]. В этом смысле, все, что касается актуального мира, названо и обозначено такими языковыми знаками, как *le bois, verni, la table, les objets, déplacés, un cendrier, de verre, une lampe, en cuivre*. Знаки реального выступают симулякрами тех предметов и объектов, которые отображены в повествовании. Речь идет о контурах (*le contour*), очертаниях (*estompées déjà, à demi effacées*) или отражениях (*la trace circulaire*) объектов, характеризующихся разнообразием геометрических форм (*un rond, un carré, un rectangle, d'autres formes moins simples*) и (за)меняющих имена реальных объектов и предметов, что, в конечном итоге, и создает эффект некой двойственности.

Семиотическим механизмом порождения копии или такого себе двойника есть продуцирование нового законносителя (А'), пребывающего в отношениях практически абсолютного иконизма с предыдущим законносителем (А). При этом, (А') референциально указывая на (В), задействует в художественном тексте формулу: (А') есть не что иное, как (А), либо (А')=(А), вследствие чего в повествовании возникают два либо больше объекта-двойника. С точки зрения семиотических студий, один референт может воспроизводиться несколькими способами, но каждый раз он будет иметь различные знаки отображения [3, с. 139], а потому визуально и структурно близкие законносители, указывающие на один референт, не являются идентичными носителями, поскольку (А) и (А') не относятся к одному референту (В). Таким образом, (А) действительно отсылает к (В), но (А') отображает сам знак (А) как знак знака [там же].

Философы-постмодернисты полагают, что создание знаков связано с потерей исходного референта отображения, что, в свою очередь, обуславливает возникновение «знаков без референта» [там же, с. 139] или симулякров [12, с. 12]. Так, симулякром *un cendrier de verre* (стеклянная пепельница) есть *la trace circulaire* (след от круглой формы), подменяющий сущность предмета на его контуры / оболочку, а симулякром *pied d'une lampe en cuivre* (ножка медного светильника) выступает *le carré qui occupe le coin gauche de la table* (некий квадрат в леком углу стола). В читательском сознании «стеклянная пепельница» ассоциируется с именем «пепельница» (*un cendrier*) и атрибутивной характеристикой «стеклянная» (*de verre*), но никоим образом не с названием «след круглой формы». Исходя из того, что симулякры воспроизводят только образную имитацию референта, существенно отличаясь от него [8, с. 116], можем предположить, что в возможном мире Я-повествователя имеет место подмена действительного / актуального поддельным и симуляционным.

Отметим, что эстетика симулякров (от лат. *simulacrum* – *подобие, копия, двойник*) стала принципиальной для гуманитарных исследований лингвосомиозиса современной гиперреальной действительности [9, с. 149]. Сам термин симулякр был разработан и введен в научный узуз французским социологом и философом-постмодернистом Жаном Бодрия-

ром, который понимал его как результат процесса симуляции вследствие замены реальными знаками реального [12, с. 10]. Позиционируя симулякр как нечто, скрывающее и искажающее глубокую реальность или даже маскирующее отсутствие последней [2, с. 12], исследователь полагал, что именно он может порождать гиперреальность с помощью неких моделей реального, не имеющих собственных источников в реальности [там же]. Над идеей симулякации работали многие философы-постмодернисты, в частности Ж. Батай, Ж. Делез, П. Кlossовски, провозглашая почвой возникновения и развития феномена симуляции реальности «общество потребления» [9, с. 144]. Кроме того, проблематику симулякров, как своеобразных копий или ложных образов [10, с. 195], рассматривал еще Платон, отмечая тот факт, что последние возникают на основании отсутствия сходства [там же].

С позиций философии, симулякр есть знаком, отрицающим оригинал (некую вещь) и его копию как похожее или тождественное изображение этой вещи [6, с. 49]. Из вышеизложенного следует, что речь идет лишь об образе, лишенного сходства или освобожденного от своей копии [там же].

Отталкиваясь от понимания симулякра как некоего муляжа, видимости или даже имитации образа [4, с. 384], предполагаем, что второй *возможный мир* в нарративном пространстве анализируемого романа (возможный мир солдата) является симулякром как знаком, лишенным означаемой им действительности. Это своего рода «пустая скорлупа», указывающая на наличие отсутствия реальности [там же]. Следовательно, если возможный мир Я-повествователя имеет всего лишь искаженные контуры, поскольку он наполнен вещами-симулякрами, то возможный мир солдата является самим симулякром, которому присуща произвольность знаков, не соотносящаяся с действительностью.

Нижеприведенный фрагмент повествовательной реальности свидетельствует о ее симуляции, а семиотическим каналом, активирующим этот возможный мир солдата, есть черно-белая гравюра «La défaite de Reichenfels»:

Le tableau, dans son cadre de bois verni, représente une scène de cabaret. C'est une gravure en noir et blanc datant de l'autre siècle, ou une bonne reproduction. Un grand nombre de personnages emplit toute la scène : une foule de consommateurs, assis ou debout, et, tout à fait sur la gauche, le patron, légèrement surélevé derrière son comptoir.

Le patron est un gros homme chauve, en tablier. Il est penché en avant, s'appuyant des deux mains au bord du comptoir, surplombant les quelques verres à demi pleins qui garnissent celui-ci, ses épaules massives courbées

vers un petit groupe de bourgeois, en vestes longues ou redingotes, qui semblent au milieu d'une discussion animée ; debout dans des attitudes diverses, ils sont pour la plupart en train d'effectuer avec les bras des gestes de grande envergure, affectant même parfois le corps entier, et sans doute très expressifs. <>

À l'écart, comme séparés de la foule qui les entoure par une zone inoccupée – étroite certes, mais suffisante néanmoins pour que leur isolement soit sensible, suffisante en tout cas pour les signaler au regard bien qu'ils se situent à l'arrière-plan – trois soldats, assis à une table plus petite, l'avant-dernière vers le fond sur le côté droit, tranchent leur immobilité et leur raideur avec les civils qui emplissent la salle. Les soldats ont la tête droite, les mains posées sur une sorte de toile cirée à carreaux : ils n'ont pas de verres devant eux. Eux seuls enfin ont la tête couverte, par un bonnet de police à courtes pointes. Tout à fait au fond, les dernières tablées se mélangent plus ou moins à des gens debout, en un fouillis assez tumultueux dont le dessin est d'ailleurs plus flou. Au-dessous de l'estampe, dans la marge blanche, une légende est calligraphiée en écriture anglaise : « La défaite de Reichenfels » [13, с. 9-10].

То, что гравюра есть своеобразным посредником между возможными мирами, объясняем тем, что она выступает здесь в роли семиотического канала, являясь муляжом, лишенным обозначаемой ей действительности. Во-первых, в исторических источниках нет наималейшего упоминания о битве или поражении под Рейхфельсом. Во-вторых, гравюра-симулякр, как иконический знак, исполняет функцию названия, но, будучи предметом визуального (изобразительного) искусства, она совершенно не соотносится с именем «la défaite» («поражение»), поскольку в повествовании сказано, что на ней представлены некоторые сцены из кабаре, но никак не разгром войск или поражение. Исходя из вышеизложенного, делаем вывод, что таким образом писатель маскирует отсутствие реальности, предлагая читателю некую «обманку». Идея такой искаженной действительности вполне созвучна тезису об «обществе потребления» как условного стимулятора симулякров, о чем свидетельствуют также тематика и персонажи, воплощенные на гравюре: *une scène de cabaret; une foule de consommateurs; un petit groupe de bourgeois; plusieurs groupes de buveurs; une masse d'hommes, vêtus presque tous en ouvriers*. Итак, подводя итоги, обратим внимание на то, что в нарративном пространстве романа А. Роб-Грийе «Dans le labyrinthe» *возможные миры* сконструированы как некие симулякры, которые сохраняют определенную связь с их референтами в действительном мире, но не являются их точными копиями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Біловус Л.І. Теорія інтертекстуальності: становлення поняття, тлумачення термінів, систематика. – Т.: Вид. Стародубець, 2003. – 36 с.
2. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. – К.: Основи, 2004. – 230 с.
3. Бразговская Е.Е. Языки и коды. Введение в семиотику культуры: [уч. пособие]. – Пермь: Перм. гос. пед. ун-т., 2008. – 201 с.
4. Бычков В.В. Эстетика. – М.: Проспект, 2003. – 491 с.
5. Делез Ж Платон и симулякр // Новое литературное обозрение. – 1993. – № 5. – С. 49-56.
6. Западное литературоведение XX века. Энциклопедия. – М.: Intrada, ИНИОН РАН, 2004. – 560 с.
7. Іваненко В.А. Функції інтертексту в конструюванні фікціональних світів (на матеріалі роману Йена Бенкса "Крокуючи склом") // Питання літературознавства. – 2010. – Вип. 80. – С. 175-183.

8. Корабльова В.М. Віртуальна реальність як простір симулякрів у поліонтологічному світі постсучасності // Практична філософія. – 2008. – № 1. – С. 114-120.
9. Нікончук О.М. Відлуння міждисциплінарності симулякра у лінгвістичній семіотичі // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2014. – Том 17. – № 2. – С.144-150.
10. Поліщук О. Симулякризація як один з головних принципів сюжетотворення альтернативно-історичних сценаріїв // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – 2015. – Вип. 11. – С. 194-200.
11. Романова О.В. Кіноромани А. Роб-Гріє (аспекти синтезу мистецтв): [монографія]. – Ч.: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2012. – 244 с.
12. Beaudrillard J. Simulacres et simulation. – P. : Galilée, 1981. – 240 p.
13. Robbe-Grillet A. Dans le Labyrinthe. – P. : Éd. de Minuit, 1959. – 86 p.

REFERENCES

1. Bilovus L.I. The Theory of Intertextuality: formation of notions, interpretation of terms, systematization. – T.: Starodubets, 2003. – 36 p.
2. Beaudrillard J. Simulacra and Simulation. – K.: Osnovy, 2004. – 230 p.
3. Brazgovskaya E.E. Languages and codes. Introduction to the Semiotics of Culture. – P.: Perm. gos. ped un-t, 2008. – 201 p.
4. Bychkov V.V. Aesthetics. – M.: Prospekt, 2003. – 491 p.
5. Deleuze G. Plato and Simulacra // New Literature Review, 1993. 5. P. 49-56.
6. Western Literary Criticism of XX c. The Encyclopedia. – M.: Intrada, INION RAN, 2004. – 560 p.
7. Ivanenko V.A. Functions of Intertextuality in fictional worlds' construction (on the material of Iain Banks novel "Walking on Glass") // Problems of Literary Criticism, 2010. 80. P. 175-183.
8. Korablyova V.M. Virtual Reality as a Space of Simulacra Polyontological World of Postmodernity // Practical Philosophy, 2008. 1. – P. 114-120.
9. Nikonchuk O.M. Repercussion of the Interdisciplinary Nature of Simulacra in Linguistic Semiotics // Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology, 2014. 17 (2). P. 144-150.
10. Polishchuk O. Simulacrum as one of the Main Plot Building Principles of Scripts with Alternative History // Humanities Science Current Issues: Interuniversity Collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers, 2015. 11. P. 194-200.
11. Romanova O.V. The Cinema-Novels by Alain Robbe-Grillet (aspects of the art synthesis): [monograph]. – Ch.: ChNU of B. Khmelnytskoho, 2012. – 244 p.
12. Beaudrillard J. Simulacres et simulation. – P. : Galilée, 1981. – 240 p.
13. Robbe-Grillet A. Dans le Labyrinthe. – P. : Éd. de Minuit, 1959. – 86 p.

Possible Worlds' Simulation in Narrative Space of French Literary Text of XX century (on the Material of the Novel by A. R.-Grillet « Dans le labyrinthe »)

R. Savchuk

Abstract. The paper has outlined and has analyzed the basic narrative and semiotic mechanisms of possible worlds' creation in a French literary text of modernism of the period of Nouveau Roman from the point of view of semiotic studies. For the purpose of determining principal tendencies of the possible worlds forming and formatting by French author A. R.-Grillet in his novel « Dans le labyrinthe » have been found out the regularities of the creation and the development of text possible worlds as some simulacrum through the process of simulation of the narrative reality in a narrative. It has been pointed out that in the analysed novel the semiotic canal of possible worlds' constructing is a monochromatic engraving-simulacrum « La défaite de Reichenfels », having a function of figurative sign, delivered from any reality, which it named and designated.

Keywords: narrative, narrative space, possible world, simulacrum, simulation, narrative reality, framing, semiotic canal.

Симулякризація можливих світів в нарративному просторі французького художественного тексту ХХ століття (на матеріалі роману А. Роб-Гріє «Dans le labyrinthe »)

Р. І. Савчук

Анотація. В статті описані та проаналізовані основні нарративно-сеmiotическі механізми створення можливих світів во французькому прозаїчеському тексті епохи модернізму періоду Нового роману з позицій семиотики. С метою визначення показових тенденцій формування та форматування французьким письменником Аленом Роб-Гріє можливих мікросвітів в романі « Dans le labyrinthe » вивчені головні закономірності породження та розкриття можливих світів як деяких симулякрів в аспекті симулякризації повествовальної реальності художественного нарратива. Установлено, що в аналізованому прозаїчеському творі семиотическим каналом конструювання можливих світів є чорно-біла гравюра « La défaite de Reichenfels », що виконує функцію образотворчого знаку, доставленого з будь-якої реальності.

Ключові слова: художественний нарратив, нарративне простор, можливий світ, симулякр, симулякризація, повествовальна реальність, семиотический канал.

Перцептивний зміст антропостереотипів із густативним компонентом

Т. Ф. Семашко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
*Corresponding Author. E-mail: semashko.tat@yandex.ua

Paper received 11.03.16; Accepted for publication 25.03.16.

Анотація. У пропонованій розвідці на лексикографічному матеріалі розглянуто етнокультурні стереотипи із густативним компонентом: з'ясовано специфіку мовної репрезентації сенсорних комплексів, якими виступають перцептивні антропостереотипи; означено зону потенційної стереотипізації; описано різномірні мовні засоби, що зумовлюють градацію сенсорної ознаки.

Ключові слова: чуттєве сприйняття, густативний модус перцепції, перцептивні стереотипи, антропостереотипи.

Тісний взаємозв'язок категоризації з системою сприйняття світу п'ятьма органами чуття, з одного боку, і з обробкою сенсомоторних і перцептивних даних за допомогою мови [3, с. 307], з іншого, робить актуальними дослідження специфіки мовної репрезентації сенсорних ментальних комплексів, якими виступають перцептивні етнокультурні антропостереотипи – певні усталені, відносно усвідомлені, регулярно відтворювані ментальні структури, які на рівні емоційного та асоціативного сприйняття фіксують результати профілювання світу етнічною свідомістю, та об'єктивовані різномірними мовними засобами, що є відбитком лінгвокультурно значимої інформації.

Оскільки стереотипи є результатом систематизації феноменів у свідомості, відповідно, відомості про них можуть бути отримані лише за умови вивчення системи мовних фактів, які повинні вестися як у синхронному, так і в діахронному аспектах одночасно, бо «будь-який повний синхронний опис мови не може обійтися без поняття архаїзму та інновації» [4, с. 40]. У своєму дослідженні ми відштовхуємося від матеріалів «Словника української мови: в 11-ти томах (1970-1980) – далі СУМ», що є надійним джерелом вивчення лінгвокультурних феноменів у діахронії. Аналіз стереотипів сенсорного сприйняття, зафіксованих матеріалами СУМ, уможливить розв'язання питання щодо фіксації та способів тлумачення відповідного лексичного шару української мови; дозволить виявити та встановити ступінь інформативної достатності відповідного ілюстративного матеріалу; дасть змогу зробити висновки щодо способів розкриття значень етностереотипів; дозволить з'ясувати питання щодо їх усталеності в українській лінгвокультурі. Означимо, що коло наших пошуків обмежено базовими лексемами одного із п'яти перцептивних модусів – густативного, роль якого у системі відчуттів є досить вагомою і значимою у житті людей.

Лексика на позначення смаку в лінгвістиці упродовж багатьох десятиліть була об'єктом вивчення науковців. У полі зору дослідників ономасіологічний, лексико-семантичний та номінативний аспекти; етимологічні, семантичні та функціональні особливості густативної лексики, зв'язок із іншими словами всередині лексико-семантичної групи та за її межами тощо (Х. Альтнер, Л. Ашкіназі, Т. Барлас, М. Білоус, М. Борисенко, І. Гайдаєнко, К. Герасимова, Н. Гутова, А. Висоцький, П. Воробець, Н. Вострякова, О. Жаркова, С. Караваєва, Л. Кім, Ж. Лечицька, О. Макарова, Т. Матвєєва, М. Мохосєєва, М. Петришин, М. Піме-

нова, В. Сідельникова, Л. Собчук, Н. Тимейчук, Л. Ширіна Л. Нган, та ін.). Смак при цьому визначається як процес сприйняття, що означає участь вищих когнітивних елементів, які інтерпретують сенсорну інформацію [2, с. 324]. Попри велику кількість напрацювань, густативний компонент як складова етнокультурних антропостереотипів не став предметом зацікавлення науковців. Вивчення потенціалу останніх в аспекті лінгво-когнітивного аналізу дозволить розкрити національну специфіку їх внутрішньої організації та з'ясувати, як відбувається опрацювання інформації про світ у свідомості носіїв української лінгвокультури.

Традиційно виокремлюють чотири основних смакових відчуття: солодкий, солоний, гіркий і кислий, яким у мові відповідають чотири первинні назви смаку *солодкий, солоний, гіркий, кислий*. Відповідні назви характеризуються властивістю виражати ознаки предметів не через відношення до інших предметів, дій чи обставин, а «безпосередньо, семантикою власної основи. Вони сприймаються як непохідні і морфологічно не співвідносяться з іншими частинами мови». Первинні назви простих смаків пройшли найдовший шлях розвитку, результатом чого є їх семантична незалежність, високий ступінь узагальнення, немотивованість, стилістична нейтральність, словотвірна продуктивність, що дозволяє означити останні як базові позначення смакових якостей, які «характеризуються найбільш розвиненою, порівняно з іншими назвами смаку, багатозначністю» [1, с. 5].

За матеріалами СУМ, кількісно домінуючими є антропостереотипи чуттєвого сприйняття, заґрунтовані на власне сенсорній ознаці, базовим компонентом яких є прикметники *гіркий, кислий, солодкий, солоний*, що виступають назвами основних видів смакових відчуттів, та передають ядерне значення 'який має своєрідний смак'. Пор.: *солодкий* 'який має смак, властивий цукрові, медові і т. ін.; протилежне гіркий, кислий, солоний' [СУМ, Т. 9, с. 446]; *гіркий* 'який має своєрідний їдкий, різкий смак (напр.: хіна, гірчиця)'; 'протилежне солодкий' [СУМ, Т. 2, с. 74]; *солоний* 'який містить у собі сіль і має характерний смак, що його надає сіль' [СУМ, Т. 9, с. 451]; *кислий* 'який має своєрідний гострий смак, схожий на смак оцту, лимона тощо' [СУМ, Т. 4, с. 153]). Очевидно, що означені густативні номінанти є основними видовими назвами загального поняття «смак» і протиставляються у свідомості мовців як назви різних смаків. Поняття, що формують їх сигніфікати з логічної

точки зору, є рівноправними, де кожна із наведених номінацій може протиставлятися трьом іншим (солодкий – протилежне гіркий, кислий, солоний; кислий – означає не солоний, не гіркий і не солодкий тощо). У семантичному змісті ядерних смакових назв виявляються інтегруючі (об'єднуючі) компоненти: 'ознака' – 'якість' – 'смак' і диференційні, що являють собою ознаки видової розрізненості: 'солодкий' – 'гіркий' – 'кислий' – 'солоний'. Отже, семантичні зв'язки відповідних номінацій у логічному плані засновані на порівняльних, сумісних поняттях, що перебувають у відношеннях перехресцування, а лінгвістично – на змістовій схожості й відмінності їх як мовних одиниць [1, с. 53]. Такі стереотипи виформовують узагальнений образ у межах субмоделі «гастрономічні уподобання», що уможливує з'ясування загальної спрямованості еталонних ознак (бажаних та небажаних), у результаті чого перцептивний образ постає з чітко окресленим типовим комплексом характеристик.

Мовленнєва актуалізація базових густативних ад'єктивів відбувається в атрибутивних конструкціях, де об'єктом референції виступають номінації, розподілені у межах різних тематичних груп: а) назви рослин, їх частин і плодів, яким внутрішньо властивий певний смак: *виноград, ягода; полин, редька, хрін; лимон, щавель, терен* та ін. б) харчові продукти, напої, страви, ліки тощо, яким властивий певний смак: *перець, горілка, гірчиця; льодяник, цукерка, шоколад* та ін. При тому відповідна якість сприймається як результат особливого способу приготування: *борщ, квас, капуста; пиріг, тістечко, варення; тараня, оселедець, огірок* та ін.; в) речовини, для яких зазначена якість є внутрішньою характеристикою: *мед, цукор; сіль, ропа; оцет, кислота* та ін.; г) родові та видові поняття смакового відчуття: *смак, присмак*. Результатом поєднання означених густативних номінантів із об'єктом референції є антропні етнокультурні стереотипні образи: *солодкий мед, солодкий цукор, солодкий виноград, солодкий качан, солодка ягода, солодкий сік, солодкий пиріг, солодкий пряник, солодке тістечко, солодке варення, солодкий чай; гіркий полин, гіркий корінь, гірка редька, гірка цибуля, гірка горілка, гіркі ліки; кислий терен, кислий (квасний) борщ, кислий квас, кисла капуста; солоня тараня, солоний оселедець, солоне сало, солоня сіль, солоня ропа* та ін., актуалізовані монопрофільною сенсорною ознакою.

Найвиразнішим лексичним підсилювачем стереотипного образу за вихідною густативною ознакою, є троп осі псевдототожності – порівняння – акт думки, спрямованої на встановлення схожості, як і на виявлення в об'єкті порівняння нових властивостей. Об'єктами порівняння таких стереотипних образів є реалії, що містять відомі українському етносу ознаки. Для ознаки 'солодкий' такими виступають: *мед, цукор, цукерка, варення, шоколад, виноград, пряничок* (напр., *солодкий, як мед; солодкий, як цукор; солодкий, як цукерка; солодкий, як варення; солодкий, як шоколад; солодкий, як виноград; солодкий, як пряничок*); для ознаки 'гіркий' об'єктами зіставлення виступають: *гірчиця, перець, полин, редька, хрін* (напр., *гіркий, як перець; гіркий, як полин; гіркий, як редька; гіркий, як хрін; гіркий, як гірчиця*); об'єктами порівняння атрибута 'солоний' є: *ропа, сіль, тарань,*

огірок, сльоза (напр., *солоний, як ропа; солоний, як сіль; солоний, як сльоза; солоний, як тарань; солоний, як огірок*); для ознаки 'кислий' об'єктами зіставлення виступають: *лимон, щавель, оцет* (*кислий, як лимон; кислий, як оцет; кислий, як щавель*). При тому зауважимо, у позиції об'єкта зіставлення до предмета дескрипції представлені як усталені об'єкти порівняння, що сходять до етнічних еталонів: *мед, цукор, полин, редька, хрін, ропа, сіль, щавель, огірок, лимон, сльоза* та ін., так і неусталені: *цукерка, шоколад, варення, тарань, оцет* та ін. У порівняльній конструкції і усталені, і неусталені об'єкти порівняння містять яскраво виражені ознаки, які є характерними для українського етносу в певних умовах, і як наслідок використовуються для характеристики пізнаваного – суб'єкта порівняння.

За ступенем активності домінують об'єкти зіставлення, що тяжіють до предметної феноменології та сходять до етнічних еталонів (пор. *Груші були здорові, як кулаки, та солодкі, як мед* [СУМ, Т. 9, с. 446]; *Пахло ... солодкими, як цукор, очеретяними штичками* [СУМ, Т. 11, с. 524]; *Є слова гіркі, як полин, є недостиглі слова* [СУМ, Т. 5, с. 300]; *Юшка була солоня, як ропа* [СУМ, Т. 8, с. 880]). Означена сполучуваність є зоною потенційної стереотипізації у межах якої формуються регулярно повторювані історичнозумовлені стереотипні образи.

Особливо вартісною видається співвіднесеність густативної ознаки, що градується глибоко національними синтаксичними конструктами, як от: *солодкий, аж нудить; солодкий, аж надто; солодкий, аж приторний; солодке, аж з душі верне; солодкий, аж у дуні злітається; гіркий, аж дихання забиває; солоний, аж язик пропікає; такий кислий аж скривився; кислий, аж зуби (язика) зводить; квасний, що аж очі на лоба вилазять; кривиться, як од кислого; кислий, аж страх; кисле, аж в рот тисне*, які індивідуалізують якості, що позначаються, та виступають засобом уточнення їх інтенсивності (зачасту надмірної).

Густативні лексеми у структурі стереотипних номінацій конкретизують та інтенсифікують свою співвіднесеність із денотативною реалією за допомоги додаткових мовних засобів, які вказують на ступінь вияву названої якості (недостатньої, достатньої чи надмірної) у більш широкому контексті, наприклад, *смак приємний, у міру солоний; дині такі солодкі; в міру кислий квас; надмірно кислий смак хліба; вода якась ніби гірка* та ін. Наведені форми є засобом повторної ідентифікації смакової якості, що вже названа засобами первинної номінації, тому їх можна визначити як додаткові прямі найменування, які є одним із засобів градації смакової якості.

За необхідності семантичну і аксіологічну значимість смакової ознаки увиразнюють і градуують «переходи» від звичайного ступеня вияву смакової ознаки до вищого та нижчого ступенів міри вияву ознаки, за допомоги форм якісної оцінки, показниками якої слугують словотвірні морфеми, які утворюють нові лексико-семантичні одиниці [5, с. 132]. Специфічні афікси, виступають мотивуючими елементами та диференційними ознаками. Так, більшу або перебільшену міру вияву смакових якостей у структурі антропостереотипів, заґрунтованих на моносенсорній

ознаці, передають густативи *солод-ший, солоденький, солодючий, солодючий, надсолод-кий; кислючий, кислючий, прекуслий, кисліший; гіркуватий, гіркіший, гіркущий, гіркучий, прегіркий; солоніший, солонючий, солонючий*; складні форми слів, одна з яких може бути префіксована, як от: *солодкий-солодкий, кислий-кислий, кислючий-прекус-лючий, гіркий-прегіркий* та ін. Номінації смаку *солодкуватий, гіркуватий, кислуватий, кислявий, кисленький, солонуватий* та ін. виражають неповноту вияву смаку, меншу міру його вияву. Означені номінації є семантичними синоніми, тотожними за предметнопонятійним значенням, які є продовженням синонімічного ряду, що виражають значення базових смаків (пор. *кваша солоденька, страва солодша, кислючі яблука, вода гіркувата, піт солонуватий* та ін.).

Відтінок недостатнього ступеня вияву ознаки додатково умотивовує і базовий компонент сполучення – іменник *присмак* (*присмак* – «додатковий смак у чому-небудь» [СУМ, Т. 8, с. 26]). Пор. *Йому здалося, що вода має якийсь неприємний, гіркуватий присмак* [СУМ, Т. 8, с. 26]). Означені номінації, окрім об'єктивного лексичного значення, містять значення суб'єктивне – передають ставлення мовця (позитивне/негативне) до висловленої думки.

Градація якісної ознаки продукує рух по сенсорній шкалі, що зумовлює розвиток у змісті антропних стереотипних образів «гастрономічної» субмоделі додаткових значень, мотивованих внутрішнім змістом як густативних компонентів, так і об'єктів характеристики. Зокрема, проекцію у ментальну сферу отримує субстантивований прикметник *солодке* (напр. *Обід: борщ з кашею, голубці, курчата й солодке* [СУМ, Т. 2, с. 119]), що розвиває сенсорноментальне значення 'солодка страва – фрукти, компоти і т. ін., які подаються наприкінці обіду', 'десерт'. Додатковий конотативний відтінок ментальної сфери у значення 'із характерним смаком, що його надає сіль' вносить стала ознака, яка набуває ознаки за дією – дієприкметник *просолений* у структурі антропного стереотипу формує сенсорноментальне значення 'просочувати, насичувати сіллю' (*Січкар. впаковував у мішки з зерном кусні добре просоленого сала* [СУМ, Т. 8, с. 291]; *На столах страви-страви, так батечку мій! .. там і яєшні... і холодою з раками і з просоленою осятринкою* [СУМ, Т. 8, с. 291]). Шляхом образних асоціацій, які умотивовані хазяйновитістю представника українського етносу, означені образи опосередковано засвідчують формування додаткової семи 'про запас'.

Ментальна складова спостережена і в змісті усталених сполучень, які потрактовані нами як мовні одиниці спеціальної комунікації – національні терміни, які усувають розбіжності між індивідуальними знаннями індивіда та знаннями усього мовного колективу. Стереотиптерміни із густативним компонентом демонструють первинну позицію несенсорного значення, що знайшло свій вияв у назвах деяких рослин зі вторинною сенсорикою. Такі стереотипні образи у межах фітоморфної субмоделі розвивають ментально-сенсорні значення, як от: *солодкий перець* 'певний сорт перцю, який уживається як приправа' (*При вирощуванні на насіння потрібна просторова ізоляція*

солодких сортів перцю [СУМ, Т. 8, с. 301]); *солодкий горох* 'польова і городня трав'яниста рослина родини бобових з круглим насінням' (*Мамо, а солодкий горох ми посадимо тут?* [СУМ, Т. 9, с. 446]); *солодкий корінь* (те саме, що солодець; локриця) 'багаторічна рослина родини бобових, корінь якої використовують у промисловості та медицині', або виходять за межі сенсорного значення та у межах моделі «зовнішній щодо людини світ» розвивають ментальні значення: *кислі ґрунти* 'ґрунти, у яких є вільні й увібрані іони водню та алюмінію' (*На Поліссі переважають кислі дерновопідзолисті ґрунти* [СУМ, Т. 4, с. 153]); *кисла сіль* 'сіль, що містить водень, здатний заміщуватися металом' (*Кислим називається фіксаж, до складу якого введена кисла сіль або слабка кислота* [СУМ, Т. 4, с. 153]).

Спостережено, що смакові номінації як структурні компоненти антропних стереотипів є, у переважній своїй більшості, виразно аксіологізовані. Так, солодкий смак викликає приємні відчуття. Тому, на основі прямого номінативного значення ад'єктив *солодкий* у структурі стереотипу продукує позитивномарковані конотації 'приємний на смак', 'смачний', що реалізуються контекстом (...*пиріг. Солодкий, ... в роті так і тане* [СУМ, Т. 9, с. 446]; *Груші були ... солодкі, як мед* [СУМ, Т. 9, с. 446]).

Носіями позитивної аксіології, яка zarazом виконує функцію підсилення смакової ознаки, є і прикметник *медовий* (*медвяний*), де оцінка прочитується його внутрішньою формою 'солодкий, як мед'. Правомірною видається думка щодо прикметника *медовий* як вторинної назви атрибута 'солодкий', що позначає ускладнену смакову якість, та прочитується як такий, що має більш насичену якість ніж *солодкий*, та у структурі етнокультурних стереотипів виконує функцію семантичної градації (*Цей медовий, цей чудовий плід* [СУМ, Т. 10, с. 95]), чи функцію градаційного уточнення, яка особливо чітко проявляється при контактному вживанні з етнічною номінацією (*Прозорі дині наче стікали солодким медовим соком* [СУМ, Т. 4, с. 664]). При тому ад'єктив *медовий* може виступати як «самостійний» конкретизатор ознаки (*Чорний дрізд у муравах шовкових шукає спілих, медових ягід* [СУМ, Т. 9, с. 527]), так і у складі композитив-атрибутив (*Ми принесемо богині смокви медово-солодкі* [СУМ, Т. 9, с. 414]) та композитив-номінантів (*Тут ворохи солодких пряників-медовиків, в'язки бубликів* [СУМ, Т. 9, с. 446]).

Аналіз сполучуваності ад'єктивів *гіркий, солоний* та *кислий* свідчить про те, що в їх змісті наявний надлишок виявлення названої якості – звідси й негативна їх аксіологія, зумовлена естетико-емоційним фоном сприймання (*Єсть іще плинні осібні, гіркі, нестерпучо солоні* [СУМ, Т. 6, с. 582]; *Певно докучила тобі гірш за редьку гірку* [СУМ, Т. 6, с. 754]; *Чорний терен красувався з-під зеленого листу, а покоштував, такий-то вже кислий прийшовся* [СУМ, Т. 4, с. 153]; *Огірок дуже кислий, без усякого смаку* [СУМ, Т. 9, с. 392]). При тому зауважимо, у контексті може відбуватися нейтралізація негативної оцінки якості, яка позначається за рахунок уведення носія позитивної оцінності – ідентифікатора *смачний* (пор. *Терен осінній смачний* [СУМ, Т. 11, с. 213]; *Вони*

[лісові ягоди] були такі кислі, такі смачні! [СУМ, Т. 11, с. 624]).

Отже, матеріали СУМ засвідчують широкий стратум дистрибуції сполучуваності густативної ознаки, де ядерну зону утворюють лексеми *солодкий, солоний, гіркий, кислий* – назви простих (первинних) смаків. Текстові матеріали засвідчують високий ступінь тождності використання означених лексем у прямому вживанні, як структурних компонентів антропних етнокультурних стереотипів, заґрунтованих на власне сенсорній ознаці, які виформовують узагальнений стереотипний образ у межах субмоделі «гастрономічні уподобання». Сполучуваність означених густативних ад'єктивів із об'єктами референції (іменниками різних тематичних груп) є зоною потенційної

стереотипізації у межах якої формуються регулярно повторювані перцептивні антропостереотипи, актуалізовані монопрофільною сенсорною ознакою, градація якої зумовлена різнорівневими мовними засобами. Такі образи є етнічно проакцентованими; вирізняються яскраво вираженою аксіологією (позитивною/негативною); вони сконцентровують та узгоджують у своєму семантичному полі своєрідну палітру смакової сенсорики, що формує поле відмітних смакових уподобань, яке об'єднує представників українського етносу.

Низка ментальних операцій зумовлює формування стереотипів із густативним компонентом, що втратили зв'язок із перцептивною ознакою. Аналіз останніх – у подальших розвідках автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдаєнко І. В. Назви на позначення смаку: етимологія, семантика, функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Гайдаєнко. – Херсон, 2002. – 17 с.
2. Иванов В. В. Славянские языковые моделирующие семиотические системы / В. В. Иванов, В. Н. Топоров. – М., 1965. – 247 с.
3. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
4. Курилович Е. О методах внутренней реконструкции / Е. Курилович // Новое в лингвистике, Вып. IV. – М. : Наука, 1965. – С. 36-44.
5. Филин Ф. П. О слове и вариантах слова / Ф. П. Филин // Морфологическая структура слова в языках различных типов. – М.-Л. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1963. – С. 128-133.

REFERENCES

1. Haydayenko I. V. Nazvy na poznachennya smaku: etymolohiya, semantyka, funktsionuvannya : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. Nauk : spets. 10.02.01 «Ukrayin'ska mova» / I. V. Haydayenko. – Kherson, 2002. – 17 s.
2. Yvanov V. V. Slavyanskye yazykovye modelyruyushchye semyotycheskye systemy / V. V. Yvanov, V. N. Toporov. – M., 1965. – 247 s.
3. Kubryakova E. S. Yazyk y znanye: Na puty poluchenyya znanyu o yazyke: Chasty rechy s kohnytnvoy tochky zrenyya. Rol' yazyka v poznanyu myra / E. S. Kubryakova. – M. : Yazyky slavyanskoy kul'tury, 2004. – 560 s.
4. Kurylovych E. O metodakh vnutrenney rekonstruktsyy / E. Kurylovych // Novoe v linyhvystyke, Vyp. IV. – M. : Nauka, 1965. – S. 36-44.
5. Fylyn F. P. O slove y varyantakh slova / F. P. Fylyn // Morfolohyeheskaya struktura slova v yazykakh razlychnykh tyfov. – M.-L. : Yzd-vo Mosk. hos. un-ta, 1963. – S.128-133.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

СУМ – Словник української мови : в 11 т. / [гол. ред. кол. І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1970-1980.

Perceptual content of ethnic stereotypes flavoring mode of perception (on lexicographical material)

T. Semashko

Abstract. The article on the materials «Dictionary of Ukrainian language: in 11 volumes (1970-1980)» considered ethnic and cultural stereotypes flavoring mode of perception, which play an important role in the linguistic representation of reality. The author defined the specificity of language representation of sensory systems, which are the perceptual ethnic stereotypes; it noted a potential area of stereotyping; isolated multilevel language tools that contribute to the gradation characteristic touch. Stereotypes of the flavoring component is concentrated in its semantic field is a kind of palette of taste sensation, different from other cultures, form field distinctive taste preferences, which brings together representatives of the Ukrainian ethnos.

Перцептивна складова антропостереотипів с вкусовым компонентом (на лексикографическом материале)

Т. Ф. Семашко

Аннотация. В статье на материалах «Словаря украинского языка: в 11-ти томах (1970-1980)» рассмотрены этнокультурные стереотипы с густативным компонентом, которые играют важную роль в процессе языкового отображения действительности. Автором определена специфика языковой репрезентации сенсорных комплексов, которыми выступают перцептивные антропостереотипы; отмечено зону потенциальной стереотипизации; выделены разноуровневые языковые средства, обуславливающие градацию сенсорного признака. Стереотипы из вкусовым компонентом концентрируют в своем семантическом поле своеобразную палитру вкусовой сенсорики, отличную от других культур, формируют поле отличительных вкусовых предпочтений, которое объединяет представителей украинского этноса.

Ключевые слова: *чувственне восприяття, густативний модус перцепції, перцептивні стереотипи, антропостереотипи.*

Синтетичность танатологических мотивов в прозе Николая Гоголя

И. Ю. Тищенко

Киевский национальный лингвистический университет, г. Киев, Украина

Paper received 22.03.16; Accepted for publication 05.04.16.

Аннотация. В статье исследуется проблема художественной интерпретации смерти как явления и процесса в литературном произведении в одном из аспектов – своеобразии танатологических мотивов прозы Н.Гоголя. Выявлены содержательные и формальные доминанты текстовых массивов сборника «Вечера на хуторе близ Диканьки», в частности, «Вечер накануне Ивана Купала», «Страшная месьть», «Майская ночь, или Утопленница», «Старосветские помещики»; повести «Вий», романа «Мертвые души». На основании структурного и семантического анализа определена типологическая принадлежность танатологических мотивов в прозе Н.Гоголя к архетипическим мотивам с очевидными компонентами фольклорных и собственно литературных. В тематическом плане у Гоголя превалируют эмоционально акцентированные эстетизация либо хорроризация смерти как процесса.

Ключевые слова: танатологические мотивы, архетип, эстетизация/хорроризация смерти.

Введение. Если о глубоком взаимодействии в сфере гуманитаристики можно было говорить уже в конце XIX века, то в XXI веке неизбежной становится разновекторная интеграция сферы познания как таковой, когда междисциплинарные связи объединяют естественные науки, философское знание, прикладную методологию и математические подходы в порой трудноразделимой комбинаторике.

Универсальная категория смерти безусловно является одной из доминант человеческого сознания, таким образом становясь объектом осмысления философов античности и Просвещения, мыслителей идеалистического и материалистического направлений, экзистенциалистов и постмодернистов. Разумеется, их исследования были бы невозможны без работ медиков и физиологов, которые предоставили обширный эмпирический и теоретический материал.

Как ни парадоксально, гедонистский XXI век перевел научное понимание смерти в два разнонаправленных полюса: узкоспециализированные академические исследования и популярные, нередко псевдонаучные версии и гипотезы. При этом очевидно, что в своем современном состоянии наука о смерти (распространенное название – танатология) по сути своей междисциплинарна, касается ряда естественных наук, хотя не исчерпывается ими. Проблемы, касающиеся восприятия смерти, ее причин, последствий и дальнейшей рецепции, активно исследуют науки гуманитарные, в частности филология. Лингвисты не обошли вниманием разнообразных танатологических проявлений в языке и речи, что подтверждается существующей традицией их исследования [5; 12]. Вместе с тем, литературоведческие работы существенно обогащают горизонт танатологических исследований присутствием научным вызовом, методологической полифункциональностью, ориентированностью на тесное сотрудничество с разными областями науки в целом. Соответственно, как справедливо утверждает Р. Красильников, «на стыке танатологии и литературоведения возникло исследование в особой междисциплинарной области – литературоведческой танатологии (танатологическом литературоведении)» [8]. Важно, что именно художественная литература дает обширный материал для танатологических исследований, поскольку каждый писатель – по сути автор некоей танатологической концепции, его фантазия и мировоззрение позволяют выстраивать бесконечное количество моделей отношения к смерти и поту-

стороннему миру.

Краткий обзор публикаций по теме. Предложенный Р. Красильниковым термин «литературоведческая танатология» в первую очередь способствует систематизации отображения смерти и всего с ней связанного в художественном тексте, вычленив в литературоведческих трудах все, связанное с этой проблемой. К становлению литературоведческой танатологии по сути причастны М. Бахтин («Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанс», 1965), П. Бицилли («Проблема жизни и смерти в творчестве Толстого», 1929), Ю. Лотман («Смерть как проблема сюжета», 1993), и ряд других, не менее известных исследователей. Особый интерес к танатологической сфере демонстрируют российские литературоведы, фокусируясь преимущественно на представителях «Серебряного века» (М. Цветаева, А. Белый, Л. Андреев и др.), которые действительно демонстрируют яркое и самобытное прочтение темы смерти; чрезвычайно интересно благодаря скрупулезному анализу текстов монографическое исследование Ю. Семькиной о танатологии в творчестве Л. Толстого. Украинское литературоведение – преимущественно начала XXI века – с неменьшим вниманием отнеслось к указанной проблематике, в частности, это статьи, иногда впоследствии диссертации Н. Малыш про У. Уитмена, Л. Жвания о Т. Шевченко и Лесе Украинке, Н. Тендитной о современных авторах Е. Пашковском и О. Ульяненко, М. Шленевой о В. Голубородко и др.

Однако многочисленные исследования танатологических аспектов художественного произведения лишь упоминают о таком уникальном представителе русской литературы и украинского художественного мира, как Н. В. Гоголь [1; 6; 12]. Если обратиться к массиву исследований, посвященных проблеме «Гоголь и смерть», то обращает на себя внимание обилие материала не о творчестве писателя, а о его собственной смерти, таким образом, личность художника приобрела мифологические характеристики, вместе с тем на периферии исследований остались танатологические аспекты произведений автора. К сожалению, иногда анализ бывает излишне эмоциональным, как у философа К. Исупова: «...известно особое пристрастие Гоголя к изображению всяческой нежити. Логика абсурда в "Ревизоре" и поэтика загробья в "Мертвых душах" рождают фантазмагорию мира монстров, князей тлена, зооморфных чудовищ. Живое и мертвое

меняются местами» [6]. Дискутабельность подобного утверждения очевидна.

Целью нашего исследования, таким образом, является выявление своеобразия танатологических мотивов в прозе Н. Гоголя.

Материалы и методы. Изучение танатологических мотивов в творчестве Гоголя осуществляется с использованием общенаучных (анализ, синтез) и филологических (функциональный, мипологический, структурносемиотический, сравнительноисторический) методов.

Материалом для исследования стали произведения Гоголя: сборник «Вечера на хуторе близ Диканьки» («Вечер накануне Ивана Купала», «Страшная месьть», «Майская ночь, или Утопленница», «Старосветские помещики»); повесть «Вий», роман «Мертвые души».

Результаты и их обсуждение. Несомненно, именно XIX век с триумфом идеологии романтизма в его первые десятилетия и эклектичностью модернистских тенденций в конце продемонстрировал принципиально новые ракурсы художественной танатологии, очевидно, что «персоналогическая проработка темы смерти в XIX в. принадлежит не философам, а писателям. Творчество А. Пушкина окончательно снимает запрет на исследование проблем смерти и судьбы. Пушкин не отворачивается от горестного зрелища смерти, но он, свидетель пластично иерархизированного мира, предпочитает смерти ее образ» [6]. Очевидно, что именно художественный образ смерти – фокус танатологической части картины мира русских писателей XIX века, индивидуальный для каждого из них, но в целом насыщенный психологическими и философскими смыслами. Поэтому особую значимость для характеристики танатологических мотивов приобретает нарратив и собственно нарратор, ведь преимущественно повествование ведется с точки зрения другого лица, созерцающего смерть. Доминантной композиционной характеристикой является завершенность сюжета, весомость факта смерти для фабулы, когда она может стать как завязкой, так и кульминацией либо развязкой, но непременно важным компонентом событийности произведения.

Как и для других универсальных категорий, для танатологических мотивов существует целый ряд классификаций, основанных на принципиально разных критериях, в частности, Р. Красильников, называя архетипические, мифологические, фольклорные, собственно литературные мотивы, обоснованно утверждает, что в основном мотивы смерти в художественном произведении имеют архетипическую природу [8, с. 13]. Вместе с тем ученый приводит и другие принципы типологии, которые будут применены в нашей статье: насильственная/ненасильственная смерть, наличие/отсутствие танатологической рефлексии, вера/неверие в потусторонний мир, изображение смерти с точки зрения умирающего/наблюдателя [8, с. 16].

В творчестве Гоголя, очевидно, активно функционируют мотивы, связанные с изображением смерти, так, К. Исупов считает, что «подлинным культом смерти отмечена проза Н. Гоголя. Однако гоголевский театр теней не стал эпосом Смерти. Зло захлебнулось собственным избытком: в поэмах нашли свое

место и пиршественные образы, и историософия надежды, и то, что М. Бахтин назвал "катарсисом пошлости". На Гоголе русская культура почти исчерпала позитивные попытки понять смерть в пределах личного опыта» [6]. Вместе с тем исследователи не выяснили происхождения горького оптимизма Гоголя и его иронического пиетета по отношению к смерти, что мы и попытаемся сделать, раскрывая типологию танатологических мотивов в его произведениях. В сборнике «Вечера на хуторе близ Диканьки» за кажущимися фольклоризмом и бытописательством поднимаются глубокие онтологические проблемы, в том числе и благодаря синтетичности танатологических мотивов. Остановимся на некоторых наиболее показательных примерах этого.

Трагический сюжет рассказа «Вечер накануне Ивана Купала» максимально насыщен танатологическими мотивами: олицетворяющая смерть старуха-ведьма, собственно описание которой наводит ужас на главного героя, неизбежная развязка – преступник-Петро превращается в кучку пепла. Но самое страшное событие произведения: смерть Ивася от руки возлюбленного сестры. Наблюдаем композиционный прием ретардации: автор дает возможность Петру отступить от фатального поступка, психологически достоверно передавая переживания и отчаяние персонажа. Призыв ведьмы к убийству передано перифразой: «Не видать тебе золота, покамест не доставишь крови человеческой» /подчеркивание наше. – И.Т./ [4, с. 53], но далее события нагнетаются катастрофически: ведьма подводит к Петру жертву, «показывая знаком, чтобы он отсек ему голову» (там же). Далее наблюдаем нагнетание глаголов, которые эмоционально интенсивно передают состояние главного героя: Петр вначале остолбенел, то есть потерял волю к сопротивлению, понимая страшный грех, на который его толкают. Затем «сдернул он простыню» и узнал брата своей любимой. После чего «как бешеный, подскочил с ножом к ведьме Петро и уже занес было руку» (там же), но его останавливает напоминание Басаврюка, тоже неслучайно со «смертельной» ассоциацией: «словно пулю посадил ему в спину». А уже от несметных сокровищ, показавшихся под землей «Глаза его загорелись. . . ум помутился. . . Как безумный, ухватился он за нож» (там же). Петро пытается убежать от содеянного, и когда «мертвый сон охватил его» (можно говорить об аллюзии: сон-смерть, не зря в античной мифологии они родные братья), даруя забыть. Таким образом, уже только в одном произведении видим разнородность танатологических мотивов, что и в дальнейшем будет свойственно наследию писателя. Смерть ужасна, по сути она хорроризируется, насыщается ужасом.

Насыщена изображением смерти повесть «Страшная месьть», в которой именно смерть является сюжетобразующим элементом. Коварное убийство боевого товарища, совершенное из корыстных побуждений, становится причиной дальнейших страшных злодеяний. По частотности упоминания слово «мертвый» и «мертвец» повесть превосходит все остальные произведения Гоголя. Мертвые встают из могил, дико кричат, страдая при совершении колдуном новых преступлений. Немаловажно, что центральный персонаж

– олицетворенное зло, сеющее смерть, не пожалевший собственных зятя, внука и дочь, не имеет имени, – его называют или Катеринин отец, или колдун, то есть он лишен защиты светлых сил, которую получают при именовании. В повести достигается максимальная хорроризация через гиперболизированное воссоздание мира нежити, обреченной на вечные муки.

Новелла «Майская ночь, или Утопленница» поэтизирует мир мертвых, обращаясь к народной мифологии. Фольклорные образы русалок – молодых девушек, погибших неестественной смертью, становятся одним из колоритных компонентов воссоздания украинской ментальности, где даже загадочные существа потустороннего мира при определенных условиях помочь влюбленным, оказавшимся затруднительной ситуации. В этом случае наблюдаем эстетизацию смерти, поскольку сама панночка и ее свита изображены необыкновенно привлекательными, например, первое появление панночки: «...приветливая головка с блестящими глазами, тихо светившимися сквозь темнорусые волны волос» [4, с.79]. Вместе с тем мачеха-ведьма отмечена печатью злого начала: неопределенное «что-то черное» виднеется внутри ее тела, что и отличает ее от остальных утопленниц.

Одно из наиболее спорных произведений Гоголя – «Старосветские помещики» дает возможность интерпретировать проблему смерти в ином ключе. Собственно, сюжет его прост и бесхитроу, но при этом глубоко психологичен и философичен. Растительное прозябание Пульхерии Ивановны и Афанасия Ивановича, «замкнутость» их жизненного цикла на еде как искусство, нежнейшие отношения друг к другу позволяют рассматривать повесть и как ироничную, но глубоко сентиментальную идиллию, и как эпитафию «старосветству» в целом, и как глубоко скрытый ужас душевного прозябания. Смерть героев является вполне логичным продолжением их жизни: суеверная и мнительная Пульхерия Ивановна расценивает возвращение некогда любимой кошечки, как зов смерти. Афанасий Иванович в саду слышит чей-то голос и также вполне уверен, что это призыв покойной супруги. Говоря об Афанасии Ивановиче, писатель использует развернутую и, казалось бы, стандартную метафору «таять, как свеча», но развивает художественное средство значительно полнее: «...угас так, как она /свечка – И.Т./, когда уже ничего не осталось, что бы могло поддерживать бедное ее пламя» [4, с.223]. Пульхерия Ивановна в предверие смерти трогательно заботится о муже и страдает не о неотвратимости конца, а от сознания его будущей заброшенности. Но самое ценное в тексте не только прослеживание умирания героев, а прежде всего новаторское для литературы того периода психологически детализированное воссоздание переживания момента смерти оставшимся в живых. Смерть жены стала для Афанасия Ивановича страшнейшим потрясением: «Это так казалось ему дико, что он даже не заплакал» [4, с.223], то есть эмоциональная реакция нестандартна, действия персонажа автоматизированы, совершаются по подсказке окружающих. Горе полностью осознается и выливается только после похорон, когда Афанасий Иванович видит пустую комнату, из которой вынесли даже стул жены, – эта пустота и вызывает у него обильные

слезы. Фактически, мы видим амбивалентность изображения смерти – с одной стороны, она «остранняется», с другой – эстетизируется, ее картины не представляют тягостных физиологических подробностей. В лирическом отступлении Гоголь иронично иллюстрирует свои взгляды на самоубийство «случаем из жизни»: якобы он «знал одного человека в цвете юных еще сил» [4, с.223], который потерял возлюбленную и множество раз безрезультатно пытался покончить с собой. Очевидный гротеск в нагнетании стилистических приемов: ряды эпитетов «нежно, бешено, дерзко, страстно, скромно», эмоциональных гипербола «ужасных порывов душевного страдания, такой бешеной палящей тоски, такого пожирающего отчаяния» [4, с.223] подчеркивает дифференцирование Гоголем трех видов смерти: неестественного человеческого природе самоубийства, ужасающего преступления против нее – убийства, болезненного, но закономерного угасания.

В повести «Вий» народнопоэтические представления о нечистой силе и ее неодолимости, казалось бы, полностью затмили танатологическое начало, своеобразно реализованное в художественной ткани произведения. Неочевидность смерти Панночки (она ведет себя, как живая, но является мертвой) композиционно фокусирует страх главного героя, ведь Хома Брут не понимает, не в состоянии разгадать подобный парадокс. Гибель же самого героя обусловлена именно архетипической природой смерти как страха и страха как смерти. Вий наделен внешней атрибутикой подземного царства – царства Смерти: «весь в черной земле», ноги и руки «как жилистые крепкие корни», «сказал подземным голосом» [4, с.363], отсюда непобедимость его роковой силы. Вместе с тем Хома гибнет (очевидна аллюзия на античные и христианские мифы: Медуза Горгона, жена Лота) и от собственного любопытства, не удержавшись от взгляда на Вия. Таким образом, хорроризация смерти в «Вие», оттененная мистическими (чудовища) и бурлескными (бурсаки) образами.

Знаковое произведение художника – поэма «Мертвые души» амбивалентна в отношении танатологических мотивов, поскольку метафорический и буквальный смысл заглавия позволяет сделать выводы о мертвенности мира Плюшкиных и Ноздревых, Коробочек и Собакевичей. Вместе с тем подлинно мертвые крестьяне, благодаря оставленному по себе в реальном мире следу, становятся более реальными, принося при этом главному герою подлинный барыш. Мошенничество Чичикова некоторым образом кощунственно. Показательна и реакция помещиков на предложение купить мертвые души: Манилов недоумевает, Коробочка пугается, Собакевич относится подозрительно, то есть каждый именно в этот момент полноценно раскрывает свой характер, слово «мертвый» становится лакмусовой бумажкой для персонажей. Парадоксально, что собственно моментов смерти в произведении как таковых немного: смерть родных Плюшкина да похороны прокурора, перекрывающие для Чичикова выезд из города. Но вместе с тем промозглость состояния мертвечины создает неповторимо саркастичную атмосферу поэмы, таким образом

достигается «тихая хорроризация» смерти в этом произведении.

Выводы. Художественное наследие Н. Гоголя, тематически многообразное и эстетически неповторимое, предоставляет уникальный материал для изучения танатологических аспектов художественного текста. В основе изображения смерти писателем – архетип смерти как некоей неподвластной человеку силы, что дает возможность для выявления синтетичности танатологических мотивов в произведениях автора. Прежде всего, прослеживаем две основные художественно-мировоззренческие тенденции: эстетизация и хорроризация, которые практически не пересекаются

в текстах. Затем обращают на себя внимание переплетение фольклорных (столкновение потустороннего мира и реальности («Вий», «Страшная месть») и гротесковых («Мертвые души», «Вий») тенденций, при этом не исключается концепция смерти как естественного перехода из одного природного состояния в другое («Старосветские помещики»). Итак, существенная неоднородность танатологических мотивов в прозе Н. Гоголя обусловлена как художественным мастерством писателя, так и особенностями его мировоззрения, объединившего ортодоксальное христианство и украинский фольклор.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Рабле и Гоголь (искусство слова и народная смеховая культура) // Бахтин Вопросы литературы и эстетики : исследования разных лет / М. М. Бахтин . – М. : Худож. лит., 1975 . – С. 484-495.
2. Бицилли П.М. Проблема жизни и смерти в творчестве Толстого // П.М. Бицилли. Трагедия русской культуры: Исследования, статьи, рецензии. – Сост., вступит. Статья, коммент. М. Васильевой. – М.: Русский путь, 2000. - 608 с. – С. 177-202.
3. Гармаш Л. В. Особенности танатологического нарратива в прозе Андрея Белого // Литература в контексті культури. Вып. 22(2). Киев, 2012.
4. Гоголь Н. Избранные произведения в 2-х тт. Т. 1. Вечера на хуторе близ Диканьки. / Николай Гоголь. – К.: Дніпро, 1979. – 414 с.
5. Иванов, Вяч.Вс. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период) / Вяч.Вс. Иванов, В.Н. Топоров. — М.: Наука, 1965. — 246 с.
6. Исупов К.Г. Русская философская танатология // Вопросы философии.- 1994.- №3. – Режим доступа: <http://tzone.kulichki.com/religion/tanatos/rusfil.html>
7. Красильников Р. Нарративно-композиционные функции танатологических мотивов (на материале прозы Л. Н. Андреева), «Критика и семиотика» 2006, вып. 9, с. 96.
8. Красильников Р.Л. Типология танатологических мотивов в литературе // Филологические науки. 2009. №6. С. 11-20
9. Латыпова Л. Т. Танатологические мотивы в поэзии А. Белого // Филологические мотивы в России и за рубежом: Материалы международной конференции. СПб., 2012.
10. Лотман Ю. М. Смерть как проблема сюжета // Studies in Slavic Literature and Poetics. Vol. 20: Literary Tradition and Practice in Russian Culture: Papers from an International Conference on the Occasion of the Seventieth Birthday of Yu. M. Lotman. Amsterdam; Rodopi, 1993. P. 1–15
11. Лотман М. Ю. Поэт и смерть: Из заметок о поэтике Бродского // Блоковский сборник. XIV. Тарту, 1998. С. 188–207.
12. Мортальность в литературе и культуре: Сборник научных трудов // Под ред. А. Степанов, // М.: Новое литературное обозрение, 2015. – 432 с.

REFERENCES

1. Bakhtin M.M. Rabelais and Gogol (the art of word and folk laugh culture) // Bakhtin Voprosy literatury i estetiki : issledovaniya raznykh let / M.M. Bakhtin . – М.: Khudozh. lit., 1975 . – P. 484-495.
2. Bizylli P.M. The issue of life and death in the works of Tolstoy // P.M. Bizylli. Tragediya russkoi kultury: Issledovaniya, statyi, retsenzii. – Sost., vstupit. statya, komment. M. Vasilyevoi. – М.: Russkiy put, 200. – 608 p. – P.177-202.
3. Garmash L.V. Peculiarities of thanatological narration in prose by Andrey Belyi // Literatura v konteksti kultury. Iss. 22(2). Kiev, 2012.
4. Gogol N. Selected works in 2 volumes. V.1. Evenings on a Farm Near Dikanka / Nikolai Gogol. – К.: Dnipro, 1979. – 414 p.
5. Ivanov Vyach.Vs. Slavic language modeling semiotic systems (Ancient period) Vyach. Vs. Ivanov, V.N. Toporov. – М.: Nauka, 1965. – 246p.
6. Isupov K.G. Russian philosophical thanatology // Voprosy filosofii. – 1994. - №3. – Access mode: <http://tzone.kulichki.com/religion/tanatos/rusfil.html>
7. Krasilnikov R. Narrative and compositional functions of thanatological theme (on the basis of prose by L.N. Andreev), «Kritika i semiotika» 2006, iss. 9, p. 96.
8. Krasilnikov R.L. Typology of thanatological theme in literature // Filologicheskie nauki. 2009. №6. P. 11-20
9. Latyipova L.T. Thanatological theme in poetry by A. Belyi // Filologicheskie motivy v Rossii i za rubezhom: Materialy mezhdunarodnoy konferencii. SPb., 2012.
10. Lotman Yu.M. Death as a plot problem // Studies in Slavic Literature and Poetics. Vol. 20: Literary Tradition and Practice in Russian Culture: Papers from an International Conference on the Occasion of the Seventieth Birthday of Yu. M. Lotman. Amsterdam; Rodopi, 1993. P. 1–15
11. Lotman M.Yu. Poet and death: From notes about poetics of Brodsky // Blokovsky sbornik. XIV. Tartu, 1998. P. 188–207.
12. Mortality in literature and culture: Collection of scientific works // Pod red. A. Stepanov, // М.: Novoye literaturnoye obozreniye, 2015. – 432 p.

Synthetism of thanatological theme in prose by Nikolai Gogol I. Tishchenko

Abstract. This article studies the issue of artistic interpretation of death as a phenomenon and a process in a literary work in terms of distinction of thanatological theme of prose by N. Gogol. Content and form dominants of the following text blocks were discovered: short story collection “*Evenings on a Farm Near Dikanka*”, namely “*St John's Eve*”, “*A Terrible Vengeance*”, “*May Night, or the Drowned Maiden*”, “*The Old World Landowners*”; the short novel “*Viy*”, the novel “*Dead Souls*”. On the basis of structural and semantic analysis typological belonging of thanatological theme in Gogol’s prose to the archetypal theme with obvious components of folklore and, naturally, literary ones were defined. From the topical point, emotionally accentuated aestheticization or horrorization of death as a process prevail in Gogol’s works.

Keywords: *thanatological theme, archetype, aestheticization / horrorization of death.*

Образ як засіб самопізнання героїв у прозі Цань Сюе (на прикладі образу дзеркала)

М. О. Война

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. Email: maruska_yami@mail.ru

Paper received 21.03.16; Accepted for publication 02.04.16.

Анотація. Твори сучасної китайської письменниці Цань Сюе вирізняються складністю прочитання та розуміння, зокрема через умисне нагромадження образів-символів. У статті приділено увагу механізмам розкриття психологічних конотацій образу дзеркала в оповіданнях «Віл», «Хвіртка», «Мить, коли закувала зозуля» тощо. На основі образу дзеркала та його функціонального навантаження у творах проаналізовано метафоричне наповнення архетипного образу дзеркала на основі засад психоаналізу.

Ключові слова: образ, свідомість, психоаналіз, дзеркало, «я».

Цань Сюе – китайська письменниця-авангардистка, яка зійшла на літературну арену у 80-ті роки ХХ століття. Народилася в інтелігентній родині, зростала під наглядом бабусі в селі на заході Китаю. Ця територія була не лише колицкою китайської писемної культури, а й осередком з міцними відьмацькими та язичницькими традиціями, і тому виток особливого авторського стилю письменниці слід шукати саме тут. Подорослішав, спосіб розуміння навколишнього світу Цань Сюе багато у чому визначався вже західною традицією. У тридцять років вона ознайомилася із творчістю Ф. Кафки, і з відтоді відкрила для себе світ модернізму.

Цань Сюе вірила, що кожна людина має унікальний внутрішній світ, втім одні відчують його більш глибоко, а інші автоматично блокують будь-які його прояви. У своїх творах авторка вдається до духовних пошуків, прагне зобразити таємничий, унікальний та безмежний простір свідомого та несвідомого [1, с. 232]. З її точки зору, читач все ж здатен зрозуміти її твори, що й доводить існування зображуваного нею внутрішнього психічного світу людини, а також універсальність його відчуття кожним з нас. Саме тому Цань Сюе постійно шукає «співучасника» шукань своїх героїв. В оповіданнях Цань Сюе події нелогічні, нічим не пов'язаних між собою, а часопросторові орієнтири заплутані, або ж остаточно знівельовані. Розуміння творів ускладнюється і значним нагромадженням художніх образів. Втім, вони виявляються основним осердям авторського задуму. Як говорить сама письменниця: «Слід спершу віднайти певні розломи та прогалини у фундаменті людського життя, а потім поступово занурюватися глибше всередину, залучаючи первісну силу для активізації мислення» [1, с.123].

Проблема визначення сутності літературного образу не нова. У філософській думці доцільського періоду (період Чуньцю та Чжаньго до 221 р. до н.е), поняття «意象/образ» визначалося як поєднання «意», що вказує на ідею речі, та «象», що виражає її прояв. Засобом для матеріального вираження «意» та «象» виступає «言/мова» [2, с.170]. Відомий філософ даоської школи Чжуанцзи говорив: «言者所以在意,得意而忘言» [3] – тобто, великі істини часто словами не передати, їх слід досягнути серцем. Читаючи твори Цань Сюе, необхідно проникнути у створений нею

світ тонких відчуттів, а не вдаватися до аналізу особливостей нарації та сюжетних-композиційних схем. У художньому творі образ може вміщати у собі глибоке усвідомлення автором сутності світу та людського буття. Сучасний китайський культуролог і літературознавець Чжу Гуанцян вважає, щоб досягнути авторську свідомість, слід починати з образу, «тут найменша пилінка для нього є цілим всесвітом, тут він забуває про плин часу, момент для нього – це вічність» [4, с. 71].

Відомий літературний критик Ден Шаньцзе у своїй праці «Руйнація храму» зазначає, що Цань Сюе «ніби навмисно нагромаджує образи, щоб ускладнити читачеві шлях до розуміння творів...Фундаментальні засади оповідання нехтуються і замінюються незліченною кількістю образів» [5, с. 235]. Отже, надмірне використання образів оцінюється як вада стилю Цань Сюе, але водночас це говорить про виняткову роль образу в її художньому світі. Авторка запозичує образи із різних сфер буття: від рослин, тварин, будівель до кольорів, смаків та запахів. Серед образів рослин, наприклад, зустрічаємо сосну, тополь, вербу, тунгове олійне та касторове дерево, тварини представлені левами, леопардами, щурами, кажанами, метеликами, мешканцями водоем тощо. Деякі образи закарбувала дитяча свідомість Цань Сюе, інші вона відкрила для себе у творах майстрів західного модернізму, як то у Ф. Кафки або Т.С. Еліота, ще інші стали виявом її особистої фантазії. Усі вони переважно позбулися традиційного китайського символічного наповнення і сформували оригінальну систему смислових кодів у творах Цань Сюе.

У 90-ті роки ХХ ст. яскравий і неординарний творчий доробок Цань Сюе привернув до себе неабияку увагу китайських та іноземних дослідників. Серед іншого з'явилися й праці, присвячені аналізу образної системи її творів. Чимало вислідів зосереджені на трактуванні конкретних образів, як то Сюе Кайхуа, Сю І «Образ лабіриту в оповіданнях Цань Сюе – порівняльний аналіз з лабіринтом Х.Л. Борхеса» [6], Дуань Чунсюань «Погляд на світ очима цикади в оповіданні Цань Сюе «Цикада» [7], або на образній системі конкретного твору, наприклад, Ван Цзін «Образний світ в новелі Цань Сюе «Останнє кохання» [8] та «Образна система новели «Стара мандрівна хмарина» [9]. Втім до цього часу бракує досліджень, де б художній образ розглядався не лише як

репрезентатор символічних значень, але й як інструмент психологічного аналізу художнього тексту.

Метою запропонованої статті є визначення особливостей репрезентації архетипного образу дзеркала у прозі Цань Сюе та його метафоричного наповнення на основі засад психоаналізу. Це допоможе більш глибоко розкрити картину внутрішнього світу героїв в оповіданнях письменниці та наблизитися до розуміння глибинного підтексту її творів у цілому.

Цань Сюе, як інші письменники-авангардисти (зокрема, Мо Янь (莫言) та Су Тун (苏童)), зосередила увагу на глибокому рівні підтексту своєї прози, який досягався шляхом розширення образної системи. Однак, на відміну від Мо Яня та Су Туна, які використовували образ для зображення вад зовнішнього світу, Цань Сюе прагнула підняти на поверхню глибинний внутрішній досвід особистості, звертаючись до художніх образів, як засобу розкриття самосвідомості під іншим кутом.

Самосвідомість у західній філософії означає усвідомлення людиною себе у якості суб'єкта діяльності. Г. Гегель у праці «Феноменологія духу» [10] тлумачить «самосвідомості» як наступний етап розвитку свідомості. Спочатку людська свідомість розглядає предмети як об'єкт пізнання, ще не усвідомлюючи їх сутності. Це за Гегелем – свідомість у вузькому розумінні. Згодом людська свідомість переходить від пізнання речей до пізнання самої свідомості, і лише тоді може пізнати суть речей. Це і є самосвідомість, тобто процес усвідомлення самого себе, процес саморозвитку та самоствердження. Прибічники діалектичного матеріалізму стверджують, що самосвідомість, це фізіологічна функція та властивість мозку людини відображати дійсність, усвідомлювати існування себе, навколишнього середовища та відношення до нього на основі соціальної практики людини. Відтак самосвідомість не є суб'єктивно індивідуальною приналежністю, це продукт взаємодії суб'єктивного та об'єктивного, результат суспільних відносин.

На думку Цань Сюе, людина, поринаючи у життєві турботи, часто не може осягнути сутність самої себе та природу світу. Вона переконана у тому, що запорукою успіху людини в житті є не повсякденні досягнення та здобутки, а пізнання себе, для чого необхідно поглянути на себе крізь призму речей із дзеркальною поверхнею. Платон у праці «Держава» [11] писав, що видимий світ є лише метафорою, імітацією реального світу. Єдиним можливим прототипом реально існуючого світу є ідеальний світ. Реальний нам світ – це дзеркальний світ, істинне відображення справжнього світу. Таким чином, для того щоб побачити світ у іншому вимірі, слід скористатися спеціальними засобами. У художній літературі та усній народній творчості таким засобом часто виступає дзеркало. Це характерно і для прози Цань Сюе, де дзеркало, або інша річ із функцією віддзеркалення, зазвичай допомагає головному герою віднайти та пізнати себе, повернутися до витоків своєї особистості.

Дзеркало для багатьох сучасних людей є звичайним предметом повсякденного використання. Зазвичай вважається, що зображення у дзеркалі є оберненим відображенням реального світу, його

ілюзорне відтворення, міраж. Проте у філософських концепціях дзеркало виявляє глибокий та амбівалентний зміст. До прикладу, улюблений письменник Цань Сюе Х. Л. Борхес «обожнював» дзеркало, не дивлячись на те, що цей предмет навіював на нього страх протягом усього життя: «Із самого дитинства я відчував страх перед тим, що реальний світ якимось містичним чином повторюється або дублюється, проте це відчуття огортало мене лише коли я стояв навпроти великих дзеркал. Єдине, що я просив у Господа та свого янгола-охоронця перед сном, щоб вночі мені не наснилося дзеркало» [12, с. 133]. У своїх віршах Х. Л. Борхес часто описував цей страх. Автор вважав, що дзеркало може у безлічі форм копіювати реальний світ, і це призводить до того, що людина може загубитися у своїх фантазмагоріях: «В дзеркала караваном немим, / непрерывно мелькают картины, / что бесплотнее, чем паутина, / и пугливее, чем утренний дым» [13].

Х. Л. Борхес не вважав дзеркала оберненим відображенням реальності, навпаки, для нього це абсолютно інший, недоступний для людини світ. Коли ми споглядаємо своє відображення у дзеркалі, дзеркало кожну хвилину за нами спостерігає, в цей момент ми вже не одні: «Зеркала есть повсюду. И я / не один в своей сумрачной спальне - / есть кому из глубин зазеркальных / то с сомненьем глядеть на меня, / то читать, словно старый равин, / книги толстые справа налево...» [13].

Х. Л. Борхес, хоча і боявся дзеркал, все ж таки вірив, що в них можна побачити душу. В поезії «Дзеркала» він писав: «Я страшился холодных зеркал / беломраморной розы роая - / в отражениях видел себя я, / хоть порою и не узнавал... / На хрустальную сцену зеркал / выходили не боги, не бесы, / а герой той единственной пьесы, / что ее и смотрел, и играл» [13].

Дехто вважає, що душа людини має ті ж самі функції що і дзеркало. Вона може віддзеркалити будь-які образи зовнішнього світу в людині, однак ці картини більш глибокого змісту, які надовго зберігають свої сліди. Ідея зв'язку між дзеркалом та душею людини розвивається у творах Цань Сюе. Дзеркало є провідником персонажа у пошуках себе, це певним чином магичне дзеркало. Межі та рівні духовного світу головних героїв відрізняються, а отже дзеркало продукує для кожного з них окремі картини. Так, наприклад, у творі «公牛 / Віл» «я» побачила у дзеркалі пурпурове сьайво, то була спина вола. Її чоловік Лао Гуань ніяк не міг зрозуміти, що «я» годинами розглядає у дзеркалі, сам він міг спостерігати лише печиво, що застрягло у власних зубах. І навіть коли «я» намагалася поділитися з ним побаченим, він все ще міг розгледіти лише свої чорні зуби: «У роті ніби щурячі нори!» [14, с. 14]. «Я» не полишала спроб розказати про все Лао Гуаню, але їхні духовні світи настільки різнилися, що кожен говорив сам із собою у своєму власному світі.

Дзеркало не лише допомагає людині віднайти себе, але й сприяє ефективнішому протистоянню особистості реальному світу. В оповіданні «Мить, коли закувала зозуля / 谷鸟叫的那一瞬间», «я» застидався, коли зустрівся з «ним» у дзеркалі. «Він» насправді був коротуном, на блідих гомілках зовсім не було

волосся, хоча він був одного віку з «я». «Він» не впізнав «я», і втік, мов злодій, похиливши голову [14, с. 125]. Хто ж насправді такий, цей «він»? Чому «я» при зустрічі з ним відчув сором? Фактично, «він» – це «я» в душі, і, побачивши справжнього себе, усвідомив, що під тривалим тягарем суспільним буттям, вони майже не впізнали один одного. Пройшло багато років, вони стали старшими, однак не дивлячись на це, внутрішній «я» так і залишився коротуном. Внутрішній світ «я» не досяг зрілості, не збагатився, і саме через це «я» відчуває сором. Незважаючи на довгу розлуку, зустріч із внутрішнім «я» розкриває справжній сенс життя, надає життєвої мужності герою. Лише тоді, коли головний герой зустрічається зі своїм справжнім «я», читач може по-справжньому зануритися у глибини особистості, зрозуміти заплутаний світ людської душі. В оповіданні «я» та «він» з легкістю можуть перейти у задзеркалля, та забути про норми та правила зовнішнього світу. В реальному житті так відверто бунтувати проти реальності та світського життя дуже непросто. М. Гайдеггер вважав, що існування особистості у повсякденному житті вимагає її повного розчинення у способі життя іншої людини, таким чином кожна людина яка відмінна від інших та особлива з точки зору внутрішніх якостей взагалі зникає без сліду» [15, с. 147]. Кожна людина з усіх сил прагне до врівноваженого, стабільного існування, тому громадська думка стає потенційними путами, що обмежують людину. Через це щоденне існування власного «я» має зазнавати змін задля задоволення існування інших.

Потойбічні сили завжди мають змогу проявитися крізь дзеркало, зваблюють та ведуть за собою. В оповіданні «Хвіртка/天窗», один померлий старий щодня опівночі з'являвся у дзеркалі шафи і простягав руки до «я». «Я» прямував з ним у задзеркалля, вирушав у містичну та хвилюючу подорож до закутків людської душі. «Я» проходив по мосту, бачив мінливе саяво, з іншого боку міг побачити це брудне, смішне та жахливе одночасно обличчя реального світу. «我的家在一块废墟上，那里有一幢空旷的老屋，那是那一带唯一的房子，我和我的家人就睡在里面。白天，我们都去废墟上翻找破铜烂铁，人人都不示弱，把自己搞得精疲力竭。黑夜一来，我们就如老鼠一样在老屋里乱钻，寻找着最阴暗最隐蔽的处所。Моя домівка стояла на купі сміття, це був єдиний будинок у цій місцевості, там була стара простора кімната, в якій ми ночували з родиною. Вдень ми ходили на звалище збирати металобрухт, жоден з нас не відчував втоми, ми виконували свою роботу наполегливо. Коли сутеніло, ми немов щури пролазили у будинок, шукаючи найтемнішу та найпотаємнішу схованку в кімнаті» [14, с. 33].

У повсякденному житті людина занурена у поточні проблеми, вона прагне матеріальних статків та цінностей. У даному контексті це корелює до збирання металобрухту, а якщо поглянути зі світу душевного задзеркалля, то культура сучасного світу вже призвела до втрати сенсу існування самого світу, залишивши по собі купу сміття. У цих турботах людина втратила сенс свого існування, тому з приходом ночі, коли вона залишається наодинці з собою, вона може

лише ховатися у «кімнаті» власної душі, не наважуючись поглянути собі у вічі. «Я» крізь отвір побачив страхітливі образи своїх родичів: «姑妈骑在一匹发狂的大母狗身上……母亲被装在一个浴盆里退出来，她满脸鲜血，一只手高举一把大头发，头发上面沾着点点头皮。她喊不出声，声音被咽间的一根骨头堵住了。浴盆很高，她试着爬出来，一次又一次的努力终归失败。Тітка їздила верхи на скаженій собаці... Мати намагалася вилізти з ванни, обличчя її було густо залите багряною кров'ю, у високо піднятій руці вона тримала пасмо волосся, з якого звисала шматками шкіра. Вона не могла кричати, заважала кістка, що міцно застрягла в горлі. Ванна була доволі високою, вона кілька разів намагалася видертися в гору, та все було марно» [14, с. 33]. Завершуючи цю подорож до глибинного пошуку себе, в момент відлучення від повсякденного себе, «я» вже «розгледів біле саяво скляного світу, почув дзвін за спиною, той світ розпадався на уламки» [14, с.35]. По поверненні з задзеркалля «я» мав уже абсолютно нові уявлення стосовно свого існування: «我最终对自己的声音着了迷，那是一种柔和优美的低音，永恒不息的在我耳边倾诉。Я нарешті почав дослухатися до свого голосу, це м'який та прекрасний бас, що постійно лине до мене у вуха» [14, с. 40]. Після цієї подорожі «я» нарешті віднайшов себе і без сторонньої допомоги міг чути свій внутрішній голос. «Я» подолав померлого старця, подолав смерть, і тепер не ув'язне в її пазурах. Час, відведений йому, він витратить на пошуки істинного сенсу життя. В оповіданні «Діалог у раю» Цань Сюе зазначала: «Наша душа то є безкінечний хаос, і ми можемо пізнати себе лише в очах іншої людини» [14, с.10]. Можливо, дзеркало і є тими очима духовного світу людини.

В музеї у місті Ханой зберігається китайське дзеркало, на якому написано: «镜子如日月，如水，亦如金，明亮闪光，反映出你的内心» Дзеркало немов сонце та місяць, мов вода та золото, виблискує яскраво та віддзеркалює твою душу» [16, с. 12]. Під цим можна розуміти те, що сонце та місяць, вода і метал можуть відображати тіні та образи, які відіграють одну й ту саму роль в душі людини. Фактично, гносеологія, прослідкувавши історію змін метафоричного значення дзеркала, очей та душі виявила, що смислове навантаження слів пізнавати – бачити – очі – дзеркало – душа – поняття істини, або просто – мова, у певному мовному контексті є тотожним [16, с. 10].

Творчість ЦаньСюе певним чином узгоджується з цією давньою концепцією, і важко сказати, чи це є результатом самоосвіти авторки, чи цим вона завдячує так званому «колективному несвідомому», про яке детально говорив К. Г. Юнг. Образ дзеркала так чи інакше використовується авторкою майже у кожному оповіданні. Дзеркало є початковим етапом самопізнання, усвідомлення себе таким, яким ти є, це погляд на себе і на світ зсередини. Далі процес буде поглиблюватися та ускладнюватися, герої занурюватимуться у глибини підсвідомого, до першоджерел психіки, переходитимуть на другий рівень самопізнання. Отже, зрозумівши основне смислове навантаження даного образу нарешті схопитися за нитку, що веде до розуміння усієї системи творів, а це

є довгий та звивистий шлях пошуку людиною власного «я», повернення до витоків людської цивілізації, усвідомлення свого місця та ролі у світі. У будь-якому разі незаперечним є той факт, що образи води,

очей та металу також у тій чи іншій мірі зустрічаються у творах Цань Сюе, а їх функції тотожні дзеркалу – інструмент самопізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. 残雪. 为了报仇写小说/残雪. – 湖南: 湖南文艺出版社, 2003年, 第123页.
2. 夏之放. 文学意象论/夏之放. – 汕头: 汕头大学出版社, 2008年, 第170页.
3. 王福振. 庄子大智慧全集/王福振. 中国育碧出版社, 2007年.
4. 朱光潜. 文艺心理学 /朱光潜. – 漓江: 漓江出版社, 2011年, 第71页.
5. 萧元. 神殿的倾圮. 残雪之谜/萧元. – 贵州: 贵州人民出版社, 1993年, 第235页.
6. 薛凯华. 残雪小说的迷宫意象 – 兼与博尔赫斯比较 / 薛凯华, 肖毅. // 理论与创作. – 2009年 – 第5期.
7. 端崇轩. 从一只蝉看世界 – 读残雪短篇小说 "蝉" / 端崇轩. // 名作欣赏. – 2010年. – 第31期.
8. 王晶. 残雪《末世爱情》中的意象解读 / 王晶. // 华中科技大学学报, 社会科学版. – 2008年. – 第3期.
9. 王晶. 意象的世界 – 解读残雪 «苍老的浮云 / 王晶. // 新乡教育学院学报. – 2007年. – 第2期.
10. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа / Г.В.Ф. Гегель. – Москва: Наука, 2000. – 495 с.
11. Платон. Держава / Платон. – Київ: Основи, 2000. – 355 с.
12. 豪.路.博尔赫斯.博尔赫斯全集 (诗歌卷上)/ 豪.路.博尔赫斯.王永年, 林之木译. – 浙江: 浙江文艺出版社, 1999年, 第133页.
13. Борхес Х.Л. Созидатель [Электронный ресурс] / Х.Л. Борхес. – 1960. – Режим доступа до ресурсу: <http://lib.ru/BORHES/sozdatel.txt>.
14. 残雪.从未描述过的梦境/残雪. 作家出版社, 2004年, 第14页.
15. 马丁.海德格尔.存在与时间/马丁.海德格尔. 陈嘉映, 王庆节译. – 上海: 上海三联书店, 2011年, 第147页.
16. 耿占春.中魔的镜子/耿占春.学林出版社, 2002年 第10-12页.

REFERENCES

1. Can Xue. For revenge written novels / Can Xue. – Hunan: Hunan Art Publishing, 2003.
2. Xia Zhifang. About literature image / Xia Zhifang. – Shantou: Shantou University Press, 2008.
3. Wang Fuzhen. Zhuangzi Wisdom Collection/ Wang Fuzhen – China Yubi Publishing, 2007.
4. Zhu Guangqian. Psychology of literary art / Zhu Guangqian. – Lijiang: Lijiang Publishing, 2011.
5. Xiao Yuan. The temple collapse - Secret of Can Xue / Xiao Yuan. – Guizhou: Guizhou People Publishing, 1993.
6. Xue Kaihua. The image of labyrinth in Can Xue novels – in comparison to Borges / Xue Kaihua, Xiao Yi // Theory and literature work. – 2009. – №5.
7. Duan Chunxuan. Look at the world with a cicada eyes in the novel «Cicada» by Can Xue/ Duan Chunxuan// Famous work's delight. – 2010. – №31.
8. Wang Jing. Analyzing of images in the novel «The final love» by Can Xue / Wang Jing// Social and Science Press. – 2008. – №3.
9. Wang Jing. System of images in the novel «Old floating cloud» by Can Xue / Wang Jing// Xinxiang Education University Press. – 2007. – №2.
10. G.W.F. Hegel. The Phenomenology of Mind/ G.W.F. Hegel. – Moscow: Science, 2000. – 495p.
11. Plato. Republic/ Plato.- Kyiv, Basics, 2000. – 395p.
12. Jorge Luis Borges. Borges' essay collection / Jorge Lois Borges. – Zhejiang: Zhejiang Literature and Art Publishing, 1999.
13. Jorge Luis Borges. The Doer [electronic resource] / JorgeLuisBorges. – 1960. – Access mode: <http://lib.ru/BORHES/sozdatel.txt>.
14. Can Xue. A dreamland never described / Can Xue., 2004.
15. Martin Heidegger. Being and Time / Martin Heidegger. – Shanghai: Shanghai Sanlian Bookstore, 2011.
16. GengZhanchun. Demonic Mirror / GengZhanchun. – Xuelin: Xuelin Publishing, 2002.

Image as a tool of self-knowledge in Can Xue's novels (on a basis of mirror image)

M. Voina

Abstract. The works of contemporary Chinese writer Can Xue are characterizing by the complexity of reading and understanding, particularly through intentional accumulation of images and symbols. The paper pays attention to mechanism of psychological connotations of the mirror image in the stories "Ox", "Gate", "The moment when the cuckoo cried" and so on. The article analyzes metaphorical content of an archetypal image of mirror and its functional role on the basis of the principles of psychoanalysis.

Keywords: *image, consciousness, psychoanalysis, mirror, «Self».*

Образ как средство самопознания героев в прозе Цань Сюе (на примере образа зеркала).

М. А. Война

Аннотация. Произведения современной китайской писательницы Цань Сюэ отличаются сложностью чтения и понимания, в частности из-за умышленное нагромождения образов-символов. В статье уделено внимание механизмам раскрытия психологических коннотаций образа зеркала в рассказах «Бык», «Калитка», «Миг, когда пела кукушка» и другие. На основе образа зеркала и его функциональной нагрузки в произведениях проанализировано метафорическое содержание архетипного образа зеркала на принципах психоанализа.

Ключевые слова: *образ, сознание, психоанализ, зеркало, «Я».*

Концепт *толерантність* в дискурсах спецслужб Німеччини та Великобританії

Л. В. Юдко

Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: yulud2010@meta.ua

Paper received 18.03.16; Accepted for publication 04.04.16.

Анотація. у статті розглядається когнітивно-дискурсивна класифікація вербалізаторів концепту *толерантність* в інституційному дискурсі, підтверджується шляхом дискурс-аналізу теза, що концептуально-тематичні групи представлені не лише синонімічним рядом вербалізатора концепту, а й групами антонімів та лексемами, що пов'язані родо-видовими відношеннями, тобто можуть перебувати у відношеннях гіпонімії, а також конверсії.

Ключові слова: лексико-семантична група, концептуально-тематична група, дискурс, дискурс толерантності, дискурс-аналіз, контент-аналіз.

Вступ. Поєднання когнітивних і комунікативних аспектів людської діяльності визначає когнітивно-дискурсивну парадигму сучасної лінгвістики. Роль толерантності трансформується в сучасних умовах глобалізації та масової міграції населення до певної системи правил поведінки з універсальними та особистими цінностями. Толерантність передбачає множинність способів існування, м'яке, ненасильницьке ставлення до цінностей самотніх культур у випадку, коли цінності цієї самотньої культури істотно не суперечать універсальним цінностям, самій толерантності зокрема, без якої неможливе неконфліктне співіснування культур, етносів, націй, релігій [1].

Дискурс толерантності реалізується у двох вимірах – особистісному та інституційному: узгодженість цих видів дискурсу є запорукою формування цивілізованої держави. Підґрунтям взаємодії зазначених типів дискурсу є узгодженість концептуальної системи – «домінуючого культурного коду» [2], що забезпечує несуперечність інституційних цінностей (концептів) концептуальній картині світу нації. «Зв'язок між соціальними інститутами і символічною системою, яка робить легітимним певний процес чи стан, конструює інституційний порядок, за допомогою когнітивно-прагматичного комплексу – упорядкованої сукупності всіх індивідуальних знань про оточуючу дійсність, правила, цінності, настанови, вірування, сприяє його збереженню і трансляції завдяки підтвердженню в символах і діяльності» [3], саме ці положення зумовлюють *актуальність* даної статті.

Огляд публікацій за темою дослідження. Проблема толерантності має міждисциплінарний характер. До її вивчення зверталися філософи (Дж. Локк, Н. Луман, Л.Гумільов, Є. Бистрицький, С. Йосипенко, та ін.), політологи (Н.Гасанов, Н.Левада, В.Лекторський, М.Ходаківський, М.Хомяков, та ін.), соціологи (Л. Дробіжева, В. Соколов, L. Busch, K. Lohrmann та ін.), лінгвісти (В. Воропаєва, Л. Синельникова, К. Сумина, Й. Стернин, К. Guthke, R. Haarbusch, та ін.).

Для нашого дослідження актуальним є вивчення дискурсоутворювальної ролі концепту *толерантність* і, відповідно, його тематична представленість на рівні дискурсу.

Класифікаційне узагальнення досвіду, виокремлення категорій, їх опис, детальне дослідження є предметом багатьох мовознавчих студій. Німецькі лінгвісти Г. Іпсен, В. Порціг, Й. Трір [4] та ін. розробляли

теорію семантичного поля з метою систематизації лексичного складу мови. Згідно з теорією Й. Тріра, понятійним (концептуальним) полям відповідають у мові лексичні, або словесні, поля. Г. Іпсен розрізняв лексико-граматичні поля, до складу яких входять етимологічно різні слова, які, входячи в одну смислову систему, набувають спільних граматичних ознак. В. Порціг пропонував поняття лексико-синтаксичного поля, тобто прості співвідношення (валентні властивості слів) які складаються з дієслова та суб'єкта чи об'єкта або прикметника і іменника [4]. Проблематикою семантичних відношень лексичних одиниць у мові та мовленні займалися й слов'янські дослідники І. Арнольд [5], О. Бондарко [6], Л. Васильєв [4], М. Кочерган, В. Русанівський, О. Тараненко [7] та ін.

Для визначення лексичної представленості концептів як у мові, так і в певних дискурсах запропоновано низку термінів: лексико-семантичні поля [10], функціонально-семантичні поля, семантичні класи, семантичні групи [7], лексико-тематичні поля і групи [7], концептуально-тематичні поля [9] тощо. Під *лексико-семантичним полем* розуміються частини концептуальної картини світу (сукупність концептосфер, домени, концепти), які знаходять своє відображення в одиницях мовної картини світу, об'єднаних у лексико-семантичні поля [9, с. 259-260]. *Лексико-тематичне поле* визначається як об'єднання слів за логіко-понятійним принципом, який враховує загальну тему твору, його основну проблематику, жанрові особливості [9]. Це передусім класифікація предметів та явищ, об'єднаних типовою ситуацією або темою. У лексико-тематичному полі ядерна тема не є обов'язковою; *лексико-семантична група* [4], [7], становить об'єднання слів за внутрішньомовним принципом, тобто об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою (або хоча б одним спільним семантичним множитком) на основі ознаки інваріантності і може існувати лише як сукупність одиниць однієї частини мови [4]. До лексико-семантичної групи зараховують не тільки синонімічні ряди, а й групи антонімів та ін., пов'язані спільністю певних системних відношень. Крім того, слова в лексико-семантичних групах можуть бути пов'язані родо-видовими відношеннями, тобто можуть перебувати у відношеннях гіпонімії, а також конверсії [7]; *лексико-тематична група* може охоп-

лювати лексеми різних повнозначних частин мови, якщо вони відображають спільну сферу реальної дійсності і зумовлені, передусім, темою і основною проблематикою твору, його жанровою специфікою, а також тими соціальними, часовими і локальними факторами, які впливають на формування ідіостилю автора [9]. Концепти відрізняються один від одного ступенем абстрактності, асоціативної гами, існують у картині світу не хаотично і не ізольовано, а лише через взаємозв'язки з іншими концептами – через патерн організації, у якому вони перетинаються, комбінуються і взаємодіють, тому **концептуально-тематичне поле** визначаємо як сукупність лексико-тематичних груп слів, об'єднаних спільним концептом у семантико-функціональному просторі тексту [7]; концептуально-тематичне поле складається відповідно з **концептуально-тематичних груп** [7], які охоплюють лексику різних частин мови, тематично пов'язану із концептом визначеного концептуально-тематичного поля.

Мета цієї статті – визначити представленість концепту *толерантність* в дискурсах спецслужб Німеччини та Великобританії в системі концептуально-тематичних груп, оскільки вони охоплюють лексику різних частин мови та різного ступеню абстрактності, пов'язану з досліджуваним концептом.

Матеріали і методи. Матеріалом дослідження послуговували офіційні сайти спецслужб Великої Британії (<https://www.mi5.gov.uk>, www.sis.gov.uk) та Німеччини (<http://www.bnd.bund.de>, <https://www.verfassungsschutz.de>). Аналіз проводився із застосуванням дискурс-аналізу та контент-аналізу. Дискурс-аналіз сприяв визначенню когнітивно-дискурсивної класифікації вербалізаторів концепту *толерантність* в дискурсі спецслужб Великої Британії та Німеччини, контент-аналіз дозволив надати кількісну характеристику представленості концептуально-тематичних груп в досліджуваних дискурсах.

Результати та їх обговорення. Дискурс толерантності виступає однією з найважливіших складових культури суспільства, адже в його основі лежать базові принципи співіснування та розвитку гармонійних взаємин між різними групами суспільства, а саме: культура полеміки, культура діалогу, повага до іншої/інакшої позиції, відмова від агресії та ворожості. Дискурс толерантності передбачає врахування адресат-адресантних характеристик (статі, віку, статусу тощо) й створення рівноправної комунікації, де поважається точка зору всіх учасників.

Аналіз веб-сайтів спецслужб Німеччини та Великої Британії 2014-2015 рр. довів, що у них позиційовано дискурс толерантності, прагматичні складові якого представлено такими концептуально-тематичними групами: а) толерантність як тип дискурсивної поведінки, що передбачає *активний діалог, горизонтальні комунікативні зв'язки, розуміння й прийняття «інаковості» іншої людини та спільнот, і, відповідно, мультикультуралізм, реалізацію ілюктивних установок на самовираження;*

б) толерантність як інституційний дискурс, прагматично орієнтований на *забезпечення гарантованого правопорядку*, що реалізується в комунікативних стратегіях *підтримки й позиціювання норм і цін-*

ностей громадянського суспільства, реалізації права бути «іншим», демонстрації активної громадянської позиції, попередження конфліктів.

Дискурс-аналіз офіційних сайтів спецслужб Німеччини дозволив визначити концептуально-тематичні групи, що складають концептуальні поля *толерантність як тип дискурсивної поведінки та толерантність як інституційний дискурс.*

Концептуально-тематичне поле *толерантність як тип дискурсивної поведінки* представлено такими групами:

Діалог як умова толерантних комунікацій (3%). *Des Weiteren hat das BfV in diesem Jahr ein „Zukunftskonzept Wirtschaftsschutz – Prävention durch Information und Dialog“ erstellt* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/newsletter/newsletter-archiv/bfv-newsletter-archiv/bfv-newsletter-2015-3/bfv-newsletter-2015-03-05.html>).

Довіра як результат толерантних комунікацій (8%). *Als Dienstleister für Demokratie wollen wir mit unserer Arbeit überzeugen. Wir müssen verlorenes Vertrauen zurückgewinnen* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/interviews/int-20150226-behoerden-spiegel>).

Зворотний зв'язок як врахування позицій громадянського суспільства (8%). *Als Partner der Zivilgesellschaft unterrichten wir vielmehr regelmäßig die Öffentlichkeit und weisen auf Gefahren hin* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/publikationen/allgemeine-publikationen/publikationen-landesbehoerden-allgemein/plakat-bb-2014-07-extremistische-strukturen-und-standorte-2014>).

Взаємодія органів влади та суспільства (9%). *Zur Öffentlichkeitsarbeit des Verfassungsschutzes gehören die Beantwortung von Presseanfragen, Vortrags- und Informationsveranstaltungen* (http://www.verfassungsschutz.niedersachsen.de/portal/live.php?navigation_id=12261&article_id=54335&psmand=30).

Допомога, підтримка (3%). *Das BfV motiviert mit dem Aussteigerprogramm Personen zu einem Ausstieg aus der linksextremistischen Szene, bestärkt sie in ihrer Entscheidung und unterstützt sie bei weiteren Schritten* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/arbeitsfelder/af-linksextremismus/aussteigerprogramm-linksextremismus>).

Співпраця, партнерство (11%). *Zu dem Thema Cyber-Sicherheit arbeitet der Bundesnachrichtendienst mit anderen deutschen und ausländischen Sicherheitsbehörden zusammen* (http://www.bnd.bund.de/DE/Themen/Lagebeitraege/Cyber-Sicherheit/Cyber-Sicherheit_node.html).

Концептуально-тематичне поле *толерантність як інституційний дискурс* представлено такими тематичними групами:

Забезпечення гарантованого правопорядку (22%). *Im Rahmen der Cyber-Sicherheit sollen zum einen die Gefahren für und Angriffe auf deutsche Netzwerke und Computer rechtzeitig erkannt werden, ... Zu dem Thema Cyber-Sicherheit arbeitet der Bundesnachrichtendienst mit anderen deutschen und ausländischen Sicherheitsbehörden zusammen* (http://www.bnd.bund.de/DE/Themen/Lagebeitraege/Cyber-Sicherheit/Cyber-Sicherheit_node.html).

Демократія та права людини як основні цінності сучасних толерантних комунікацій (9%): *Wir schützen unsere Demokratie vor Spionage und Sabotage, vor Extremismus und Terrorismus, also vor jenen, die versuchen, den Staat zu unterwandern und anzugreifen* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/interviews/int-20150221-aachener-nachrichten>).

Реалізації права бути «іншим» (5%): *Daneben werden weitere parlamentarische Vertreter, aber auch Akteure der „Multi-Kulti-Gesellschaft“ wie Medien, Kirchen und die „Vielzahl verblendeter Claqueure mit ihren, Refugees-welcome“-Transparenten“ für die Anschläge mitverantwortlich gemacht* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/aktuelles/schlaglicht/schlaglicht-2015-12-reaktionen-auf-die-anschlaege-in-paris>).

Демонстрація активної громадянської позиції (6%): *Brandenburg: Kommunen für Freiheit und Demokratie* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/publikationen/pb-rechtsextremismus/publikationen-landesbehoerden-rechtsextremismus/broschuere-bb-2013-05-kommunen-fuer-freiheit-und-demokratie>).

Попередження конфліктів та загроз (15%): *Wie die entsprechenden Behörden in anderen Staaten ist er für die Bekämpfung des Terrorismus, des Extremismus und für die Spionageabwehr zuständig* (<https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/interviews/int-20150212-politique-internationale-deutsch>).

Отже, на офіційних сайтах спецслужб Німеччини концепт толерантність має дискурсоутворювальний характер, що підтверджується рівномірною представленою **концептуально-темантичних** груп «Демонстрація активної громадянської позиції (6%)», «Демократія та права людини як основні цінності сучасних толерантних комунікацій (9 %)», «Зворотний зв'язок як врахування позицій громадянського суспільства (8%)», «Довіра» (8%), «Взаємодія органів влади та суспільства (9%)». Це є свідченням зворотного зв'язку та діалогу між громадянським суспільством та спецслужбами.

Дискурс-аналіз офіційних сайтів спецслужб Великобританії дозволив визначити наповнюваність концептуально-тематичних полів **толерантність як тип дискурсивної поведінки та толерантність як інституційний дискурс** таким чином:

Концептуально-тематичне поле **толерантність як тип дискурсивної поведінки** представлено тематичними групами:

Діалог як умова толерантних комунікацій (1%). ... *Political dialogue and a process of reconciliation are not on the horizon as groups like Al Qaida have aims that are absolute and non-negotiable* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/who-we-are/staff-and-management/director-general/speeches-by-the-director-general/director-generals-speech-at-rusi-2003.html>).

Довіра як результат толерантних комунікацій (8%): ... *Where we have a reasonable belief that such a threat exists, we can carry out an investigation to determine whether or not the threat is real* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/what-we-do/protecting-national-security.html>).

Зворотний зв'язок як врахування позицій громадянського суспільства (10%): ... *Report a problem with this website or give us feedback. Report a problem with this website or give us feedback. If you have had ...* (<https://www.mi5.gov.uk/home/constant-nav-items-holding/contact-us/report-a-problem-with-this-website-or-give-us-feedback.html>).

Допомога, підтримка (3%): ... *closely with Business Analysts you will help core investigative and operational sections to work more efficiently and innovatively. You will support the whole ...* (<https://www.mi5.gov.uk/home/bottom-nav-items-holding/privacy-policy.html>).

Взаємодія органів влади та суспільства (9%): ... *It requires a collective effort in which Government, faith communities and wider civil society have an important part to play ...* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/who-we-are/staff-and-management/director-general/speeches-by-the-director-general/intelligence-counter-terrorism-and-trust.html>).

Співпраця, партнерство (11%): *And they call for increased levels of international cooperation ...* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/who-we-are/staff-and-management/director-general/speeches-by-the-director-general/the-olympics-and-beyond.html>).

Концептуально-тематичне поле **толерантність як інституційний дискурс** представлено такими тематичними групами:

Безпека (22%): *The Security Service provides protective security advice to critical parts of the UK's national infrastructure* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/what-we-do/protective-security.html>).

Демократія та права людини як основні цінності сучасних толерантних комунікацій (9 %): ... *democratic country – the very thing MI5 exists to protect* (<https://www.mi5.gov.uk/home/news/news-by-category/speeches-and-statements/mi5-today-and-our-challenges-tomorrow.html>).

Реалізації права бути «іншим» (5%): *MI5 has achieved 1st place in the annual Stonewall Workplace Equality Index* (<https://www.mi5.gov.uk/home/news/news-by-category/careers/mi5-named-employer-of-the-year.html>).

Демонстрація активної громадянської позиції (6%): *Do you have information which you think could be of value to our work? Could it make a difference to keeping the community safe? If so, please let us know* (<https://www.mi5.gov.uk/home/what-you-can-do/how-you-can-help-us.html>).

Попередження конфліктів та загроз (15%): ... *the Security Service has extended its role in providing protective security advice and training, particularly in counter terrorism* (<https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/who-we-are/staff-and-management/director-general/speeches-by-the-director-general/director-generals-james-smart-lecture-1994.html>).

На відміну від контенту спецслужб Німеччини, контент спецслужб Великої Британії має дещо іншу картину: **концептуально-темантична група** «Діалог» представлена менше. Концептуально-темантична група «Реалізації права бути «іншим» (5%) актуалізована в дискурсі, зокрема, інформацією про те, що MI 5 є найкращим роботодавцем (за версією ЛГБТ-спільноти «Stonewall») і цінує перш за все

професіоналізм при прийомі на роботу. Цей факт є яскравим прикладом толерантності та дотримання прав людини.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що 1) когнітивно-дискурсивна класифікація вербалізаторів концепту толерантність може бути виражена *концептуально-тематичними* групами, які представлені не лише синонімічним рядом вербалізатора концепту (розуміння, прийняття «інаковості» іншої людини та спільнот), а й групи антонімів (конфлікт, загроза) та лексемами, що пов'язані родо-видовими

відношеннями, тобто можуть перебувати у відношеннях гіпонімії (безпека), а також конверсії (демократія та права людини). 2) контент-аналіз дискурсу спецслужб Німеччини та Великої Британії продемонстрував, що, незважаючи на кризові ситуації, пов'язані зі зростаючою хвилею тероризму та екстремізму в Європі та з ненормованим потоком мігрантів, спецслужби позиціонують себе впевненими, готовими у співпраці з суспільством до будь-яких викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Логвінчук В. В. Геокультурні виміри толерантності // Держава і право: Збірник наукових праць. – Випуск 29. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – С. 698-702.
2. Бурдьє П. Структура, габитус, практика / Пьер Бурдьє // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Том 1. – №2. – С. 44 – 59.
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование. Трактат по социологии знания. М. Медиум, 1995. – С. 5.
4. Васильев Л. М. Теория семантических полей // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5.
5. Арнольд И. В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста // Текст как объект комплексного анализа в вузе. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та. – 1984. – С. 3-11.
6. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л. : Наука, 1984. – 136 с.
7. Кочерган М. П. Лексико-семантическая система / М. П. Кочерган // Українська мова: Енциклопедія / редколегія : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 305-306.
8. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
9. Макар І. С. Лексичні мікросистеми як визначники ідіостилі письменника / І. С. Макар // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2009. – Вип. 4. – С. 117-120.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.

REFERENCES

1. Lohvinchuk V. V. Geocultural Dimensions of Tolerance // Derzhava i Pravo: Zbirnyk Naukovykh Prats. – Issue 29. – K. : Koretsky Institute of state and law of National Academy of Sciences of Ukraine, 2005. – P. 698-702.
2. Pierre Bourdieu. Structure, Habitus, Practice / Pierre Bourdieu // The Journal of Sociology and Social Anthropology. – 1998. – Vol. 1. – 2. – P. 44-59.
3. Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality. A Treatise on Sociology of Knowledge. 1966. – M. : Medium, 1995. – P. 5.
4. Vasiliev L. M. The Theory of Semantic Fields // Voprosy Jazykoznanija. – 1971. – № 5.
5. Arnold I. V. Lexico-Semantic Field in the Language and Semantic Network of the Text / Text as an Object of Comprehensive Analysis in a Higher Educational Institution. – L. : Publishing House of Leningrad University. – 1984. – P. 3-11.
6. Bondarko A.V. Functional Grammar. – L. : Nauka, 1984. – 136 p.
7. Kocherhan M. P. Lexico-Semantic System / M. P. Kocherhan // Ukrainska mova: Entsyklopediia // Editorial Board: V. M. Rusanivskyi (co-chairperson), O. O. Taranenko (co-chairperson), M. P. Ziablyk et al. – K. : Publishing House «Ukrainska Entsyklopediia» imeni M. P. Bazhana, 2004. – P. 305-306.
8. Hanych D. I., Oliynyk I. S. Dictionary of Linguistic Terms. – K. : Vyshcha Shk., 1985. – 360 p.
9. Makar I. S. Lexical Microsystems as Determinants of the Author's Individual Style. / I. S. Makar // Aktualni Problemy Filologhii ta Perekladoznavstva. – 2009. – Iss. 4. – P. 117-120.
10. Selivanova O. O. Modern Linguistics: Terminological Encyclopedia / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillia. – K., 2006. – 716 p.

The Concept “Tolerance” in the Discourses of Security and Intelligence Services of Germany and the UK

L. Yudko

Abstract. cognitive-discursive classification of verbalizers of the concept “tolerance” in the institutional discourse is studied in the article; by means of discourse analysis there has been confirmed the assertion that conceptual-semantic groups are represented not only by the synonymic row of the concept verbalizer, but also by groups of antonyms and lexemes which are correlated by subsumption relations, i.e. they may be correlated by hyponymy or conversion.

Keywords: *lexico-semantic group, conceptual-semantic group, discourse, discourse of tolerance, discourse analysis, content analysis.*

Концепт толерантність в дискурсах спецслужб Німеччини та Великої Британії

Л. В. Юдко

Анотація. в статті розглядається когнітивно-дискурсивна класифікація вербалізаторів концепта *толерантність* в інституціональному дискурсі, підтверджується путем дискурс-аналіза тезис, що концептуально-тематичні групи представлені не тільки синонімічним рядом вербалізаторів концепта, но і групами антонімів, а також лексемами, які пов'язані родо-видовими відношеннями, а саме перебувають у відношеннях гіпонімії, а також і конверсії.

Ключевые слова: *лексико-семантична група, концептуально-тематична група, дискурс, дискурс толерантності, дискурс-аналіз, контент-аналіз.*

Егоцентризм та кооперація у рамках комунікативної ситуації непорозуміння

К. А. Юровських

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
*Corresponding author. E-mail: katia_yurovskikh@mail.ru

Paper received 20.03.16; Accepted for publication 01.04.16.

Анотація. У статті проведено аналіз понять егоцентризму та кооперації у комунікації загалом та у ситуації непорозуміння зокрема. Спираючись на засади соціокогнітивного підходу, графічно зображено складові комунікації. Виявлено зони, в яких існує вірогідність виникнення непорозуміння, та ідентифіковано конкретні проблеми, що призводять до цього явища. Результати дослідження підкріплено прикладами із англомовного діалогічного дискурсу.

Ключові слова: *егоцентризм, кооперація, непорозуміння, ситуативний контекст.*

Протягом другої половини ХХ ст. та на початку ХХІ ст. у гуманітарних дисциплінах відбувались певні коливання щодо надання більшій значимості у мовленнєвій взаємодії або егоцентризму (Б. Кейсар [5]), або кооперації (П. Грайс [3]). Проте із домінуванням міждисциплінарних тенденцій на лінгвістичній арені з'являється новий підхід – соціокогнітивний – що поєднує у собі соціальні/кооперативні та когнітивні/егоцентричні риси. Основним положенням соціокогнітивістів (І. Кечкеша [4], Т. ван Дейка [2]) є те, що взаємовиключення егоцентризму та кооперації не припустимо, адже обидві характеристики присутні у комунікації та між собою взаємопов'язані. Відтак індивідуальні та соціальні риси одночасно репрезентовані у комунікативному процесі.

Метою цього дослідження є аналіз егоцентричних та кооперативних рис у комунікації в цілому, а також виокремлення соціокогнітивних передумов виникнення непорозуміння.

Матеріалом дослідження слугували уривки діалогічного дискурсу, вилучені із популярних англомовних серіалів. Застосовані **методи** є дискурс-аналіз, конверсаційний аналіз.

Результати та їхнє обговорення. На даному етапі розвитку лінгвістичної науки соціокогнітивний підхід найповніше сформульовано І. Кечкешем у його книзі "Інтеркультурна прагматика" (2014). Стівпами, на яких ґрунтується цей підхід, є наступні: репрезентація як егоцентричних, так і кооперативних рис у комунікації (тобто інтеграція індивідуальних, поведінкових та екстралінгвальних впливів), а також орієнтація як на мовця, так і на слухача. Заявлений підхід характеризується своїм холістичним трактуванням комунікації [4, с. 46].

Комунікація постійно балансує між егоцентричними та кооперативними тенденціями. Егоцентризм експлікується в активуванні найпомітнішої інформації ("salience" у термінології І. Кечкеша [4, с. 56]) для уваги мовця у процесі конструювання та інтерпретації висловлень, тоді як кооперація – у процесі генерування та формування інтенції, релевантної ситуативному контексту.

Варто відмітити, що традиційне потрактування кооперації за П. Грайсом у концепції І. Кечкеша отримує дещо відмінне прочитання. П. Грайс брав за основу ідеальне протікання комунікації [3, с. 42], проте І. Кечкеш наголошує на тому, що комунікативні проблеми (непорозуміння та комунікативні провали) є

невід'ємними рисами комунікативного процесу [4, с. 137]. Відтак згідно із соціокогнітивним підходом кооперація присутня навіть у проблематичній комунікації.

Розглядаючи непорозуміння як один із найтипівіших видів проблематичної комунікації, варто прийняти до уваги, що це явище має досить складну природу через різноманітні фактори, що спричинюють його, а саме фактори семантичного, прагматичного, когнітивного та контекстуального характеру. Вихідним положенням у нашому дослідженні є наступне: **комунікативне непорозуміння** балансує між провалом та успіхом у спілкуванні, розумінням та нерозумінням, займаючи при цьому проміжну ланку.

Баланс необхідний і в регулюванні егоцентричних та кооперативних рис мовців. Як зазначав І. Кечкеш, вони можуть бути представлені різною мірою, проте їхня наявність обов'язкова, адже вони інтерактивні та невіддільні. Вчений репрезентував індивідуальні та соціальні риси ланцюжком, як вони актуалізовані у комунікації (індивідуальні риси: попередній досвід – помітність – егоцентризм – увага; соціальні риси: актуальний ситуативний досвід – релевантність – кооперація – інтенція) [4, с. 47].

Згідно із І. Кечкешем **індивідуальні риси** беруть свій початок у власному досвіді комуніканта, який зумовлює помітність певних компонентів. Егоцентризм спрямовує мовця на помітне для власного "я", тим самим звертаючи увагу лише на певні елементи [4, с. 47]. Тому мовці і реагують на однакові стимули, ситуації по-різному, зважаючи на відмінний попередній досвід.

Щодо **соціальних рис** комунікації, то вони певним чином інтеріоризовані через те, що соціальне пропускається крізь призму індивідуального. Відтак ситуативні компоненти активізуються, модифікуються та адаптуються, призводячи до релевантності та слідом кооперації, які зрештою перетворюються у спільну інтенцію [4, с. 47]. Отже, соціальні риси конкретизовані та прив'язані до певної комунікативної ситуації. Соціальне отримує звужене трактування, оскільки до уваги беруться лише окремі соціальні риси, необхідні для виведення інтенції.

Виступаючи у підтримку заявлених положень, представимо комунікацію схематично у соціокогнітивному ключі у Рис. 1 для кращої візуалізації її компонентів.

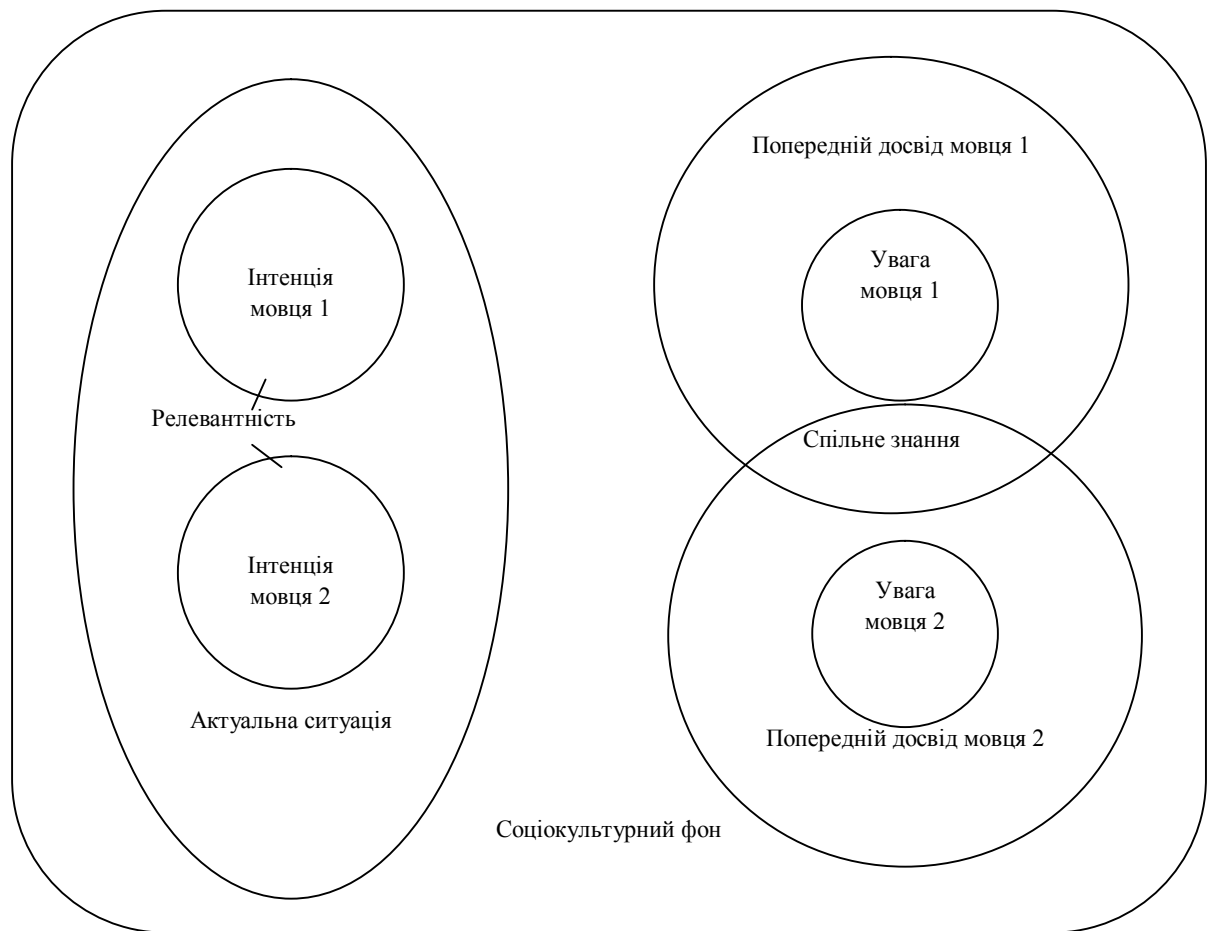

Рис. 1. Модель комунікації монокультурних мовців у соціокогнітивному ключі.

Застосовуючи соціокогнітивний підхід, визначимо зони, в яких існує вірогідність виникнення непорозуміння між монокультурними, а саме англійськими мовцями. Холістично трактуючи комунікацію, класифікація не розмежовує причини залежно від адресата або адресанта. Дві основні зони, що можуть позиціонувати труднощі у досягненні порозуміння, є такими: 1) егоцентричне поле; 2) кооперативне поле.

1). **Егоцентричне поле** характеризується надзвичайно високим рівнем індивідуальності, оскільки кожний мовець володіє власним попереднім досвідом, що визначає фокус уваги. Тобто два егоцентричні поля функціонують ізольовано за умови відсутності спільних знань, релевантних ситуації. Проте доволі часто комуніканти володіють певним спільним багажем знання, яким і послуговуються у процесі спілкування. В такому випадку за умови неможливості або неадекватності визначення спільного знання може виникнути непорозуміння.

Егоцентричні передумови виникнення непорозуміння:

А) Розбіжності у продукуванні та потрактуванні висловлення, зумовлені різним індивідуальним досвідом.

Mike: You play witnesses?

Donna: I don't play anything. I embody. And if I'm on your team, you're a winner.

Mike: How can a witness make a lawyer a winner? Don't they all testify to the same facts?

Donna: You think if you cooked a meal with the same ingredients as a chef it would taste the same? (then) When I cook, people win.

Mike: In that case –... (Suits, Season 1, Episode 7).

В даному уривку діалогічного дискурсу непорозуміння спричиняється різним сприйняттям поняття "свідки в інсценованому судовому процесі". В той час як чоловік конвенціонально ставиться до свідків, атрибуєючи їм просте виконання своїх ролей, жінка стверджує, що вона втілює, вживається в роль, тим самим гарантуючи перемогу в суді. Ці перспективи походять із різного попереднього досвіду, пов'язаного із інсценованим судовим процесом. А отже, в цій ситуації Донна нав'язує свій егоцентризм Майку. Дві когнітивні бази мовців стикаються, призводячи до непорозуміння.

Б) Різні ступінь помітності понять – звертання уваги мовців на різні фактори, чинники, компоненти.

Shawn: A marinating steak?

Gus: What, you want to eat that, too?

Shawn: No, but don't you find that a little odd?

Gus: That a man would eat a steak?

Shawn: That a man who was ready to kill himself would take the time to marinate a steak for a future meal? Dude. This was not suicide. This was murder. (Psych, Season 1, Episode 5).

Зважаючи на різний професійний досвід, детектив Шон та фармацевт Гас звертають увагу на різні

елементи на місці злочину. Для Шона характерна підвищена увага до деталей для розкриття злочину. В його голові всі компоненти складаються, ніби у пазл, для створення загальної картини. На противагу, Гас, що не звик до такого роду трактування деталей, взагалі не звертає увагу на них та інтерпретує ситуацію як пересічна людина, не задіяна ніяким чином у кримінальних розслідуваннях. Таким чином, увага, що ґрунтується на попередньому досвіді, порізному функціонує, активуючись і реагуючи на різні чинники та провокує виникнення непорозуміння.

В) Неможливість, неадекватність визначення спільного знання або його нехтування.

Debra: I got it, Dex!

Dexter: Got what?

Debra: The case that's gonna get me my shield. This one's huge and Angel put me on it. Officially on it. (Dexter, Season 3, Episode 1).

У даному випадку непорозуміння виникає через неможливість інтерпретації дійсничної референції, вираженої займенником "it". Дейксис не несе в собі експліцитної референції, адже його значення не може бути виведене із ситуативного контексту. Відтак Дебра демонструє власний егоцентризм, зважаючи лише на свої знання та думки. А отже, вона нехтує спільним знанням, оскільки представляє редуковану версію, зрозумілу лише для неї. В свою чергу, Декстеру необхідно вдаватися до уточнюючого питання для досягнення порозуміння.

2). **Кооперативне поле** вимагає, перш за все, спираючись на актуальний ситуативний досвід, тобто на обставини комунікативної ситуації, адже інтенція базується саме на цій інформації. Отже, ситуативний контекст має бути однаково розтлумачений для ведення спілкування. Другою передумовою формування інтенції є релевантність, що співпадає із інтерпретацією Д. Спербера та Д. Вілсон [6]. Релевантність виступає базовою характеристикою людської когніції [6, с. 251]. Вона обумовлена контекстом та покликана справляти позитивний когнітивний ефект, під яким мається на увазі здатність інферувати значення, імплікатури. Щодо кооперації, то за І. Кечкешем це – приділення уваги до інтенції мовця [4, с. 49]. Як бачимо, кооперація перетинається із егоцентризмом за допомогою "уваги". Таким чином, на основі визначених компонентів і формується інтенція.

Кооперативні передумови виникнення непорозуміння:

А) Неадекватна інтерпретація ситуативного контексту або його нехтування.

Alan: You know, Sherry, I would really like to see more of you.

Sherry: Maybe we should wait and see how the night goes.

Alan: Oh, no. I mean I have only got one good eye. Can we change places?

Sherry: Sure. (Two and a Half Men, Season 2, Episode 19).

У цьому уривку Шеррі нехтує ситуативним контекстом. Непорозуміння спричиняється амбівалентністю висловлення "I would really like to see more of you". В той час як продуцент Алан вкладає у цю фразу пряме значення, зважаючи на ситуативний контекст

(своє пошкоджене око), адресат Шеррі трактує його висловлення метафорично у контексті, що ближчий, більш помітний для її розуміння (відновлення стосунків). Варто відмітити, що Шеррі демонструє егоцентризм у своєму тлумаченні. Тобто причина непорозуміння як у кооперативному полі, так і егоцентричному.

Б) Відсутність релевантності висловлення.

Leonard: So you see, what you're eating is not technically yoghurt, because it doesn't have enough live acidophilus cultures. It's really just iced milk with carragenin added for thickness.

Penny: Yeah, but it doesn't really answer my question.

Leonard: What was your question again?

Penny: Do you want some?

Leonard: Oh, right, no, I'm lactose intolerant. (The Big Bang Theory, Season 2, Episode 1).

У цьому фрагменті значення висловлення Леонарда не просто інферувати, так як воно не релевантне попередньому висловленню Пенні. Як відомо, загальне питання вимагає чіткої відповіді: "так" або "ні". Проте Леонард девіюється від прямої, чіткої відповіді, тим самим спантеличуючи свою співрозмовницю та унеможливаючи виведення інференції. В даному випадку порушення релевантності відбувається через надмірно емоційний, збуджений стан чоловіка через його захоплення Пенні. Тобто емоції "затуманюють" адекватні навички ведення розмови і призводять до відсутності релевантності висловлення.

В) Неможливість або відмінність потрактування інтенції співбесідника.

Bethany: What do you do?

Howard: Oh, you know, goth stuff. Goth magazines, goth music.

Bethany: No, I meant what do you do for living?

Howard: I'm a scientist. (The Big Bang Theory, Season 3, Episode 3).

Даний фрагмент ілюструє непорозуміння, що склалось через неправильність визначення вкладеної у висловлення інтенції. Говард спирається на вузький ситуативний контекст, прагнучи видати себе за прихильника готичної культури. Він проявляє кооперацію, проте його інтерпретація висловлення виявляється дуже прив'язаною до його фокусу уваги та егоцентричних поглядів, тому він не може розтлумачити питання із вкладеним прагматичним навантаженням. А отже, знову як кооперативні, так і егоцентричні риси задіяні у виникненні непорозуміння.

Соціокультурний фон був виділений І. Кечкешем як окреме поле у зв'язку з тим, що він розглядав міжкультурну комунікацію. Ми ж досліджуємо дискурс носіїв однієї культури. Як було виявлено І. І. Шенбергер, існує значно більша вірогідність виникнення непорозуміння між представниками різних культур, ніж монокультурними мовцями [1, с. 139]. Вивчені приклади дискурсу із наявним непорозумінням підтвердили гіпотезу, відхилення у цьому плані зустрічаються вкрай рідко. А отже, цей фактор не є релевантним у нашому дослідженні.

Висновки. Як бачимо, соціокогнітивний підхід дозволяє розглянути комунікативну ситуацію непорозуміння з огляду на присутні в ній індивідуальні та соціальні риси, а також визначити причини

виникнення цього ускладнення. Досліджуючи дискурс монокультурних, а саме англомовних комунікантів, причини у межах егоцентричного поля є наступними: розбіжності у продукуванні та потрактуванні висловлення, зумовлені індивідуальним досвідом; різна ступінь помітності понять – звертання уваги мовців на різні фактори, чинники, компоненти; неможливість або неадекватність визначення спільного знання; у межах кооперативного поля є такими:

неадекватна інтерпретація ситуативного контексту або його нехтування, відсутність релевантності висловлення; неможливість або відмінність потрактування інтенції співбесідника. Проте причини також можуть бути віднайдені в обох полях одночасно, адже вони дуже тісно взаємопов'язані. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виявленні кількісного домінування певних причин як найбільш типових на основі зібраних статистичних даних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шенбергер И. И. Коммуникативная ситуация недоразумения в межкультурном и внутрикультурном дискурсе: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Шенбергер Ирина Иосифовна. – Новосибирск, 2010. – 258 с.
2. Dijk T. A. van. Discourse and Context. A Socio-Cognitive Approach / Teun A. van Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 288 p.
3. Grice H. P. Logic and conversation / Herbert Paul Grice // Syntax and Semantics. 3: Speech acts / [ed. by P. Cole, J. L. Morgan]. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58.
4. Kecskes I. Intercultural Pragmatics / Istvan Kecskes. – NY : Oxford University Press, 2014. – 277 p.
5. Keysar B. Communication and miscommunication. The role of egocentric processes / Boaz Keysar // Intercultural Pragmatics. – 2007. – Vol. 4-1. - P. 71 – 84.
6. Sperber D. Relevance: Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. [2nd ed.]. – Oxford : Blackwell, 1995. – 338 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dexter : [TV series] : Our Father / directed by Keith Gordon. – Clyde Phillips Production, 2008. – Season 3, Episode 1. – 58 min.
2. Psych : [TV series] : 9 Lives / directed by Matt Shakman. – Universal Cable Productions, 2006. – Season 1, Episode 5. – 43 min.
3. Suits : [TV series] : Play the Man / directed by Tim Matheson. – Hypnotic, Universal Cable Productions, 2011. – Season 1, Episode 7. – 42 min.
4. The Big Bang Theory : [TV series] : The Bad Fish Paradigm / directed by Mark Cendrowski. – Chuck Lorre Productions, 2008. – Season 2, Episode 1. – 22 min.; The Gothowitz Deviation / directed by Mark Cendrowski. – Chuck Lorre Productions, 2009. – Season 3, Episode 3. – 20 min.
5. Two and a Half Men : [TV series] : A Low, Guttural Tongue-Flapping Noise / directed by Gary Halvorson. - Chuck Lorre Productions, 2005. – Season 2, Episode 19. – 22 min.

REFERENCES

1. Shenberger I. I. The communicative situation of misunderstanding in intercultural and intracultural discourse: disser. ... PhD: 10.02.20 / Shenberger Irina Iosifovna. – Novosibirsk, 2010. – 258 p.
2. Dijk T. A. van. Discourse and Context. A Socio-Cognitive Approach / Teun A. van Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 288 p.
3. Grice H. P. Logic and conversation / Herbert Paul Grice // Syntax and Semantics. 3: Speech acts / [ed. by P. Cole, J. L. Morgan]. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58.
4. Kecskes I. Intercultural Pragmatics / Istvan Kecskes. – NY : Oxford University Press, 2014. – 277 p.
5. Keysar B. Communication and miscommunication. The role of egocentric processes / Boaz Keysar // Intercultural Pragmatics. – 2007. – Vol. 4-1. - P. 71 – 84.
6. Sperber D. Relevance: Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. [2nd ed.]. – Oxford : Blackwell, 1995. – 338 p.

Egocentrism and cooperation within the communicative situation of misunderstanding

K. Yurovskykh

Abstract. The article analyzes the concepts of egocentrism and cooperation in communication in general and in the situation of misunderstanding in particular. Based on the principles of the sociocognitive approach, the constituents of communication are graphically represented. The areas with a high probability of misunderstanding appearance are detected, and the specific problems that lead to misunderstanding are identified. The results of the research are supported with the examples taken from the English dialogical discourse.

Keywords: *egocentrism, cooperation, misunderstanding, situational context.*

Эгоцентризм и кооперация в рамках коммуникативной ситуации недоразумения

Е. А. Юровских

Аннотация. В статье проведен анализ понятий эгоцентризма и кооперации в коммуникации в целом и ситуации недоразумения в частности. Опираясь на принципы социокогнитивного подхода, графически изображены составляющие коммуникации. Выявлено зоны, в которых существует вероятность возникновения недоразумения, а также идентифицированы конкретные проблемы, приводящие к этому явлению. Результаты исследования подкреплены примерами из англоязычного диалогического дискурса.

Ключевые слова: *эгоцентризм, кооперация, недоразумение, ситуативный контекст.*

Темпові флуктуації як засіб виділення семантично-суттєвих мовленнєвих фрагментів

І. Д. Забужанська

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: innakeda@rambler.ru

Paper received 24.03.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливості темпових показників сучасного поетичного мовлення на матеріалі американських віршованих текстів постмодернізму. У статті висвітлено результати акустичного аналізу тривалості ритмічних одиниць різного рівня складності, які беруть участь у фомуванні темпу. Особливу увагу приділено ролі темпу для виділення у поетичному мовленні семантично-суттєвих фрагментів.

Ключові слова: темп, ритм, поетичне мовлення, акустичний аналіз, флуктуація.

Вступ. Темп мовлення як швидкість вимови певних елементів мовлення (у нашому дослідженні складів) за певний проміжок часу слугує для виділення у мовленні семантично-суттєвих фрагментів. Наприклад, ті фрагменти мовлення, чий ступінь комунікативної важливості є низьким, зазнають флуктуацій темпу. Саму такі зміни темпових показників допомагають читачеві декодувати авторський задум поетичного твору.

Огляд літератури. Тісний зв'язок між ритмом і темпом пояснюється виокремленням темпу як складової ритму [5], а також основною ритмоформуючою функцією прискорення або уповільнення темпу мовлення, яка полягає у вирівнюванні сусідніх ритмічних одиниць за тривалістю, чим забезпечується їхня ізохронність [1, с. 39]. Більш того, зменшення або збільшення акустичних показників темпу у 1,3 – 1,8 рази є лінгвістично значущим [2, с. 71], що і сприяє декодуванню авторського повідомлення. Таким чином, темп як один із маркерів диференціації стилів мовлення допоможе сформувати інтегральну картину американського постмодерністського поетичного мовлення, у той час як акустичний аналіз ритмічних одиниць поетичного мовлення є необхідною складовою комплексної методики експериментально-фонетичних досліджень усного мовлення [1; 2; 3; 4].

Метою наукової розвідки є розгляд флуктуацій акустичних показників темпу як засобу виділення у мовленні семантично-суттєвих фрагментів.

Матеріали і методи. Акустичний аналіз ритмічних одиниць сучасного поетичного мовлення на матеріалі начитаних авторами американських постмодерністських віршованих текстів було проведено з метою об'єктивної перевірки суб'єктивних кореляційних характеристик мовлення, отриманих у результаті перцептивного аналізу. Інструментальні виміри, здійснені за допомогою низки комп'ютерних програм (Cool Edit Pro, Speech Analyzer, PRAAT тощо), уможливили чітку фіксацію даних з їх подальшою лінгвістичною інтерпретацією.

Результати та їх обговорення. Згідно із даними, отриманими у результаті акустичного аналізу, середньоскладова тривалість віршованого тексту «If You Are Over Staying Woke!» Морган Паркер становить 297 мілісекунд (далі – мс). Той фрагмент тексту, який був позбавлений розділових знаків, однак зберіг ідентичне графічне представлення, характеризується дещо пришвидшеним темпом, однак таке пришвидшення

(на 30 мс) не несе жодної лінгвістично-значущої інформації, що і було зазначено у ході аудиторного аналізу носіями мови. Відсутність темпових контрастів у межах тексту сприяє враженню монотонного ритму.

Розглянувши реалізацію апунктуаційного віршованого тексту «Whiteread Walk», на перцептивному рівні темп був оцінений аудитором-фонетистами як прискорений. Із акустичної точки зору виявилось, що він реалізувався із середньо складовою тривалістю у 207 мс. Реалізація тексту сприймалася як потік свідомості, флуктуації темпу не були зафіксовані. Більш того, важлива з точки зору прагматики інформація «Brooklyn Bombs over Baghdad», графічно маркована, не була актуалізована за допомогою темпових контрастів.

Особливим у контексті темпової організації є реалізація циклу віршованих текстів американського поета Д.Е. Пауелла, присвяченого ВІЛ-інфікованим людям. Поет реалізує текст у повільному темпі, що було об'єктивовано і на акустичному рівні. Відомий американський поет Д. Е. Пауелл пише та озвучує у схожій стильовій манері. Як відомо, поет був ВІЛ-позитивним, що, безумовно, вплинуло на стиль написання.

У наведеному нижче фрагменті віршованого тексту можна помітити наступну тенденцію. Д. Е. Пауелл відомий своїми винахідливими, синтаксично довгими віршами, у яких нерідко відсутня назва. Цей своєрідний вибір написання поет аргументує тим, що роблячи рядок довшим, він наче надає йому більше дихання, таким чином даючи трохи більше життя тим людям, чиє життя є дуже коротким. Очевидно, реалізація тексту, а саме уповільнений темп та насиченість тексту паузами наче відображає бажання поета збільшити тривалість життя за рахунок збільшення тривалості віршованого тексту. Таке виконання зумовлене, передусім, позалінгвальними чинниками, а також авторським задумом уповільнити хід життя, яке є коротким у хворих на СНІД.

У реалізації віршованого тексту Д. Е. Пауеллом, тобто авторському прочитанню, яскраво прослідковується зміна темпу на певних ділянках тексту, що було підтверджено результатами акустичного аналізу (у дужках позначено номери синтагм) :

(35)

(1) *Darling* (2) *can you kill me:* (3) *with your mickeymouse pillows*

(4) *when I'm a meager man.* (4) *with your exhaust pipe hose*

(5) *could you put me out: (5)when I'm a mite (6) a splinter*

(7) *a grain (8) a tatter (9) a snip(10) a sliver (11) a whit (12) a tittle.*

(13) *habited by pain (14) would you bop me on the nogging*

(15) *with a two by four (16) the trifle of me (16) pissing myself*

(17) *slobbering infantile:(18) or wheezing in an oxygen tent* [6, с. 77]

Модифікація темпу відбувається на тих ділянках тексту, які є комунікативно важливими та сприяють декодуванню авторського замислу. Темпова реалізація цього фрагменту є наступною: середньоскладова тривалість четвертої синтагми – 666 мс, що удвічі перевищує середньоскладову тривалість сусідніх синтагм. Тут поет, маніпулюючи середньо складовою тривалістю ритмічних одиниць, виокремлює та наголошує на своїй худорбі унаслідок хвороби. У синтагмах 5 – 11 поет порівнює себе в результаті цієї худорлявості з крапелькою, уламком, крупинкою, лахміттям, клаптиком, тріскою, крихтою, промовляючи це з пришвидшеним темпом. Поет перераховує ці слова, не приділяючи цьому значної уваги через те, що худорлявість є найочевиднішим візуальним проявом хвороби. Більш того, пришвидшений темп імплікує швидкість прогресування незупинної хвороби. Варто зазначити, що середньоскладова тривалість як корелят темпу збільшується у 12 синтагмі до 535 мс, яка є фінальною у цьому перерахуванні. Значення слова «*tittle*» – «найменша часточка, крихточка», яка за своїм значенням є найменшою від усіх попередніх.

Вісімнадцята синтагма вимовляється у повільнішому темпі, оскільки її середньоскладова тривалість становить 450,2 мс. Тут спостерігається акцентуація інформації за допомогою модуляції тривалості: *or wheezing in an oxygen tent* буквально означає «задихнутися у кисневій масці». Як відомо, кисневі маски навпаки створені для забезпечення людиною киснем. Автор має на меті зайвий раз наголосити на приреченості людини до смерті внаслідок невиліковної хвороби.

Аналогічні флуктуації темпу зафіксовано під час реалізації іншого віршованого тексту цього ж поета, а саме «*chapt. ex ex ex eye vee: in which scott has a birthday*» із циклу «*From Cocktails*».

Розглянемо ініціальний фрагмент даного тексту:

(36) *chapt. ex ex ex eye vee: in which scott has a birthday [many happy returns of the day, says piglet] and buys himself a puppy.* [6, с. 71]

У ході перцептивного аналізу виявлено, що темп цього фрагменту приховано натякає на те, що життя особи, яка описується у тексті, приречене на коротке існування. Результати акустичного аналізу підтверджують висловлене у ході слухового аналізу припущення. Синтагми *chapt. ex ex ex eye vee: ta in which scott has a birthday* реалізуються із середньоскладовою тривалістю у 568,5 мс і 351,3 мс відповідно. Позаяк наступна синтагма, *many happy returns of the day*, графічно виділена курсивом, має середньоскладову тривалість у 171,2 мс. Послідуючі синтагми, *says piglet / and buys himself a puppy*, реалізуються знову із середньоскладовою тривалістю у 305 мс та 211 мс

відповідно. Фраза *many happy returns of the day* традиційно вживається як привітання із днем народження і побажання щастя у наступних роках. Проте швидкий темп промовляння цієї фрази вказує на неважливість інформації та у даному випадку лише формальний характер вітального етикету. Адже іншому персонажу відомо, що особа є ВЛІ-інфікованою, а отже її життя апріорі не може бути довгим.

Віршованому тексту «*Year Zero*» в авторській реалізації Джошуа Кловера притаманний пришвидшений темп, оскільки середньоскладова тривалість становить 272 мс. Модуляції темпу нерекурентні, лише перша синтагма, яка складається із одного слова і є відокремленою обставиною, контрастує з усіма іншими, що не порушує загального монотонного ритму мовлення. У реалізації відбувається перенесення логічного фокусу на прислівник *now* задля висвітлення імпліцитного значення. Виділення прислівника в окрему синтагму та уповільнення його темпу свідчить про підвищення його семантичної ваги.

Можна стверджувати, що саме завдяки такому контрастному виділенню прислівника *now* поет має на меті переконати слухача у нагальності революційних змін, які слід провести саме зараз.

Якщо розглянути середньо складову тривалість 27 синтагм цього тексту, то виявляється, що вона зазнає чергувань протягом усієї реалізації тексту. Причому зафіксовано, що чергуються синтагми із середньоскладовою тривалістю 113–163 мс із синтагмами, чия середньоскладова тривалість є значно більшою і сягає 524–589 мс. Синтагми із підвищеною середньо складовою тривалістю з'являються квазіперіодично.

Пришвидшений темп та наявність наддовгих пауз, таким чином, дають слухачеві комплексно сприйняти повідомлення та декодувати його, адже кожен рядок містить логічно завершену думку. Імпліцитно та експліцитно закладений у тексті заклик до змін вимагає пришвидшеного темпу, однак наявність наддовгих пауз сприяє роздумам, відтак прийняттю обдуманих рішень.

Висновки. Експериментальний аналіз уможливив об'єктивувати цифрові та відсоткові показники темпу сучасного поетичного мовлення. У результаті акустичного аналізу ми дійшли висновку, що темп сучасного поетичного мовлення має гетерогенний характер. Зазначені аудиторомі-фонетистами у результаті перцептивного аналізу темпові контрасти (повільний, сповільнений, помірний, прискорений, швидкий) знайшли своє підтвердження на акустичному рівні. Акустичним корелятом темпу є показники середньоскладової тривалості певних мовленнєвих фрагментів, які і були дослідженні у результаті проведення акустичного аналізу.

Викладене вище дозволяє стверджувати, що темп у сучасному поетичному мовленні на ґрунті американського постмодернізму є лінгвістично значущим елементом. Акустичний аналіз, проведений у межах цього дослідження, об'єктивував результати, отримані у ході перцептивного аналізу, та підтвердив ритмоторчий характер темпу. Перспективним у подальшому вбачаємо поглиблене дослідження кореляцій темпу із семантикою віршованих текстів, зокрема їх образністю.

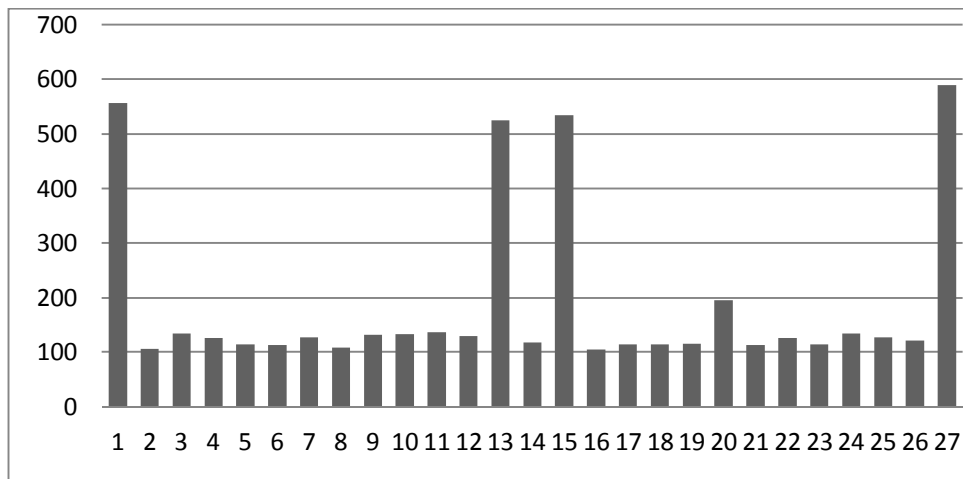

Рис. 1.1 Схема синтагматичної тривалості віршованого тексту «Year Zero»

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольфовська О.О. Ритмічна організація промов сучасних політичних діячів Німеччини (експериментально-фонетичне дослідження) [Текст] : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / О.О. Вольфовська; Київ. нац. лінгв.ун. – К., 2012. – 220 с.
2. Дубовский Ю. А. Анализ интонации устного текста и его составляющих / Юрий Александрович Дубовский. – Минск : Выш. шк., 1978. — 140 с.
3. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2007. – 264 с.
4. Стеріополо О.І. Система принципів і засобів організації фонетичного дослідження підготовленого і спонтанного мовлення / Олена Стеріополо // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. — Серія філологія, Т. 17. – №1. – 2014. – С.176 – 187.
5. Obermeier C. Aesthetic and emotional effects of meter and rhyme in poetry / Obermeier C., Menninghaus W., von Koppenfels M., Raettig T., Schmidt-Kassow M., Otterbein S., Kotz S.A. // Front. Psychology. 2013 Jan 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3560350/>
6. Rankie C., Sewell L. American Poets in the 21st Century .The New Poetics / Claudia Rankine, Lisa Sewell. Wesleyan University Press, 2007. – 400 pp.

REFERENCES

1. Dubovskii Yu. Analysis of the intonation of the oral text and its components / Yuri Alexandrovich Dubovskii. — Minsk: Your. wk, 1978. – . 140 p.
2. Levitsky, V. Quantitative methods in linguistics / Viktor Levitsky. – Vinnitsa: Nova Book, 2007. – 264 p.
3. Steriopolo AI The system principles and means of preparing and phonetic study of spontaneous speech / Elena Steriopolo // Bulletin of Kyiv National Linguistic University. — Series philology, T. 17. – №1. – 2014. – P.176 – 187.
4. Volfovska O.O. Rhythmic organization speeches modern politicians in Germany (experimentally-phonetic research) [text]. Dis. candidate. Philology. Sciences: 10.02.04 / O.O. Volfovska; Kiev. nat. ling.un. – K., 2012. – 220 p.
5. Obermeier C. Aesthetic and emotional effects of meter and rhyme in poetry / Obermeier C., Menninghaus W., von Koppenfels M., Raettig T., Schmidt-Kassow M., Otterbein S., Kotz S.A. // Front. Psychology. 2013 Jan 31: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3560350/>
6. Rankie C., Sewell L. American Poets in the 21st Century .The New Poetics / Claudia Rankine, Lisa Sewell. – Wesleyan University Press, 2007. – 400 pp.

Tempo fluctuations as a means of giving prominence to semantically significant speech fragments

I. Zabuzhanska

Abstract. The article investigates the features of modern tempo of poetic speech on the material of the American postmodern poetry texts. The article presents the results of the acoustic analysis of the duration of the rhythmic units of different levels of complexity, which form the tempo of the speech. Particular attention is paid to the role of tempo to highlight semantically significant fragments in the poetic speech.

Keywords: tempo, rhythm, poetic speech, acoustic analysis, fluctuation.

Темповые флуктуации как средство выделения семантически существенных речевых фрагментов.

II. Забужанская

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенности темповых показателей современной поэтической речи на материале американских стихотворных текстов постмодернизма. В статье отражены результаты акустического анализа продолжительности ритмических единиц разного уровня сложности, которые формируют темп. Особое внимание уделено роли темпа для выделения в поэтической речи семантически существенных фрагментов.

Ключевые слова: темп, ритм, поэтическая речь, акустический анализ, флуктуация.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu